

**A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK
KONSZOLIDÁCIÓS PROGRAMJAI
(2000-2004)**

**Budapest
2006**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kapronczai István,
Kartali János, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert
Udovecz Gábor

Készült:

A Vidékfejlesztési Igazgatóság
Pénzügypolitikai Osztályán

Szerzők:

Guba Mária
Harza Lajos
Mizik Tamás

Közreműködött:

Székelyné Raál Éva
Biczó András
Pozsgai Ildikó

Opponensek:

dr. Borszéki Éva, intézetigazgató
Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

dr. Ferenczi Tibor, egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Adatbázis, alkalmazott módszer.....	7
2. A mezőgazdasági termelés tőkeszerkezetének alakulása az ezredfordulón	13
3. A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel-programja.....	25
3.1. Kibontakozási hitelkonstrukció	25
3.2. Gazdahitel-program	27
3.3. A kibontakozási és a gazdahitel program hatása	29
3.3.1 A kibontakozási hitelre benyújtott pályázatok főbb adatai	29
3.3.2 A gazdahitel programra benyújtott pályázatok főbb jellemzői	31
3.4. A kibontakozási hitelkonstrukció és a gazdahitel-program hatása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban.....	33
4. A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja.....	41
4.1. A mezőgazdasági termelők részvétele az adósságrendezési programban	41
4.2. Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjának hatása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások eredményére	46
5. A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hiteleinek mérséklésére meghirdetett program.....	51
5.1. A programban való részvétel főbb jellemzői	52
5.2. A program hatása kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban.....	54
6. Az esettanulmányok főbb tapasztalatainak összegzése.....	57
6.1. A pénzügyi nehézségek okai.....	58
6.2. Az adósságkonszolidációs programba bevont hitelek eredeti célja.....	58
6.3. Az adósságkonszolidáció hatása az eredményességre és az eladósodottságra, a gazdálkodás főbb adatai a kiemelt gazdaságokban.....	59
6.4. A mezőgazdaság megszilárdításához a megkérdezettek által szükségesnek tartott további intézkedések	67
6.5. Vélemények a mezőgazdaság helyzetéről az európai uniós tagsággal összefüggésben	69
7. A vizsgált konszolidációs intézkedések együttes hatása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai alapján	71
Összefoglalás, következtetések	87
Summary	97
Kivonat.....	107
Abstract	108
Forrásmunkák jegyzéke	109
Mellékletek	113
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok	147

Bevezetés

A mezőgazdasági termelés jövedelemhelyzete különböző tényezők – természetes hatékonyosság, eszközellátottság, input és output árak alakulása stb. – együttes hatására az elmúlt években sem teremtette meg a működőképesség feltételeit. A zavartalan működés elengedhetetlen feltétele a szállítói követelés kiegyenlítése, ugyanakkor a vevők a tartozás késedelmes megfizetésével sokszor a gazdálkodókkal hitelezették meg áruik ellenértékét, vagy legalábbis annak jelentős részét. A szűkös források kiegészítésére a mezőgazdasági termelők – meghatározott feladatok ellátásához, a folyó termelés finanszírozásához, valamint fejlesztéseikhez, különböző rendeletekben meghatározott célokra – állami támogatásokat vehettek igénybe. Ezek lehívhatóságának viszont természetes és elvárható követelménye volt, hogy az adott termelőnek ne legyenek lejárt köztartozásai. Mindezek ellenére folyó fizetések teljesítéséhez, a fejlesztésekhez egyre nagyobb arányban kényszerültek külső forrás igénybevételére. A hitelek visszafizetése azonban egyre inkább csak újabb tartozásokkal, vagy más célok elmaradásával volt megoldható. Hozzájárultak e helyzet kialakulásához a mezőgazdaságot sújtó, már-már rendszeressé váló természeti csapások, a hozamkiesést nem vagy csak részben finanszírozó árváltozások. A hitelek kamatterhei – még a kapott kamattámogatások ellenére is – a képződő mezőgazdasági jövedelmekhez képest magasak voltak.

A kormányzat a mezőgazdasági termelők eladósodásának csökkentése, a regionális válságok okozta piacvesztés, az évek óta ismétlődő elemi károk, az agráröllő folyamatos nyílása miatti feszültségek mérséklése, a mezőgazdasági foglalkoztatási szint fenntartása, a jövedelmező gazdálkodás megteremtését elősegítő körülmények javítása érdekében különböző intézkedések hozott. Ezek az alábbiak voltak:

- a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel programról szóló 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet,
- a családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középüzemek kedvezményes hitelezéséhez kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról szóló 317/2001. (XII. 29.) kormányrendelet,
- a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról szóló 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet,
- a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet,
- a 2003. évben fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatásáról szóló 84/2003. (VII. 22.) FVM rendelet,
- az Európa terv Agrár-hitel programjáról szóló 2016/2004. (I. 22.) kormányhatározat, 6/2004. (I. 22.) FVM rendelet.

A tanulmányban a fentiek közül az alábbi intézkedésekre, illetve azok hatásának vizsgálatára térünk ki:

- a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel-programja;
- a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja;
- a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklése.

Az intézkedések zöme a hitelekhez kötődött/kötődik – egyrészt a visszafizetés esedékességének átütemezésével, másrészt a hiteltörlesztésre fordítható támogatások, illetve kamattámogatások formájában. A fenti három program következtében jelentősen módosult a hitelek szerkezete.

Az intézkedések célja nem csupán a mezőgazdasági üzemek eladósodottságának csökkentése, hanem a teljesítmény növelése, a hatékonyság javítása volt. A kutatás célja e „konszolidációs” programok hatásainak elemzése. A kutatás során azt vizsgáltuk:

- milyen indíttatásúak voltak a különböző kormányintézkedések (támogatások, hitelprogramok),
- e programok mennyiben segítették a mezőgazdasági termelők talpon maradását, eredményességét, meghozták-e a kívánt gazdasági hatást.

Konszolidációs programok régebben is voltak a mezőgazdaságban. Az általunk elemzett programoknak az ad sajátos jelleget, hogy közvetlenül az Európai Unióhoz való csatlakozás előtti időszakban indultak el.

A tanulmány az alábbi részekből tevődik össze:

Az 1. pontban az elemzéshez felhasznált adatbázist és a kutatás módszerét ismertetjük.

A tanulmány 2. pontban röviden bemutatjuk a mezőgazdasági termelés hitelállományának, illetve – a kettős könyvvezetésű vállalkozások adatai alapján – tőkeszerkezetének (a vizsgált beavatkozás-sorozat indítását megelőző bázisévtől) alakulását.

A 3-5. pontban az elemzésbe bevont konszolidációs programok kormányzati intézkedéseit tekintjük át. Az egyes hitelprogramokhoz kapcsolódó kedvezmények, támogatások részletes primer adatainak feldolgozásával bemutatjuk az egyes programokban résztvevők körét, a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adóbevallásból származó mérlegadatai alapján pedig a konszolidációnak a gazdasági helyzetükre gyakorolt hatását elemezzük.

A konszolidációra tett intézkedések hatásvizsgálatához meginterjúvultunk huszonhárom vállalkozást. A 6. pont ezen esettanulmányok főbb tapasztalatait összegzi.

A 7. pontban a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai alapján összegezzük a vizsgált konszolidációs intézkedések együttes hatását (az adott időszakban hogyan változott a termelők gazdasági pozíciója). Elemezzük, az intézkedések hatására miként alakult a külső forrásoknak a mezőgazdasági termelés finanszírozásában betöltött szerepe, a mezőgazdasági társas vállalkozások likviditási és jövedelemhelyzete. Bemutatjuk a mezőgazdasági termelők helyzetét nemzetgazdasági összehasonlításban.

A 8. pontban összefoglaljuk fontosabb kutatási megállapításainkat, következtetéseinket, s ajánlásokat fogalmazunk meg.

1. Adatbázis, alkalmazott módszer

A tanulmány elkészítéséhez használt adatbázis sokszínűségét az tette indokoltá, hogy igyekeztünk minél teljesebb és valóságosabb képet adni a mezőgazdasági termelők reagálásáról, helyzetéről. A vizsgált ún. **adósságkonszolidációs intézkedések** általunk használt adatbázisát

- egyrészt a kamattámogatásban részesülő **hitelállomány**,
- másrészt az **egyes programokhoz kapcsolódó primer adatforrás** adta.

A programokhoz kapcsolódó primer adatbázis néhány jellemzője:

- A mezőgazdasági termelők 2000. évben meghirdetett kibontakozási hitelkonstrukciója keretében beérkezett 2604 pályázat adatait tekintettük át. A pályázók háromötöde volt társas vállalkozás, a kibontakozási támogatásnak pedig 91 százaléka érintette a társas vállalkozásokat. Az általuk igénybevett ún. kibontakozási támogatásnak ugyancsak 90 százaléka került közvetlenül a mezőgazdasági besorolású termelőkhez. A tanulmányban részletes elemzésre ez a kör került. Ugyanezen kormányrendeletben meghirdetett gazdahitel programra 905 pályázat érkezett be. Ezek körül 655-öt fogadtak el, amelynek több mint háromötöde volt egyéni gazdálkodó, akik a programhoz kapcsolódó támogatás több mint háromnegyedét kapták meg.
- Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programja keretében igényelhető – 60 milliárd forintos – támogatás adatbázisát a több mint 48 ezer közvetlen termelői, és a több mint 53 ezer integrátoron keresztül termelőnként megjelenített pályázati „sor” képezte. Ebből a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezésére fordított 39 milliárd Ft támogatás négyötöde a társas vállalkozások eladósodottságát mérsékelte, míg az aszálykárok és belvízkárok enyhítésére fordított 21 milliárd Ft-nak alig több mint kétötöde került a társas vállalkozásokhoz.
- A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére meghirdetett programra 1077 pályázó jelentkezett. A befogadott pályázatok száma 941 volt, melyből minden harmadik szerepelt az APEH adóbevallási adatbázisába tartozó kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások között.

Az adósságkonszolidációs intézkedésekben érintett termelők és a gazdálkodás eredményességét, pénzügyi helyzetét tükröző adatok egymás mellé rendelése az APEH adatbázisban szereplő társas vállalkozásokra állt módunkban. Az, hogy az elemzés nem a programok által érintett kör egészére terjed ki, természetesen torzíthatja az eredményeket, de feltételezzük, hogy az egyéni gazdálkodók sem viselkednek merőben másként, mint a társas vállalkozások, azaz e tényező a végső következtetéseket nem befolyásolná lényegesen. (Az egyéni gazdaságok esetében az egyedi termelési és mérlegadatok, illetve konszolidációs intézkedések igénybevételének gazdaságsoros összekapcsolására az adatbázis nem adott lehetőséget.) A kettős könyvelést vezető vállalkozások bázisára épített vizsgálat során is torzíthatja továbbá a hatások pontos követését, hogy a bevallók száma egyrészt új vállalkozások létrejöttével, másrészt a számviteli törvény előírásainak megfelelően folyamatosan bővült, miközben az egyesülések, cégvásárlások következtében, továbbá a vállalkozások tevékenységének szüneteltetése vagy megszűnése miatt viszonylag nagyszámban kikerültek az adatszolgáltatók köréből. Ennek érzékeltetésére annyit, hogy az

adószám alapján történő azonosítás szerint, ha a vizsgált kormányintézkedések időszakát – 2000 és 2004 közötti időszakot – tekintjük

- a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások száma 6462-ről 9212-re változott;
- a folyamatosan adóbevallást benyújtó, működését nem szüneteltető, azonos adószámon azonosítható gazdálkodó szervezetek száma 4147 volt;
- csökkenő ütemben ugyan, de minden harmadik gazdaság kikerült az adatbázisból.

Az elemzés alapjául a vállalkozók által készített, a számviteli törvényben előírt szabályok szerint összeállított éves beszámolók adatai szolgálnak. Az eredmény-kimutatás és a mérleg mindig adott időpontra vonatkoztatva – múltbeli gazdasági események alapján – tükrözi a vállalkozás vagyoni, pénzügyi helyzetét.

Annak vizsgálatára, hogy az alkalmazott ún. adósságkonszolidációs intézkedések ellenére **van-e, s ha igen, akkor milyen mértékű és hogyan változott a mezőgazdasági vállalkozások eladósodottsága, különböző** – általánosan ismert – **mutatókat használtunk**. Az adós, illetve adósság minősítésének alapvető szempontja a jövedelemtermelő képesség, a likviditás, valamint az adósságviselő képesség lehet. A továbbiakban – az egyértelműség érdekében – röviden bemutatjuk a tanulmányban alkalmazott mutatók tartalmát, számítását.

Természetes folyamat, hogy a vállalkozások tevékenységük folytatásához saját forrásaik mellett valamilyen arányban idegen forrásokat is igénybe vesznek. Az eladósodottsági mutatók azt jelzik, hogy a vállalkozás milyen mértékben működik hitelből, illetve saját tőkéből. E mutatók közül a **sajáttőke-arány** azt mutatja, hogy az összes forráson belül mekkora a saját tőke hányada, azaz mekkora a vállalkozás tőkeereje, mennyiben van a vállalkozás tőkével és mennyiben hitellel finanszírozva.¹ Ha a mutató értéke alacsony, az a cég eladósodottságára utal, mely jónéhány veszélyforrást rejt magában (Magyar, 2001). (Az alacsony jelzőszám önmagában még nem feltétlenül negatívum, különböző tevékenységeknél más és más a még elfogadhatónak tartott eladósodottsági szint.) Túl alacsony arány esetén a kamatfizetési és a visszafizetési kötelezettség komoly terhet ró a vállalkozásra (Kostyál et al., 2000).

$$\text{Saját tőke aránya} = \frac{\text{Saját tőke}}{\text{Összes forrás}}$$

Az összes forráson belül a saját tőke mellett a céltartalékokat is figyelembe véve kapjuk a vállalkozás pénzügyi önállósági mutatóját.

$$\text{Pénzügyi önállóság mutatója} = \frac{\text{Saját tőke} + \text{céltartalékok}}{\text{Összes forrás}}$$

A vállalkozások **eladósodottságát** szokás mérni a hosszú lejáratú kölcsönök arányával is. Ennek alapján minél kisebb a mutatószám, annál kedvezőbb a vállalkozás(ok) helyzete.

$$\text{Eladósodottság mértéke} = \frac{\text{Hosszú lejáratú kötelezettségek}}{\text{Hosszú lejáratú kötelezettségek} + \text{Saját tőke}}$$

¹ Ennek ismerete hitelezésnél, ezen belül is különösen a hosszú lejáratú hitelezésnél fontos. Ez azonban nem szükségszerűen hű vizsgálata a vállalkozás azon képességének, hogy képes-e fedezni tartozásait. A mérlegben megjelenő eszközök összege ugyanis nem jelzi feltétlenül sem azok jelenlegi gazdasági értékét, sem a realizálhatósági értéket. A mutató értékéből a vállalkozás jövőbeni nyereségtermelő képességére sem következtethetünk. Csupán azt tudjuk megállapítani belőle, hogy a vállalkozás saját könyvszerinti eszközértékének hány százalékát finanszírozza saját forrásból.

A vállalkozás tőkeellátottságát jelzi a befektetett eszközök saját tőkével való lefedettsége.

$$\text{Tőkeellátottság} = \frac{\text{Saját tőke}}{\text{Befektetett eszközök}}$$

A vállalkozás hosszú távú stabilitása szempontjából fontos mutatószám, hogy a befektetett eszközök milyen mértékben vannak tartós forrásokkal – saját tőkével, hosszú lejáratú hitelekkel, céltartalékokkal – lefedve.

$$\text{Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya} = \frac{\text{Saját tőke} + \text{Céltartalékok} + \text{Hosszú lejáratú kötelezettségek}}{\text{Befektetett eszközök}}$$

Használatos mutató az ún. dologi eszközök megtérülése, mely azt jelzi, hogy a befektetett eszközök és készletek az értékesítés nettó árbevételében mennyi idő alatt térülnek meg.

$$\text{Dologi eszközök megtérülése} = \frac{\text{Értékesítés nettó árbevétele}}{\text{Készletek} + \text{Befektetett eszközök}}$$

Következő csoportot a **likviditási jelzőszámok** alkotják. A likviditási mutatók a vállalkozás fizetőképességét, annak alakulását fejezik ki, azaz, hogy a vállalkozásoknak mennyire problémamentes a pénzügyi működése, van-e aktuálisan elegendő szabad pénzeszköze, vagy legalábbis könnyen pénzzé tehető eszköze a rövid lejáratú kötelezettségek teljesítéséhez. A likviditási ráták a könnyen pénzzé tehető forgóeszközöket és a közeljövőben a vállalkozás számára felmerülő kötelezettségeket vetik össze. (A vállalat rövid lejáratú eszközei normális üzletmenet során várhatóan rövid időn belül pénzeszközzé válnak, így lehetőség nyílik a forgóeszközökkel szemben álló kötelezettségek teljesítésére.) Többféle mutató ismert, illetve használatos a gyakorlatban. Ezek általában abban térnek el egymástól, hogy a forgóeszközök elemeinek más-más mobilitású csoportjaira mutatják, hogy milyen mértékben fedezik a társaság folyó kötelezettségeit. Minél nagyobb a mutatószám értéke, annál kedvezőbb adott vállalkozás(ok) helyzete.

A leginkább elterjedt mérőszám a likviditási ráta, mely a vállalat rövid lejáratú eszközeinek (forgóeszközeinek) és rövid lejáratú forrásainak arányát jelzi. Vagyis azt mutatja, hogy a társaság rövid lejáratú fizetési kötelezettségeivel szemben mennyi forgóeszköz (likvid, viszonylag könnyen pénzzé tehető eszköz) áll.

$$\text{Likviditási mutató I.} = \frac{\text{Pénzeszközök} + \text{Követelések} + \text{Készletek} + \text{Aktív időbeli elhatárolások}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek} + \text{Passzív időbeli elhatárolások}}$$

A likviditási rátát lehet tovább finomítani a különböző forgóeszközök mobilitási fokának figyelembe vételével. A valóban könnyen pénzzé tehető eszközök körébe a készletek nem, vagy csak részben tartoznak bele. Emiatt a forgóeszközökön belül elkülönítjük a relatíve likvidebb eszközöket a kevésbé likvidektől. Ez a likviditást szigorúbban jelző mutató, mivel a viszonylag alacsony mobilitású készletek nélkül veszi az eszközöket figyelembe. Feltételezve, hogy a raktárkészletet nem lehet rövid időn belül értékesíteni, az esedékes kötelezettségek kiegyenlíthetőségének vizsgálatára a likviditási gyorsráta alkalmas. A készletek relatíve alacsony forgási sebessége tükröződhet a likviditási mutatókban is (a likviditási mutató és likviditási gyorsráta nagyfokú eltérése). (Természetesen a vállalkozások tevékenysége, a vizsgálat időpontja – különösen szezonális termelés esetén – jelentősen meghatározza a

készletek nagyságát, így a két mutató közötti eltérést.) A likviditási gyorsráta végülis azt jelzi, hogy a nem pénzfórmát öltő eszközök pénzzé történő átalakítása milyen gyorsan lehetséges, hogy fizetés teljesítésére alkalmassá válják. (Jóllehet a követelések között is lehetnek adott esetben viszonylag jelentős behajthatatlan – vagy rövid időn belül behajthatatlan – tételek.)

$$\text{Likviditási mutató II.} = \frac{\text{Pénzeszközök} + \text{Követelések} + \text{Aktív időbeli elhatárolások}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek} + \text{Passzív időbeli elhatárolások}}$$

$$\text{Likviditási gyorsráta} = \frac{\text{Pénzeszközök} + \text{Követelések} + \text{Értékpapírok}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek}}$$

A gazdálkodás eredményessége, a lekötött eszközök hatékonysága nagyban függ a forgási sebességtől. A fizetési eszközök terén a forgási sebesség növelése elsősorban a vevőállomány alacsony szinten tartásával, a tartozások gyors behajtásával, a pénzeszközök mielőbbi gyors termelésbe állításával lehetséges. Megjegyezzük azonban, hogy más gazdasági ágakhoz képest a mezőgazdaságban a forgóeszközök forgási sebesség növelhetőségeit a biológiai korlátok is erősen befolyásolják.

A **jövedelmezőségi mutatókból** megállapítható, hogy a vállalkozás mennyire hatékonyan használja fel a befektetők pénzét, mennyire jövedelmező a gazdálkodás. Minél magasabbak a számok, annál inkább megéri a vállalkozás működtetése.

A jövedelmezőségi mutatók azt kívánják számszerűsíteni, hogy a vállalkozás milyen jövedelmezőséget, megtérülést tud elérni. A jövedelmezőség általánosságban az összes költség és az összes árbevétel pozitív különbségének, azaz a nyereségnek és az összes árbevételnek a hányadosa.

$$\text{Árbevétel arányos nyereség} = \frac{\text{Mérleg szerinti eredmény}}{\text{Értékesítés nettó árbevétele}}$$

A jövedelmezőségen kívül a megtérülés és hatékonyság vizsgálatához hasznos információkat tartalmaznak a jövedelemtermelő képesség mutatói is. Ez arra ad választ, hogy meghatározott időszak – a vizsgálat adatbázisának megfelelően egy év – alatt a termelési tényezők meghatározott nagyságrendjével és összetételével kifejtett tevékenység következményeként mekkora eredmény képződik.

A tulajdonosi befektetések legáltalánosabb mérőszáma a saját tőke megtérülése. A vagyonarányos nyereség a mérleg szerinti eredmény saját tőkére vetített hányadosa.

$$\text{Vagyonarányos nyereség} = \frac{\text{Mérleg szerinti eredmény}}{\text{Saját tőke}}$$

Számítanak eszköz(forrás)-arányos és vagyonarányos jövedelmezőségi mutatókat. A vállalkozás jövedelemtermelését – azaz adózás előtti eredményét és a külső forrás igénybevételének költségvonzatát – elsősorban az összes – saját és igénybevett külső – forrásra vetített jövedelmezőségi mutató tükrözi.

$$\text{Össztőke jövedelmezősége} = \frac{\text{Adózás előtti eredmény} + \text{Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések}}{\text{Összes forrás}}$$

Ugyanakkor a vállalkozás számára megmaradó jövedelmet a saját vagyona szokás vetíteni. Azt, hogy adott vállalkozásnak meddig érdemes a saját tőke működtetése mellett külső forrást is bevonnia a termelésbe, a két mutató egymáshoz viszonyított aránya jelzi.

$$\text{Saját tőke jövedelmezősége} = \frac{\text{Adozás előtti eredmény}}{\text{Saját tőke}}$$

A kamatfedezet azt méri, hogy a vállalkozásnál a potenciálisan rendelkezésre álló jövedelmi elemek milyen arányban állnak a kamatfizetési kötelezettségekkel. Ha egy cég drámaian eladósodik, fennáll a veszélye, hogy egy idő után nem tud eleget tenni kötelezettségeinek.

$$\text{Kamatfedezettség mutatója} = \frac{\text{Adózott eredmény} + \text{Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések} + \text{Értékcsökkenési leírás}}{\text{Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések}}$$

A hitelképességet hosszú távon leginkább a jövedelmezőség jelzi, mivel a kötelezettségek pénzből egyenlíthetők ki. A cash-flow elemzés célja, hogy képet adjon arról, hogy van-e elegendő pénz a kötelezettségek kiegyenlítésére, vagy a finanszírozáshoz új kölcsönt kell felvenni.

$$\text{Cash-flow} = \text{Mérleg szerinti eredmény} + \text{Értékcsökkenési leírás}$$

$$\text{Dinamikus eladósodottsági mutató, év} = \frac{\begin{array}{l} \text{(Rövid lejáratú kötelezettségek + Hosszú lejáratú} \\ \text{kötelezettségek)} - (\text{Pénzeszközök} + \text{Követelések} + \\ \text{Készletek} + \text{Értékpapírok}) \end{array}}{\text{Mérleg szerinti eredmény} + \text{Értékcsökkenési leírás}}$$

Az az a dinamikus eladósodottsági mutató nem más, mint a nettó kötelezettségek viszonya a cash-flow összegéhez.

$$\text{Dinamikus eladósodottsági mutató, év} = \frac{\text{Nettó kötelezettségek}}{\text{Cash-flow}}$$

Az értékelés során alapvetően a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági termelők bázisán számított mutatókra támaszkodtunk.

A konszolidációs intézkedések hatásvizsgálatánál a kiemelt programokra külön-külön és együttesen leválasztott adatbázisra is elvégeztük a számításokat. A kontrollcsoportot a konszolidációs intézkedésekkel nem érintett gazdaságok köre képezte. Jóllehet ez az adatbázis, illetve a hatásvizsgálat túlzott leegyszerűsítésének tűnhet, de azért választottuk ezt a megoldást, mert **elsődlegesen az ágazati szintű hatásokat kívántuk érzékelteni.** (Annak vizsgálata, hogy **adott gazdaság a vállalt kötelezettségeit mennyiben teljesítette,** az a pályázók egyedi éves teljesítményének, támogatási jogosultságuk értékelésének volt része, illetve a támogatás folyósításának feltétele.) A programok jellegéből, az egyes gazdaságok által a konszolidációba bevonható hitelek, a termelési irányok és megjelölt célok igen különböző struktúrájából adódóan azonban a változások számszerűsítése gyakran elfedi a tényleges hatásokat. Nyilvánvalóan más lehet a célja, feladata és kimutatható hatása ugyanannak az összegnek, ha az az adott vállalkozás vagyonához vagy kötelezettségeihez képest viszonylag nagy hányadot fed le, mint ha az – az igénybe vehető támogatás maximumát tekintve is – az adott vállalkozás vagyonához vagy kötelezettségeihez képest viszonylag szerény hozzájárulást tesz ki. Ugyanakkor a konszolidációs programokban részt vevő, vagy azokon kívül maradó vállalkozásoknál a gazdálkodás pozíciójára, fenti mutatóira nem csak ezek a kiemelt intézkedések hatottak, de az ezek segítségével, illetve következményeként elindítható, megvalósítható fejlesztések, valamint az intézkedéseket követő időszakban bekövetkezett piaci és gazdasági változások is, a melyek leválasztására a hatásvizsgálatban – de a gazdaságok életében sem – nincs mód.

2. A mezőgazdasági termelés tőkeszerkezetének alakulása az ezredfordulón

Az általunk vizsgált konszolidációs intézkedések elsődleges célja a mezőgazdasági üzemek eladósodottságának csökkentése volt, ugyanakkor a teljesítmény növelésére, a hatékonyság növelésére is igyekezett serkenti. Az intézkedések zöme – a visszafizetési kötelezettség átütemezésével, a hiteltörlesztésekre fordítható támogatások, illetve kamattámogatások formájában – az agrárhitelekhez kötődött, ezért e fejezetben röviden áttekintjük a mezőgazdasági termelés hitelállományának alakulását, valamint a tőkeszerkezet változását.

A gazdálkodók **nem képesek** belső forrásból a szükséges szintű felhalmozásra, de a folyó működés is jelentős külső forrásokat feltételez. Éppen ezért mindaddig, amíg a fejlesztéshez nem képződik elégséges saját forrás, amíg az önerős fejlesztés feltételei hiányoznak, a saját forrásokat a támogatások és a támogatással kombinált kedvezményes hitellehetőségek bővítésével szükséges **kiegészíteni**. Széchenyi szavaival élve: „A hitelt gondolom, ’s hiszem azon talpkőnek, mellyen földművelési és kereskedelmi gyarapodásunk, egy szóval utóbbi felemelkedésünk ’s boldogulásunk alapulhat.”²

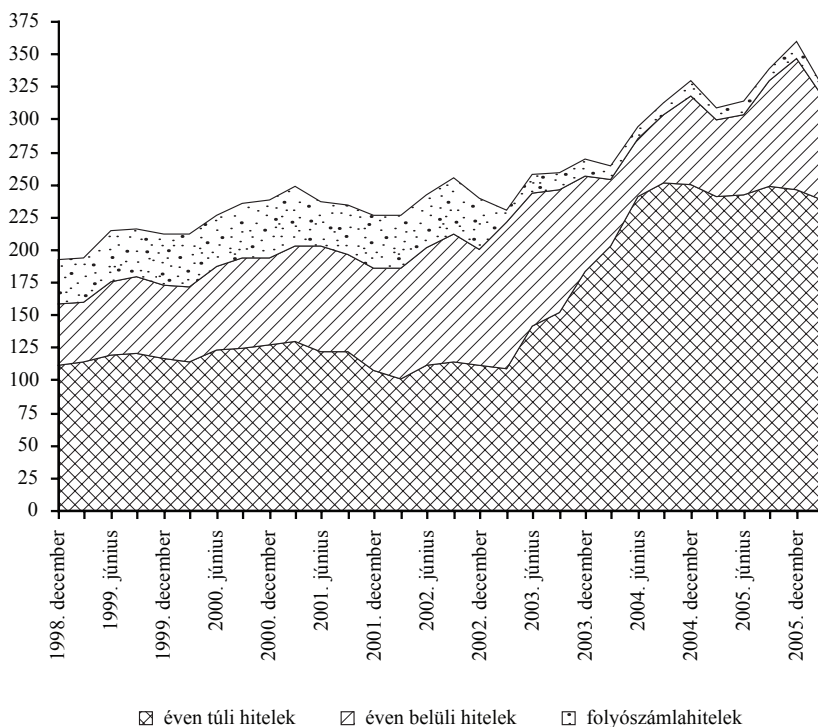
A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat 2004. decemberi **330 milliárd Ft-os** hitelállománya az 1998. végén fennálló tartozásnak **több mint 1,7-szerese** volt (1. ábra). A hitelállomány 2005-ben további 8,8 százalékkal, közel 360 milliárd Ft-ra bővült. Az **átlagos hitelállomány 2004-ben már meghaladta a 290 milliárd Ft-ot, 2005-ben pedig 330 milliárd Ft-ot tett ki** (1. táblázat).

A hitelállomány szerkezete a likviditás és finanszírozhatóság szempontjából kedvezően változott. A hitelekben belül a **legdinamikusabban** az éven túli hitelek bővültek. A kedvezőtlen időjárási viszonyok és a romló gazdálkodási körülmények hatására a rövidlejáratú kötelezettségek (éven belüli lejáratú- és folyószámla-hitelek) összege és aránya 2002-ig nőtt számottevően, majd a következő két évben jelentős csökkent. Az eltérő kamatterhekkel és a forint erősödésével összefüggésben – ha szerény mértékben is, de – a devizahitelek szerepe is növekedett.

² Idézve Borszéki Éva: Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai c. cikkéből. Gazdálkodás, 2003. 4. szám, 2-14. p.

1. ábra

A mezőgazdaság* részére folyósított hitelállomány lejárat szerint, milliárd Ft

*Vad- és erdőgazdálkodással, valamint halászattal együtt.
 Forrás: MNB havi adatok alapján szerkesztve.

1. táblázat

A mezőgazdaság részére folyósított éves átlagos* hitelállomány

Me.: milliárd Ft

Időszak	Éven túli hitelek	Éven belüli hitelek	Folyószámlahitelek	Éven belüli és folyószámlahitelek együtt	Hitelek összesen	Az éven belüli és a folyószámlahitelek aránya az összes hitelből, %
1999	116,1	52,8	36,5	89,3	205,4	43,5
2000	120,8	62,7	40,7	103,4	224,2	46,1
2001	121,2	75,0	40,2	115,2	236,4	48,7
2002	108,8	88,1	40,9	129,0	237,8	54,2
2003	139,2	94,0	17,7	111,7	250,9	44,5
2004	225,2	57,9	10,5	68,4	293,6	23,3
2005	245,0	73,8	10,8	84,5	329,6	25,6
2005/1999, %	211,0	139,8	29,6	94,6	160,5	59,0

* Éves átlagos hitelállomány, az előző év decemberi, a tárgyév márciusi, júniusi, szeptemberi és decemberi adatai alapján számított **kronologikus átlag**.

Forrás: MNB havi adatok alapján számolva.

Az agrárgazdasági tevékenységhez³ kapcsolódó – kedvezményes kamatozású – hitelállomány 1999 és 2004 decembere között **258 milliárd Ft-ról 465 milliárd Ft-ra (80 százalékkal)** emelkedett. (A korábban felvett hitelek törlesztése és az ezeket „kiváltó” újabb kedvezményes hitellehetőségek mérséklődése következtében a növekedés megállt, s az irányzat megfordult: 2005 decemberében ugyanis a különböző programokhoz kapcsolódó kedvezményes hitelállomány összege **12,4 százalékkal volt kisebb**, mint egy évvel korábban. A csökkenés 2006-ban felgyorsult. [2. táblázat] **2006. március 31-én az egy évvel korábbtól 77 milliárd Ft-tal elmaradó hitelállomány alig haladta meg a két évvel korábbi, azaz az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző időszak összegét.**)

A 2000-ben indított új – kibontakozási és gazdahitel – programoknak, a 2002-ben induló – a családi gazdálkodókat, valamint a kis- és középzemeket támogató – programoknak, a 2002. évi éven belüli hitelek és a 2003. évi – a kedvezőtlen adottságú térségekre vonatkozó – éven túli hitelek adósságonkonsolidációjának következtében jelentősen módosult a hitelek szerkezete.

Az **éven belüli lejáratú** agrárhitelek nagyrészt ügyletfinanszírozáshoz kapcsolódnak, céljuk a mezőgazdasági tevékenységek költségeinek csökkentése. A termelés, a tenyésztés szezonális ingadozásainak függvényében a növénytermelés és az állattenyésztés rövid lejáratú készletfinanszírozását segítik. Ide sorolhatók a tavaszi- és őszi gabonavetési hitelek, illetve a minőségi termelést szolgáló, a kedvezményezett vetőmag- és műtrágyavásárlást, -felhasználást ösztönző, a termeltetői megállapodásokhoz kapcsolódó, a közraktári fedezetre nyújtott, valamint az állattartásra kihelyezett hitelek. Az éven belüli lejáratú kamattámogatásos hitelállomány egészen 2002 végéig kisebb-nagyobb ingadozásoktól eltekintve folyamatosan nőtt, majd – részben különböző adósságonkonsolidációs intézkedések hatására, részben az uniós tagság korlátozó szabályai következtében – napjainkra **szinte megszűnt**.

Az **éven túli hitelekhez** tartoznak a beruházási, a fejlesztési célú hitelek, a forgóeszköz-szükséglet fedezetére, a piaci versenyképesség javítására, az életképes agrárvállalkozások megerősítésére szolgáló hitelprogramok. A kihelyezett éven túli beruházási hitelek összege – **65 milliárd Ft-tal** – 2003 szeptemberében volt a csúcson, 2006 márciusára 26 milliárd Ft-ra apadt.

A **tőkepótló hitelek** állománya 2002 márciusáig – fokozatosan – **64 milliárd Ft** alá csökkent. A természeti csapások hatására – az ágazatban jelentkező finánciális gondok áthidalására – újból növekedett a támogatott éven túli **forgóeszköz-hitelek** állománya, amely 2003 végén **108 milliárd Ft-ot** tett ki, 2005 végére azonban **53 milliárd Ft-ra**, 2006 márciusára pedig 49 milliárd Ft-ra mérséklődött.

³ Ide tartoznak a mezőgazdasági besoroló vállalkozások mellett az élelmiszer-felvásárlást, -feldolgozást végző vállalkozások, illetve agrárgazdasági tevékenységet végző egyéb vállalkozások is.

A kamattámogatásban részesülő hitelállomány struktúraváltozása

Me.: milliárd Ft

	Összesen	Ebből											
		Éven belüli forgószeközhitel	Éven túli forgószeközhitel	Éven túli beruházási hitelek	Tagi kölcsön	Együtt	30/2000. (III.10.) kormányrendelet* alapján	317/2001.(XII.29.) kormányrendelet** alapján	46/2003.(IV.3.) kormányrendelet*** alapján	84/2003.(VII.22.) FVM rendelet**** alapján	6/2004. (I. 22.) FVM rendelet***** alapján	Egyéb rendelet alapján	
2000 december	286,8	137,0	93,0	31,6	6,8	268,4	18,4						
2001	március	302,1	145,2	82,2	28,5	5,7	261,6	40,5					
	június	301,8	140,8	72,0	29,3	4,5	246,6	55,2					
	szeptember	314,6	150,9	71,0	29,7	3,7	255,3	59,3					
	december	293,7	143,5	67,6	30,4	2,2	243,7	50,0					
2002	március	286,8	140,2	63,7	35,7	1,1	240,7	46,1					
	június	321,4	135,6	67,4	43,1	0,3	246,4	45,3	27,4			2,3	
	szeptember	366,2	153,3	68,4	46,8	0,2	268,7	44,6	50,6			2,3	
	december	368,6	155,1	65,4	42,6	0,2	263,3	36,1	67,1			2,1	
2003	március	351,5	136,9	69,0	42,1	0,2	248,2	29,2	71,7			2,4	
	június	362,7	97,0	90,6	57,9	0,1	245,6	27,6	75,4			14,1	
	szeptember	385,0	94,5	104,8	65,5	0,1	264,9	23,9	77,5	0,1		18,6	
	december	400,2	67,3	108,5	59,7	0,1	235,6	18,1	75,4	6,3	46,4	18,4	
2004	március	363,8	49,3	105,5	54,9	0,1	209,8	11,9	75,7	6,9	44,3	15,2	
	június	473,3	20,5	78,7	47,7	0,1	147,0	11,0	75,9	6,9	44,4	176,5	
	szeptember	475,9	9,2	74,5	42,3		126,1	10,1	76,1	6,9	44,4	196,4	
	december	464,5	10,2	69,8	36,4		116,4	9,0	72,7	5,7	39,7	203,1	
2005	március	450,8	6,8	68,4	34,7		109,9	8,3	72,4	4,8	37,9	198,8	
	június	434,4	1,3	65,5	32,7		99,5	7,4	72,4	4,6	36,1	195,8	
	szeptember	424,9	0,1	61,1	28,6		89,8	6,9	72,3	5,3	35,1	194,4	
	december	406,9	2,6	52,8	28,1		83,5	6,0	69,1	3,8	32,5	189,8	
2006 március	373,5	2,0	48,6	26,5		77,1	5,2	64,6	2,8	30,8	178,9		

* 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdai-hitel programról.

** 317/2001. (XII. 29.) kormányrendelet a családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középüzemek kedvezményes hitelezéséhez kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról.

*** 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről.

**** 84/2003. (VII. 22.) FVM rendelet a 2003. évben fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatásáról.

***** 2016/2004. (I. 22.) kormányhatározat; 6/2004. (I. 22.) FVM rendelet az Európa terv Agrár-hitel programjáról.

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya.

A mezőgazdasági termelők **kibontakozási hitelkonstrukciójáról** és a **gazdahitel** programról szóló 2000. évi kormányrendelet alapján folyósított kedvezményes kamatozású hitelállomány 2001. szeptember végére közel **60 milliárd Ft-ra** nőtt. A törlesztések és az államgarancia-beváltások következtében 2005 végére – az összes kedvezményes kamatozású hitelen belül **2 százalék alatti** részesedéssel – **6 milliárd Ft-ra** apadt.

A **családi gazdálkodók** és más mezőgazdasági **kis- és középüzemek fejlesztését** segíteni hivatott, kedvezményes hitelezésükhöz kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról szóló kormányrendelet alapján 2002-ben indult program keretében felhasznált összeg **2003 szeptemberére** közel **78 milliárd Ft-ra** nőtt, majd a törlesztések eredményeként 2005 végére 69 milliárd Ft-ra, 2006 márciusában pedig 65 milliárd Ft alá csökkent.⁴

A **kedvezőtlen besorolású** térségekben gazdálkodó termelők éven túli lejáratú hiteleinek három éves lejáratú kedvezőtlentérségi hitellé alakíthatóságát, illetve terheinek mérséklését célzó 2003. évi kormányrendelet alapján folyósított hitelállomány azonban 2004 közepéig **nem érte el a 7 milliárd Ft-ot**, amely a törlesztésekkel 2005 végére **3,8 milliárd Ft-ra** mérséklődött, 2006 tavaszán pedig már csak 2,8 milliárd Ft-ot tett ki.

A 2003. évben **fagykárt és aszálykárt** szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatásához kapcsolódó miniszteri rendelet alapján felvett, a gazdálkodás anyag- és eszközszükségletének fedezetére és egyéb kötelezettségeire (beleértve a munkabért és a bankhitelek adott évben esedékes részletének törlesztését is) használható hitelállomány 2003 decemberéig több mint **46 milliárd Ft-ot** tett ki⁵. A hitelállomány 2005 végéig 14 milliárd Ft-tal csökkent.

A kormányzat az agrártermelők EU-csatlakozásra való felkészülésének segítése és versenyképességének javítása jegyében 2004 elején meghirdette az Európa Terv **Agrárhitel Programját**. A program a mezőgazdasági termelők, a termelői szerveződések, az integrátorok, és az élelmiszeripari vállalkozások részére nyújtott lehetőséget **kedvezményes közép és hosszú lejáratú hitelek** felvételére. Ennek keretében felvett hitelállomány 2004 végén **203 milliárd Ft-ot** tett ki, 2005 végére pedig **190 milliárd Ft** alá csökkent, melyből 2006 első negyedévében további 11 milliárd Ft törlesztésre került.

A 2000 után indított különböző konszolidációs és más programok által lefedett kedvezményes kamatozású hitelállomány 2004 végére elérte a **350 milliárd Ft-ot**. Ez azt jelenti: **minden 4 Ft kamattámogatásban részesülő hitelből 3 Ft-hoz ezen új konstrukciók keretében jutottak az agrártermeléshez kötődő tevékenységet folytató gazdálkodók.**

A hitelállomány változása hogyan is hatott a mezőgazdasági vállalkozások tökeszerkezetére? Miközben az MNB adatai alapján a mezőgazdaság részére folyósított hitelek 2004. decemberi 330 milliárd Ft-os állománya 56 százalékkal volt több, mint az 1999 végi,

⁴ Ennek **gazdálkodási formák** szerinti megoszlása a kormányrendelet céljának megfelelően alakult. A 2005 végén fennálló hitelállomány 75 százaléka a családi gazdálkodók finanszírozását szolgálta, ugyanakkor az egyéni vállalkozók mindössze 4 százalékkal, az őstermelők csupán 2,4 százalékkal, a gazdasági társaságok pedig 18 százalékkal részesedtek a hitelből. A **felhasználási célok**at tekintve a hitelállomány 57 százaléka **forgóeszköz**-beszerzésekhez kapcsolódott. A hitelállomány 30 százalékát adó ún. **fejlesztési hitelek** közel 2/3-a telephelyvásárlást, létesítést, korszerűsítést szolgált, csupán harmada társult új mezőgazdasági gépek beszerzéséhez. A fennmaradó 9 milliárd forint – 13 százalék – a családi gazdálkodók **termőföld vásárlását** segítette.

⁵ Az e címen odaítélt hitel 42 százaléka a közép- és nagyvállalkozások tevékenységét segíti, míg a mikro-vállalkozások 25 százalékkal részesednek. Legkevesebb a nagy vállalkozások tudtak élni az e program keretében nyújtott kedvezményekkel.

a **kettős könyvvizetésű mezőgazdasági vállalkozásokban** a hitelállomány „mindössze” 39 százalékkal gyarapodott. Ezen belül az agrárgazdaság hosszú távú versenyképessége, az Európai Unióhoz való felzárkózás szempontjából meghatározó **beruházási és fejlesztési hitelek összege** a kezdeti csökkenés után, a csatlakozás időpontjának közeledtével (2002-ben és 2003-ban) **jelentősen nőtt**, a **rövidlejáratúké** azonban – kisebb-nagyobb ingadozásokkal – 2003-ban **alig haladta meg** az 1999. évit, 2004-ben a 2000. évit. Eközben a kettős könyvvizetésű mezőgazdasági vállalkozások kötelezettségei – **folyamatos növekedéssel** – 2004-ben **78 százalékkal múlták felül** az 1999. évit. Így a kötelezettségeken belül – a 2002. évet kivéve – a hitelek **egyre kisebb arányt** képviseltek (3. táblázat).

3. táblázat

Kötelezettségek és hitelek a kettős könyvvizetésű mezőgazdasági vállalkozásokban

Év	Kötelezettségek összesen	Ebből:			A hitelek kötelezettségeken belüli aránya, %
		Beruházási és fejlesztési hitelek	Egyéb hitelek, kölcsönök	Együtt	
december 31-i állomány, milliárd forint					
1999	401,4	40,2	120,8	161,0	40,1
2000	449,2	38,0	146,8	184,8	41,1
2001	452,8	34,3	139,8	174,1	38,5
2002	496,3	44,0	165,6	209,6	42,2
2003	565,8	63,4	127,7	191,1	33,8
2004	715,2	73,3	150,3	223,6	31,3
2004/1999, %	178,2	182,3	124,4	138,9	79,6

Forrás: APEH-adatok alapján saját számítások.

A tökeszerkezet változásának jellemzője továbbá, hogy a **hosszúlejáratú kötelezettségek növekedési üteme meghaladta a rövid lejáratú kötelezettségekét** (4. táblázat). A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozásokban – a gazdaságok számának növekedése és fluktuációja mellett – a folyamatosan bővülő kötelezettségeken belül a rövid lejáratú kötelezettségek összege 2000-ben **315 milliárd Ft-ra**, a hosszúlejáratúaké **134 milliárd Ft-ra** emelkedett. Az uniós tagságra való felkészüléssel, a mezőgazdasági termelés eredményességével, illetve belső feszültségeivel, valamint a különböző **adósságrendezési programokkal összefüggésben a hosszúlejáratú kötelezettségek** a 2001. évi visszaesés után 2002-ben **újra** a 2000. évi szintre emelkedtek, majd **2004-ben már 294 milliárd Ft-ot** tettek ki. Így a kötelezettségeken belüli arány 2000-ben **30 százalékra** bővült, majd a következő két évben 26 százalékra mérséklődött, a rákövetkező két évben pedig **41 százalékra nőtt**.⁶ A hosszúlejáratú kötelezettségek befektetett eszközvagyonhoz viszonyított aránya 2000-re **32 százalékra bővült**, majd 2002-re **23 százalékra csökkent**. Részben a hitelek cseréjével, részben új hitelek felvételével a mutató értéke **2004-ben elérte a 41 százalékot**. A befektetett eszközök tartós forrásokkal – saját tőkével, céltartalékkal és hosszú lejáratú kötelezettséggel – fedezett aránya 2001 és 2003 között stagnált. 2004-ben nőtt ugyan, de még így is számottevően elmaradt az évtized eleji értékektől.

⁶ Az FADN adatbázis alapján azonban a kötelezettségek szerkezete még így is számottevően eltér az Európai Unió országaitól. Az EU-15 átlagában 1999 és 2003 között a kötelezettségeken belül 71-73 százalékot tett ki a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya. E tekintetben a magyarországihoz legközelebb az Egyesült Királyság állt, 44-46 százalékkal. Még a francia 63-65 százalékos, a német 65-66 százalékos részesedés is alacsonyabbnak számított a belgák, finnek, spanyolok, olaszok 90 százalékot meghaladó arányával szemben.

**A kötelezettségek változása a kettős könyvvezetésű
mezőgazdasági társas vállalkozásokban**

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999,%
Milliárd forint							
Kötelezettségek összesen	401,4	449,2	461,7	506,7	577,5	715,2	178,2
Ebből:							
Hosszú lejáratú kötelezettségek	123,3	134,2	122,2	131,2	217,9	290,0	235,2
Rövid lejáratú kötelezettségek	278,1	315,0	330,5	365,0	347,9	411,8	148,1
- áruszállításból, szolgáltatásból	76,3	79,01	84,4	96,9	105,4	134,2	175,9
- egyéb hitelek és kölcsönök	120,8	146,8	139,8	165,6	127,7	150,3	124,4
Hátrasorolt kötelezettségek	*	*	9,0	10,4	11,7	13,4	..
Megoszlás százaléka							
Kötelezettségek összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből:							
Hosszú lejáratú kötelezettségek	30,7	29,9	26,5	25,9	37,7	40,5	132,0
Rövid lejáratú kötelezettségek	69,3	70,1	71,6	72,0	60,2	57,6	83,1
- áruszállításból, szolgáltatásból	19,0	17,6	18,3	19,1	18,3	18,8	98,7
- egyéb hitelek és kölcsönök	30,1	32,7	30,3	32,7	22,1	21,0	69,8
Hátrasorolt kötelezettségek	*	*	1,9	2,1	2,0	1,9	..

Forrás: APEH-adatok alapján saját számítások.

A vizsgált vállalkozások **eladósodottságának mértéke** (azaz a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya a hosszú lejáratú kötelezettségek és a saját tőke összegéhez viszonyítva) – a 2001-2002. évi mérséklődést kivéve – **nőtt: 2004-ben már 31 százalék volt.** Ennek megfelelően **pénzügyi önállósági mutatójuk** (a saját tőke és céltartalék összes forráson belüli aránya) **romlott.**⁷

Az összes kötelezettséghez hasonlóan **a nettó** (a követelések, értékpapírok és pénzeszközök értékével csökkentett) **kötelezettségek** összege is nőtt 2000-ben az előző évhez képest, majd kétévi stagnálás után 2003-tól **ismét** emelkedett, **2004-ben** pedig meghaladta **350 milliárd Ft-ot** (5. táblázat, 1-3. melléklet). A rövid lejáratú kötelezettségek struktúrája is módosult: a növekvő szállítói kötelezettségek aránya az 1999. évi 27,4 százalékról a kezdeti csökkenést követően 4,6 százalékponttal nőtt. A szállítókkal szembeni kötelezettség változásával azonos volt a vevők által ki nem egyenlített, összegében hasonló nagyságú követelések mozgása.

⁷ Adataink alapján kimondhatjuk továbbá, hogy a vállalkozások saját tőkével való ellátottsága, illetve eladósodottsága **méretfüggő** (3. melléklet). A viszonylag kis értékesítési árbevételű vállalkozásokban lényegesen gyorsabb ütemben csökkent az eszközök saját tőkével való finanszírozhatóságának mértéke, mint a nagyoknál. Így a **sajáttőke-arány** a 2000-es években a nagy gazdaságok javára mintegy **másfélszeres** eltérést mutatott. **A hosszúlejáratú kötelezettségek befektetett eszközvagyonhoz viszonyított aránya a nagyobb gazdaságméret felé haladva csökken.** Ennek következtében a termelési mérettől függő **különbség az eladósodottsági mutató vonatkozásában még nagyobb,** vagyis: a hosszúlejáratú kötelezettségeknek a hosszúlejáratú kötelezettségek és saját tőke összegéhez viszonyított aránya az 1-től 10 millió Ft árbevételig tartó kategóriában **0,43,** az 5 milliárd Ft fölöttiekénél pedig mindössze **0,11** volt.

A mezőgazdasági társas vállalkozások eladósodottsága és finanszírozhatósága

Me.: milliárd Ft

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kötelezettségek összesen	401,4	449,2	452,7	496,2	565,8	713,3
Követelések (kintlévőségek)	126,2	138,7	145,4	169,9	188,9	259,1
Értékpapírok	18,9	20,0	18,8	16,9	14,4	12,8
Pénzeszközök	56,6	63,5	70,0	86,9	85,5	89,7
Nettó kötelezettségek	199,7	227	218,5	222,5	277	351,7
Mérleg szerinti eredmény	-15,4	-2,3	25,9	36,6	-14,4	44,8
Értécsökkenési leírás	36,2	39,1	53,1	57,9	64,8	72,2
Cash-flow	20,79	36,89	79,08	94,46	50,42	80,93
Dinamikus eladósodottsági mutató, év	9,61	6,15	2,76	2,36	5,50	4,35

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005.

APEH 2005. augusztusi gyorstájékoztató adatai alapján – saját számítások.

A cash-flow összege az értécsökkenési leírás összegének dinamikus növekedése mellett – a mérleg szerinti eredmény évek közötti szélsőséges kilengéseinek következtében – ugyancsak jelentősen **ingadozott**. 1999-ben – a veszteséges termelés miatt – **közel tíz évre** lett volna szükség a nettó kötelezettségek cash-flowból való visszafizetéséhez. A vállalkozások javuló eredményességével, a kormányzat által indított különböző **adósságrendezési intézkedésekkel**, majd a **növekvő költségvetési támogatásokkal összefüggésben** – noha **2000-ben** a pozitív adózás előtti eredmény ellenére a mérleg szerinti eredmény **még mindig negatív** maradt és a kötelezettségek növekedésével a nettó kötelezettségek összege is nőtt – a **dinamikus eladósodottsági mutató mérséklődött**. A javuló ágazati eredménynek és a növekvő értécsökkenési leírás összegének, valamint a **2001-ben és 2002-ben** stagnáló nettó kötelezettségeknek köszönhetően a képződő cash-flow már **2,8**, illetve **2,4 év alatt lehetővé tette volna a törlesztést**. A következő évben azonban a rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt – az újabb adósságrendezési intézkedések **ellenére** – a társas vállalkozások vizsgált köre veszteséggel zárta az évet. Bár kintlévőségeik összege is növekedett, ez nem ellensúlyozta a kötelezettségek változását. A mérleg szerinti eredmény vesztesége – folyó áron – közelítette az 1999. évit, a közel kétszeres értécsökkenési leírás hatására azonban a dinamikus eladósodottsági mutató értéke „csupán” **5,5 évre** ugrott, 2004-ben a javuló eredmény hatására a mutató is kedvezőbb képet mutatott. Jóllehet a mérlegadatokat éven belül csak egy adott időpontra tükrözik a vállalkozások pozícióját, de megkockáztathatjuk, hogy a helyzet a gazdálkodás mindennapjaiban még bonyolultabb és kedvezőtlenebb.

Aggodalomra ad okot – bár összességében még nem mutat riasztó képet a társas vállalkozások pénzügyi önállóságáról, illetve a pénzforgalom egyensúlyáról –, hogy a **gazdaságok tartozásaik visszafizetésére kénytelenek fordítani szabad forrásaik nagy részét, miközben ezekre a fejlesztések érdekében is égető szükség lenne (!)** (Keszthelyi – Kovács, 2004). **Miközben** a mérlegadatokat alapján 1999 és 2004 között **a kintlévőségek 133 milliárd forinttal, addig a kötelezettségek 312 milliárd forinttal emelkedtek, a kettő közti különbség tehát 179 milliárd forinttal, 1,7-szeresére nőtt.**

A likviditási mutatók alapján a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban gyorsan mobilizálható eszközök (pénzeszközök, követelések és értékpapírok) a rövidlejáratú kötelezettségeknek az 1999-2001 években **még csak a 70 százalékát fedezték, az adósságrendezési intézkedések hatására** azonban – folyamatos növekedés mellett – **2004-ben már 86 százalékához voltak elegendő.**

Az összes forgóeszköz-állomány (pénzeszközök, követelések, készletek és aktív időbeli elhatárolás együttes összege) viszont 2001-ben a rövidlejáratú kötelezettségeknek (a rövid lejáratú kötelezettségek és passzív időbeli elhatárolások összege) **mindössze az 1,3-szorosa volt.** A következő években valamelyest javult ugyan a helyzet, de a kedvezőtlen gazdálkodási eredménnyel összefüggésben **a mutató értéke (1,45) még 2003-ban is alig érte el a 2000. évi (1,47) értéket, és 2004-ben (1,50) is elmaradt az 1999. évi (1,53) érték mögött.** A vállalkozások finanszírozási gondjait növelte, likviditási helyzetét az időjárás (aszály, árvíz) okozta természetiesen túl rontotta a felvásárlók, feldolgozók egyre hosszabbra nyúló számlakiegyenlítési gyakorlata is (Petschnig et al., 2003). Az agrárvállalkozások jelentős része **adósságspirálba** került. A mezőgazdasági termelők termékeinek viszonylag késői fizetési teljesítése azt is jelenti, hogy a gazdálkodók – elsősorban a **legkiszolgáltatottabbak – nemcsak** az élelmiszeripari fázis finanszírozásában „kapnak szerepet”, **hanem** egyes termékek esetében a forgalmazási fázis „finanszírozására” is rákényszerülnek. Ezzel a fizetési „fegyellemmel” függ részben össze, hogy az azonnal vagy rövid fizetési határidőre teljesítők valamelyest alacsonyabb árat fizetnek a termékekért. A fizetési határidők szabályozása ezt a kiszolgáltatottságot **mérsékli** ugyan, megszüntetni azonban **nem képes.** A mezőgazdasági termelők helyzetét, a termelés hatékonyságát, a jövedelemtermelő képességet a tőkehiány, ezen belül a forgóeszközök szűkös volta is befolyásolja.

Összességében a kötelezettségek összege a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások körében 2000-ben **11,9 százalékkal** nőtt, az eszközértékhez viszonyított aránya pedig az 1999. évi 45,9 százalékról 2000-ben **48,1 százalékra** emelkedett. A kötelezettség növekedése – csökkenő ütemben ugyan, de – 2001-ben és 2002-ben is **folytatódott**, az eszközértékhez mért aránya azonban e két évben valamelyest **mérséklődött**, majd 2003-tól **újra** nőtt, és 2004-ben már meghaladta az 50 százalékot (6. táblázat). A vizsgált időszakban a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai szerint a saját tőkének az összes eszközérték finanszírozásában lefedett aránya – összegének 41 százalékos növekedése ellenére – 2001. és 2002. évek kivételével csökkent.

**A tőkeszerkezet változása a kettős könyvvezetésű
mezőgazdasági társas vállalkozásokban**

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999,%
Milliárd forint							
Saját tőke	450,5	457,4	499,0	575,0	599,6	636,2	141,2
Céltartalék	7,3	8,7	1,3	1,0	0,9	1,5	20,5
Kötelezettségek	401,4	449,2	461,7	506,7	577,5	715,2	178,2
Passzív időbeli elhatárolások	15,3	16,8	22,8	26,9	27,3	31,5	205,9
Összesen	874,5	932,1	984,8	1109,6	1205,3	1384,4	158,3
Megoszlás százaléka							
Saját tőke	51,5	49,1	50,7	51,8	49,7	46,0	89,2
Céltartalék	0,8	0,9	0,1	0,1	0,1	0,1	13,0
Kötelezettségek	45,9	48,2	46,9	45,7	47,9	51,7	112,6
Passzív időbeli elhatárolások	1,7	1,8	2,3	2,4	2,3	2,3	130,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: APEH-adatok alapján saját számítások.

A **saját tőke** szempontjából fontos információkat rejt annak eredet szerinti **szerkezete** (7. táblázat). A saját tőke növekedésének forrása azonban nem elsősorban az ágazat jövedelemtermelése volt. Kisebb ingadozásoktól eltekintve az ún. **eredménytartalék** összege 1999 és 2004 között 2,2-szeresére nőtt, ami növelte a saját tőkében való részesedését, a saját tőke növekményéhez 30 százalékkal járulva hozzá.

A saját tőke volumenét, illetve annak szerkezetét tekintve fontos szerep jutott/jut a tőketartaléknak. A vállalkozó, mezőgazdasági termelő köteles a **fejlesztési célra**, visszafizetési kötelezettség nélkül **kapott támogatás**, juttatás összegét, az ugyancsak visszafizetési kötelezettség nélkül kapott **kibontakozási, továbbá a kedvezőtlen-térsgégi támogatás** összegét **tőketartalékba** helyezni.⁸ Ezzel együtt a mérlegbeszámolóknak kimutatott tőketartalék összege a vizsgált konszolidációs időszakban csupán **40 milliárd Ft-tal gyarapodott**, mely a saját tőke növekményének 21 százalékát adta.

⁸ Az ugyancsak végleges juttatásként, visszafizetési kötelezettség nélkül kapott bevételt növelő termelői támogatást, a közraktári hitel támogatást, az éven belüli lejáratú hitel kamattámogatását, a szolgáltatás jellegű tevékenységek finanszírozását és díjtámogatását **egyéb bevételként** – elkülönítetten – köteles elszámolni.

A saját tőke változása a kettős könyvvizetésű mezőgazdasági társas vállalkozásokban

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999,%
Milliárd forint							
Saját tőke összesen	450,5	457,4	499,0	575,0	599,6	636,2	141,2
Ebből:							
Jegyzett tőke	298,7	290,8	268,8	266,3	266,4	267,3	89,5
Tőketartalék	106,5	109,7	109,0	126,9	135,1	146,5	137,6
Eredménytartalék	48,5	41,6	44,4	71,2	114,1	105,2	216,9
Értékelési tartalék	12,8	18,2	26,7	35,6	43,9	46,1	360,2
Lekötött tartalék	*	*	26,1	38,8	56,5	63,2	..
Mérleg szerinti eredmény	-15,4	-2,3	25,9	36,6	-14,4	9,3	-60,4
Megoszlás, százalék							
Saját tőke összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből:							
Jegyzett tőke	66,3	63,6	53,9	46,3	44,4	42,0	63,4
Tőketartalék	23,6	24,0	21,8	22,1	22,5	23,0	97,4
Eredménytartalék	10,8	9,1	8,9	12,4	19,0	16,5	153,6
Értékelési tartalék	2,8	4,0	5,4	6,2	7,3	7,2	255,0
Lekötött tartalék			5,2	6,7	9,4	9,9	..
Mérleg szerinti eredmény	-3,4	-0,5	5,2	6,4	-2,4	1,5	..

Forrás: APEH-adatok alapján saját számítások.

A növekményben az előzőekhez hasonló nagyságrendet képvisel és velük szorosan összefügg az értékelési tartalék és a lekötött tartalék. A számviteli törvény szerint 2001-től a **lekötött tartalék** a tőketartalékból, illetve az eredménytartalékból lekötött összegeket és a kapott pótbefizetés összegét foglalja magába. Ez a tétel 2004-ben a vizsgált körben a **saját tőke 10 százalékát** tette ki. A tőketartalékból a lekötött tartalékba kell helyezni a jogszabály vagy saját elhatározás alapján lekötött – kötelezettségek fedezetét jelentő – tartalékot, a költségvetési forrás terhére tőketartalékba helyezett támogatásnak a megállapodásban rögzített feltételek nem teljesítése esetén visszafizetendő részét, továbbá a szövetkezeteknél a fel nem osztható vagyion értékét.⁹ A lekötött tartalék feloldását a tőketartalékkal, illetve eredménytartalékkal szemben kell elszámolni.¹⁰ A lekötött tartalékot veszteségrendezésre, az eredménytartalék negatív összegét csökkentő tételként, illetve alaptőke-emelésre, a jegyzett tőkét növelő tételként lehet megszüntetni. Ugyanakkor 2004-ben a saját tőke 7 százaléka az ún. értékelési tartalékból származott.¹¹

⁹ A számviteli törvény szerint az eredménytartalék terhére is meghatározott összegek a tőketartalékba helyezhetők, illetve helyezendők. Ugyancsak a lekötött tartalékba kell helyezni a tőkeeszállítás összegét.

¹⁰ Annak függvényében, hogy az tőketartalékból vagy eredménytartalékból került lekötésre.

¹¹ A piaci értékelés alapján meghatározott érték helyesbítés összegét, valamint az érték helyesbítés saját tőkével szemben elszámolt értékelési különbözetet értékelési tartalékként kell elszámolni.

3. A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel-programja

A mezőgazdasági hitelekhez kapcsolódóan a 2000. évi költségvetésről szóló törvény **65 milliárd Ft** állami kezességvállaláshoz teremtett forrást. Ez a keret lehetővé tette új hitelkonstrukciók beindítását. A 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet alapján folyósított kedvezményes kamatozású **hitelállomány** 2001. szeptember végére közel **60 milliárd Ft-ra** nőtt. Ekkor az összes kedvezményes kamatozású hitelállomány **csaknem minden ötödik forintját** az e címen igénybe vehető hitel tette ki. Az e rendelethez kapcsolódó hitelállomány a törlesztések és az államigarancia-beváltások következtében 2005 végére – az összes kedvezményes kamatozású hitelen belül **2 százalék alatti** részesedéssel – **6,0 milliárd Ft-ra** apadt. Ezen belül:

- a kibontakozási hitel állománya több mint **38 milliárd Ft-ról** csaknem teljesen kifutott,
- a konszolidációs – ún. pótlólagos – hitelek összege **6,9 milliárd Ft-ról 0,3 milliárd Ft-ra** mérséklődött,
- a gazdahitel-program keretében a mezőgazdasági termelők támogatásához – fejlesztések megvalósítására és reorganizációs célú kivásárlásra, kamattámogatással és állami kezességvállalással – nyújtott több mint **12 milliárd Ft** hitelállomány **4,7 milliárd Ft-ra** csökkent.

3.1. Kibontakozási hitelkonstrukció

Az agrártermelők eladósodottságának csökkentése, a kívánatos gazdálkodási és termelési szerkezet pénzügyi feltételeinek megteremtése érdekében meghatározott feltételekkel kibontakozási hitelkonstrukció került meghirdetésre. A kibontakozási hitel és a kibontakozási támogatás **célja az agrártermelők hiteleinek és hitelterheinek csökkentése, hosszabb távon eredményes gazdálkodási és termelési szerkezet kialakítása** volt. A konstrukcióban az igénylők pályázat alapján vehettek részt. A pályázóknak ún. **kibontakozási tervet** kellett készíteniük, melynek a vállalkozás akkori helyzetét jellemző információk (termelési szerkezet, vagyon, tulajdonosi szerkezet, jövedelmezőség, kötelezettségek stb.) mellett tartalmazza a termelési szerkezet **változására** vonatkozó programot, a megszüntetni vagy csökkenteni kívánt tevékenységek vagyoni helyzetre, illetve a pótlólagos tőkeforrásokra gyakorolt hatását, a termelési szerkezetváltás termékminőségre gyakorolt hatását, a termékek piaci helyzetével kapcsolatos információkat, a jövedelmezőség tervezett változását, a foglalkoztatásra gyakorolt hatást, a kapcsolódó likviditási tervet, a pótlólagos forrásigényt. A pályázati felhívás a kibontakozási hitel, a pótlólagos (konszolidációs) hitel és a kibontakozási támogatás igénybevételének feltételeként kimondta, hogy ha az igénylő a kibontakozási tervben vállalt kötelezettségeket nem teljesíti, vagy a kibontakozási hitel ütemezett törlesztését elmulasztja, vagy a hitelintézet a kihelyezett kibontakozási hitelt a hitelszerződés futamidejének lejártá előtt az igénylőnek felróható okból felmondja, a továbbiakban támogatás nem adható.

A hitelkonstrukcióban az 1999. december 31-én éven túli lejáratú forgóeszköz-, illetve agrárfejlesztési célú hitelállománnyal rendelkezők vehettek részt. Az éves árbevétel több mint 50 százalékának mezőgazdasági tevékenységből kellett származnia. A cél – pályázatos részvétellel, **kibontakozási (üzleti) terv** készítésével – a pályázó termelők 1999. december

31-én **fennálló éven túli lejáratú** forgóeszköz- és fejlesztési **hitelei meghatározott részének** (kistermelők esetében legfeljebb 70 százalék, egyéb esetekben 50 százalék) **hároméves időszak alatt történő rendezése** volt.

A pályázatban vállalt program teljesítése esetén az igénylő a hitelszerződésben meghatározott **törlesztés éves összegének megfelelő támogatást** kaphatott. A támogatást első ízben **2001-ben** folyósították.

A kibontakozási hitelkonstrukció **sajátos adósságkonszolidációnak** is felfogható. Az 50 százalékos kamattámogatással és a maximum 80 százalékgig terjedő kezességvállalással felvett hiteleket régi, „rossz” hitelek törlesztésére kellett fordítani (Szűcs, 2003).

Az **engedélyezett és folyósított** kibontakozási hitel összege 2001 végére mintegy **39 milliárd Ft-ot**¹² ért el, amelyből addigra közel **10 milliárd Ft** törlesztésére is sor került. Emellett **8,6 milliárd Ft-nyi** konszolidációs hitelt is engedélyeztek, ebből **7,5 milliárd Ft-ot** folyósítottak (törlesztés: **0,9 milliárd Ft**) (8. táblázat). Ennek negyede volt beruházási célú hitel. Az engedélyezett kibontakozási hitel **14 százalék**a a mikro-vállalkozásokat, **24 százalék**a az ún. kisvállalkozásokat¹³ támogatta. Valamelyest kisebb (**11, illetve 19 százalék**) volt e vállalkozások részesedése a konszolidációs hitelből.

A kibontakozási hitel **alig 1,3 százalék**a jutott el az őstermelőkhöz, **8,1 százalék**a segítette az egyéni vállalkozók tevékenységét. A konszolidációs hitelből az őstermelőkhöz **1,4 százalékn**y került, az egyéni vállalkozók azonban csupán 5,4 százalékkal részesedtek belőle. Ezzel együtt minden **harmadik** kibontakozási hitelszerződést egyéni vállalkozóval, minden **hetediket** pedig őstermelővel kötöttek meg. Az egy egyéni vállalkozóra jutó összeg töredéke volt csupán a társas vállalkozásokénak. A kibontakozási és konszolidációs hitel zöme a társas vállalkozásokat segítette.

¹² Ez előző oldalon szereplő összeg a hitelállományt, míg ez az engedélyezett és folyósított összeget jelenti. A két adat szerepeltetését az indokolja, hogy bizonyos bontás csak az egyik vagy csak a másik adatbázison áll rendelkezésünkre.

¹³ Az akkor hatályos jogszabály szerint:
mikro-vállalkozás: maximum 10 fő foglalkoztatott (ideértve az őstermelőket és a kistermelőket is);
kisvállalkozás: 11-50 fő foglalkoztatott és az éves nettó árbevétel maximum 1 milliárd Ft, vagy a mérleg-főösszeg maximum 700 millió Ft;
középvállalkozás: 51-250 fő foglalkoztatott és az éves nettó árbevétele maximum 5 milliárd Ft, vagy a mérleg-főösszeg maximum 3,5 milliárd Ft;
egyéb vállalkozás: minden egyéb a fentiekén kívül.

**A mezőgazdasági termelőknek a 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet alapján
folyósított kibontakozási és konszolidációs hitel állománya**

Me.: milliárd Ft

Év	Március 31.	Június 30.	Szeptember 30.	December 31.
Kibontakozási hitel				
2000				11,8
2001	25,1	35,5	38,2	29,2
2002	25,9	25,5	24,8	18,3
2003	13,3	12,4	9,4	5,3
2004	0,6	0,3	0,4	0,3
2005	0,2	0,2	0,2	0,2
2006	0,0			
Konszolidációs (pótlólagos) hitel				
2000				2,7
2001	5,1	6,6	6,9	6,7
2002	6,4	6,1	6,2	5,0
2003	4,5	4,2	3,8	2,7
2004	1,7	1,5	1,0	0,8
2005	0,6	0,5	0,4	0,3
2006	0,2			

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya.

Az engedélyezett hitelek kamattámogatási igénye 2001-ben **1,9 milliárd**, 2002-ben **1,7 milliárd Ft-ot** tett ki. A hitelekhez nyújtott állami kezességvállalás engedélyezett összege a 2001. év végi kumulált 18,8 milliárd Ft-ról az újabb engedélyekkel 2002 novemberében **20,1 milliárd Ft-ra** nőtt. E hitelállomány kamattámogatási igénye 2003-ban több mint **0,9 milliárd**, 2004-ben **0,3 milliárd Ft** költségvetési forrást kötött le. A hitelből 2005. márciusában fennálló tartozás 2005-2006. évi kamattámogatási vonzata együttesen meghaladja a **0,4 milliárd Ft-ot**.

3.2. Gazdahitel-program

Az életképes agrárvállalkozások megerősítésére, a családi és kisvállalkozások¹⁴, a zöldség-gyümölcsstermelői értékesítő szervezetek (TÉSz), valamint a termékek beszerzését, feldolgozását, értékesítését, szolgáltatást nyújtó szövetkezesek tőkeellátásának hosszú lejáratú hitelen keresztül történő javítására, továbbá az agrárgazdasági vállalkozások reorganizációs célú kivásárlásának elősegítésére gazdahitel-programot hirdetett meg a kormány. (Az igénylők nem vehettek részt a kibontakozási programban.) Támogatás volt igényelhető a piacépes agrártermékek előállításához szükséges **fejlesztések, beruházások** megvalósítását,

¹⁴ Az igénylők által használt szántóterület nem haladhatja meg a **300 hektárt**, a nettó éves árbevétel az **50 millió Ft-ot**, az általuk foglalkoztatottak száma a **10 főt**. Az éves árbevétel több mint 50%-ának mezőgazdasági tevékenységből kell származnia.

és ezek **működtetéséhez** szükséges tartós forgóeszközök első beszerzését, továbbá a csőd- és felszámolási eljárás alatt lévő agrárgazdasági vállalkozások termelőeszközeinek reorganizációs célú kivásárlását, értéknövelő **felújítását**, korszerűsítését szolgáló gazdahitelhez. Az igénylő az általa felvett – pályázónként legalább 1 millió Ft, de legfeljebb 50 millió Ft, reorganizációs célú kivásárlás esetén legfeljebb 100 millió Ft összegű –, legfeljebb tízéves lejáratú hitelre a teljes futamidőre **80 százalékos** állami készfizető kezességvállalást és a támogatás igénylésekor érvényes jegybanki alapkamat (4. melléklet) **100 százalékáig** terjedő kamattámogatást vehetett igénybe.

Az igénylők a gazdahitel programban is pályázat alapján vehettek részt, melynek ugyancsak része volt az üzleti terv, mely működő vállalkozás esetén a fennálló kötelezettségeket, a jövedelmezőség javítása érdekében tervezett termelés szerkezeti és szervezeti változásokat, induló vállalkozás esetén a tervezett induló termelési szerkezetet, a vállalkozás piacait, az évente megújítandó likviditási tervet tartalmazza. Az üzleti tervet a hitel lejártáig évente meg kellett, meg kell újítani.

Az **engedélyezett** gazdahitel összege 2001 végére mintegy **14 milliárd Ft-ot** ért el, amelyből a **folyósított** összeg **12,7 milliárd Ft-ot** tett ki, és addigra **0,7 milliárd Ft** törlesztésére is sor került (9. táblázat).

9. táblázat

A mezőgazdasági termelőknek a 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet alapján folyósított gazdahitel állománya

Me.: milliárd Ft

Évek	Március 31.	Június 30.	Szeptember 30.	December 31.
A gazdahitel-programban nyújtott hitel				
2000				3,0
2001	8,6	11,1	12,1	12,0
2002	11,8	11,7	11,6	10,9
2003	9,5	9,2	8,9	8,3
2004	8,0	7,7	7,2	6,6
2005	6,2	5,5	5,2	4,7
2006	4,3			
Az új típusú szervezeteknek nyújtott hitelek				
2000				0,7
2001	1,3	1,5	1,6	1,6
2002	1,5	1,5	1,5	1,4
2003	1,4	1,3	1,3	1,2
2004	1,2	1,1	1,1	1,0
2005	1,0	0,9	0,9	0,8
2006	0,6			

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya.

A felvett hitel **alig 7 százaléka** szolgálta a reorganizációs kivásárlásokat, azaz a használt vagyontárgyak vásárlását. Emellett a szövetkezesek és TЭСz-ek megerősödéséhez és a reorganizációs célú kivásárlás elősegítéséhez állami készfizető kezességvállalással nyújtott kamattámogatásos hitelek engedélyezett összege **1,6 milliárd Ft-ot** tett ki. Az engedélyezett gazdahitel **teljes egészében** a mikro-vállalkozásokat szolgálta. Vállalkozási méret szerint az új típusú szervezetekre vonatkozó program nagyrészt a kisvállalkozásokat segítette, a hitelállomány **3/4-ét** e csoport igényelte, míg a mikro-vállalkozásokra „csupán” **16 százalék** jutott. Egy-egy vállalkozás e címen átlagosan **35 millió Ft** kedvezményes hitelt kapott. A megkötött 46 hitelszerződésből csupán **3** érintette a nagyobb méretű vállalkozásokat.

A gazdahitel **17 százaléka** az őstermelőket, **34 százaléka** pedig az egyéni vállalkozókat segítette. (Az új típusú szervezetekre vonatkozó hitelből **közvetlenül nem** részesedett e két vállalkozási forma.) Tízből minden **harmadik** gazdahitel-szerződést őstermelővel, minden **negyediket** egyéni vállalkozóval kötöttek meg.

A hitelekhez nyújtott állami kezességvállalás engedélyezett összege 2001 végére elérte a **11 milliárd Ft-ot**. Az engedélyezett gazdahitelek kamattámogatási igénye 2001-re valamivel több, mint **1,3 milliárd Ft-ot**, 2002-re pedig **1,1 milliárd Ft-ot** tett ki, 2003-ban több mint **1,2 milliárd**, 2004-ben **1 milliárd Ft** költségvetési forrást kötött le. A fennálló tartozás 2005-2006. évi kamattámogatási vonzata együttesen meghaladja az **1,1 milliárd Ft-ot**.

3.3. A kibontakozási és a gazdahitel program hatása

3.3.1 A kibontakozási hitelre benyújtott pályázatok főbb adatai

Az érdeklődést tükrözi, hogy a meghirdetett programra összesen **2604-en** pályáztak. A pályázók **3/5-e** társas vállalkozás volt. A befogadott 2492 pályázat (**96 százalék**) alapján az érintett vállalkozásokban az éven túli lejáratú hitelállomány **90 milliárd Ft-ot** tett ki, amelyből a kibontakozási hitelkonstrukcióba bevonható összeg – és ennek megfelelően az igénybe vehető kibontakozási támogatás – három évre **40 milliárd Ft** költségvetési forrást kötött le. Részben a gazdaságok eltérő méreteivel, részben a gazdasági szereplők hitelképességének megítélésével összefüggésben mind a hitelkonstrukcióba bevont hitelnek, mind pedig a kibontakozási támogatásnak a **91 százalék**a a társas vállalkozásokat érintette (10. táblázat).

A kibontakozási hitelhez nyújtott kamattámogatás összegét a vállalkozásoknak egyéb bevételként kellett elszámolniuk, a kibontakozási hitelkonstrukció keretében visszafizetési kötelezettség nélkül kapott kibontakozási támogatás összegét pedig tőketartalékba kellett helyezniük.

Az igénybe vehető kibontakozási támogatás megoszlása

Me.: milliárd Ft

Megnevezés	Társas vállalkozások	Egyéni gazdálkodók	Együtt
Befogadott pályázatok száma	1440,0	1052,0	2492,0
Kibontakozási hitelkonstrukcióba bevont hitel	36,4	3,7	40,1
Ebből: forgóeszköz- (tőkepótló) hitel	28,1	1,8	29,9
gépvásárlási hitel	4,5	1,2	5,7
építési, ültetvénytelepítési hitel	1,2	0,3	1,5
egyéb fejlesztési hitel	2,6	0,4	3,0
Ígénybe vehető kibontakozási támogatás			
Első önértékelés alapján elfogadva	11,6	1,2	12,8
Második önértékelés alapján elfogadva	11,3	1,1	12,4
Harmadik önértékelés alapján elfogadva	11,3	1,1	12,4
Három év együtt	34,2	3,4	37,6
Ebből a minden alkalommal elfogadott pályázók támogatása	32,7	3,4	36,1

Forrás: FVM részletes adatok alapján saját számítások.

A kibontakozási támogatás igénylésére a vállalkozások hitelképességének, gazdálkodásának megítéléséhez szükséges hitelképességi, pénzügyi, jövedelmezőségi, hatékonysági mutatókra épülő, elfogadott önértékelés alapján kerülhetett sor. A benyújtott önértékelések alapján a befogadott pályázók közül – valamilyen okból – az első alkalommal mintegy öt százaléknyi, a második és harmadik évben pedig minden tizedik pályázó nem vált jogosulttá a támogatások lehívására. Az érintett vállalkozások közül **nyolcból hét** részesülhetett minden évben az adott címen támogatásban.

A kibontakozási hitelkonstrukcióval érintett **társas vállalkozásokban** 2000-hez képest – a beruházások, fejlesztések 2001. évi növekedésével, illetve 2002. évi visszaesésével – **az igénybe vehető támogatások mintegy felével csökkent 2002-re a hosszú lejáratú kötelezettségek összege, miközben a saját tőke az adózás előtti eredmény növekedését meghaladóan gyarapodott. Az eladósodottság mértéke a 2000. évi 21,9 százalékról 2002-re 16,4 százalékra mérséklődött.** Ez a javuló irányzat tükröződött a saját tőke hozamának növekedésében is, bár az eredmény 2002. évi mérséklődése és a saját tőke gyarapodása következtében a mutató értéke **2002-ben csökkent** az előző évhez képest (11. táblázat).

11. táblázat

A kibontakozási hitelkonstrukcióban résztvevő társas vállalkozások főbb mutatóinak alakulása az önértékelés adatai alapján

Megnevezés	1999	2000	2001	2002
Hosszú lejáratú kötelezettség, milliárd Ft	78,7	86,8	80,0	75,3
Saját tőke, milliárd Ft	324,7	310,3	347,4	382,6
Az eladósodottság mértéke hosszú lejáratú kötelezettség / (hosszú lejáratú kötelezettség + saját tőke) * 100	19,5	21,9	18,7	16,4
Száz forint saját tőkére jutó				
üzemi tevékenység eredménye, Ft	5,7	9,1	12,8	10,7
adózás előtti eredmény, Ft	-0,2	2,9	8,5	7,6
Száz forint árbevételre jutó				
üzemi tevékenység eredménye, Ft	4,2	5,5	7,6	7,2
adózás előtti eredmény, Ft	-0,1	1,8	5,1	5,1
Az adózás előtti eredmény aránya a beruházások, fejlesztések összegének %-ában	-2,1	19,6	48,0	223,3

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

Az igénybevett kibontakozási támogatás egy-egy gazdaság számára – méretétől és eladósodottságától, a bevonható hitelállomány nagyságától függően – igen különböző kedvezményt jelentett. A minden alkalommal elfogadott önértékelést benyújtó **társas vállalkozások** közül a hitelkonstrukcióba bevont **legkisebb hitelállomány 260 ezer Ft-ot, a legnagyobb pedig 360 millió Ft-ot tett ki. Az egyéni gazdálkodóknál 126 ezer Ft-tól 99 millió Ft-ig terjedt** az egy gazdaságot érintő kibontakozási **támogatás összege**. Az utóbbiakon belül a **424 családi gazdálkodónál a legkisebb bevont hitelállomány 210 ezer Ft, míg a legnagyobb 37 millió Ft volt.** A programban **117 östermelő** vett részt, **170 ezer Ft-tól 20 millió Ft-nyi bevonható hitelállománnyal.**

A társas vállalkozások által igénybevett kibontakozási támogatás **10,5 százalék**a a **nem mezőgazdasági** besorolású vállalkozásokhoz (halászat, vad- és erdőgazdálkodás, élelmiszer-feldolgozás és egyéb tevékenység) került. E vállalkozások egy része azonban **közvetlenül** – az adott vállalkozások mezőgazdasági tevékenysége révén –, más része pedig **közvetve** – a feldolgozók és forgalmazók felvásárlási árain keresztül – ugyancsak hozzájárult a mezőgazdasági termelés életképességének javításához.

3.3.2 A gazdahitel programra benyújtott pályázatok főbb jellemzői

E programra **905** pályázat érkezett, amelyből 148 pályázatot (16 százalék) utasítottak el. 102 pályázatot visszavontak, vagy felfüggesztettek (11 százalék). Az elfogadott 655 pályázó több mint **háromnegyede** egyéni gazdálkodó volt (12. táblázat), a tervezett fejlesztéseknek azonban csak alig több mint **háromötöde** jutott rájuk. Az egyéni gazdaságok a felvett hitel és a készfizető kezességvállalás összegéből ehhez **hasonló**, míg a kamattámogatás (tervezett) összegéből – a hitelek magasabb kamatterheiből adódóan – ennél valamelyest nagyobb (**64 százalékos**) arányban részesedtek. A tervezett átlagos futamidő **8,2 év** volt.

A gazdahitel-programra pályázók megoszlása

Megnevezés	Társas	Egyéni	Együtt
	gazdaságok		
Pályázatot benyújtók száma	232	673	905
Ebből:			
Elfogadott	149	506	655
Állami kezesség beváltva	10	14	24
Lemondott, visszavont, felfüggesztett	20	82	102
Elutasított	63	85	148

Forrás: FVM-adatok alapján.

A pályázatot benyújtó **673 egyéni gazdaság** mintegy **14,7 milliárd Ft-os** fejlesztéséhez **9,6 milliárd Ft** hitelkérelem kapcsolódott. Az elfogadott pályázók (75 százalék) **9,6 milliárd Ft** fejlesztést terveztek, **6,2 milliárd Ft** hitellel, **5 milliárd Ft** kezességvállalással. A **társas vállalkozások** által benyújtott pályázatok elfogadási aránya az egyéniekétől **sokkal kedvezőtlenebb** volt: a 232 pályázatnak csak a 64 százalékát fogadták el, s csaknem **minden negyediket** elutasították. Így a tervezett fejlesztéseknek nem egészen a fele (**6,2 milliárd Ft**) került be a programba, amelynek befogadott hitelvonzata **4,3 milliárd Ft**-ot tett ki, **3,4 milliárd Ft** kezességvállalással. A pályázatok közül **14** egyéni gazdaságnál és **10** társas vállalkozásnál került sor – **0,7 milliárd Ft**-nyi összegben – állami kezesség beváltására.

A program eltérően érintette a résztvevőket (13. táblázat). Az elfogadott pályázatok alapján:

- A fejlesztések legkisebb összege:
 - az egyéni gazdaságokban **0,75 millió Ft**, 10 éves futamidejű hitellel,
 - a társas vállalkozásokban **2 millió Ft**;
- a fejlesztések legnagyobb összege:
 - az egyéni gazdaságokban **165 millió Ft**, **30 millió Ft** – 8 éves futamidejű – hitellel,
 - a társas vállalkozásokban **189 millió Ft**, 50 millió Ft hitellel.
- A felvett hitel legkisebb összege:
 - az egyéni gazdaságokban **0,6 millió Ft**, 10 éves futamidejű hitellel,
 - a társas vállalkozásokban **1,6 millió Ft**;
- a felvett hitel legnagyobb összege:
 - az egyéni gazdaságokban **64 millió Ft**, 10 éves futamidővel,
 - a társas vállalkozásokban **100 millió Ft**.

A gazdahitel-program főbb adatai

Me.: milliárd Ft

Megnevezés	Fejlesztési összeg a pályázat szerint	Felvett hitel	Kamat-támogatás	Állami kezességvállalás
A benyújtott összes pályázat alapján				
Társas	13,00	8,18	1,33	6,53
Egyéni	14,75	9,62	2,17	7,72
Együtt	27,75	17,80	3,50	14,25
Az elfogadott pályázatok alapján				
Társas	6,21	4,30	0,83	3,43
Egyéni	9,59	6,20	1,48	4,98
Együtt	15,80	10,50	2,31	8,41
Ebből: beváltott állami kezességvállalás által érintett				
Társas	0,51	0,39	0,03	0,31
Egyéni	0,60	0,47	0,04	0,38
Együtt	1,11	0,86	0,07	0,69
A lemondott, visszavont, felfüggesztett pályázatok alapján				
Társas	1,19	0,79	0,15	0,63
Egyéni	2,53	1,89	0,46	1,51
Együtt	3,72	2,68	0,61	2,14
Az elutasított pályázatok alapján				
Társas	5,60	3,10	0,36	2,47
Egyéni	2,64	1,54	0,22	1,23
Együtt	8,24	4,64	0,58	3,70

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

3.4. A kibontakozási hitelkonstrukció és a gazdahitel-program hatása a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban

Itt a kibontakozási hitelkonstrukció és gazdahitel-program **közvetlen mezőgazdasági hatását** mutatjuk be, a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági besorolású társas vállalkozások adatai alapján. Az e körbe tartozó vállalkozások igényelték a kibontakozási támogatás **83 százalékát**, ezen belül a társas vállalkozásoknak juttatott összegből **90 százalékot** fedtek le. A gazdahitel-programot viszont kevésbé reprezentálják: a felvett hitelnek alig **22 százalék**a, a kamattámogatásnak pedig csupán **17,5 százalék**a jutott a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokhoz. (Az adatbázis alapján vizsgálatunk a programban résztvevő társas vállalkozások körében csak **minden második** forint sorsát követi nyomon).

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2000. évi mérlegadatai alapján az összes **eszközérték felét**, a **saját tőke 53 százalékát** magáénak tudó, a kibontakozási hitelkonstrukcióban résztvevő vállalkozásokban **a saját tőke összes forráson belüli aránya**

(52 százalék) – a többi csoportéhoz képest – **a legnagyobb, az eladósodottság mértéke** (21 százalék) pedig **a legkisebb volt**. (A támogatást először 2001-ben folyósították.) A gazdahitel-programba bekapcsolódott vállalkozásoknál ezek a mutatók éppen **fordított** képet mutattak: a saját tőke aránya (31 százalék) csaknem **a legalacsonyabb**, míg az eladósodottság mértéke (45 százalék) **a legmagasabb** volt (14. táblázat).

14. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások tőkeellátottságának alakulása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Hosszú lejáratú kötelezettség, milliárd Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	64,58	61,62	58,45	110,55	146,25
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	1,68	0,82	1,02	1,21	1,58
Gazdahitel-programban elfogadva	0,81	2,48	2,71	3,18	3,01
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	68,83	58,12	70,08	104,18	140,71
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	134,23	122,22	131,24	217,91	289,97
Saját tőke, milliárd Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	244,37	294,62	343,13	342,83	348,01
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	2,75	2,31	3,11	2,64	3,17
Gazdahitel-programban elfogadva	1,00	1,73	3,08	3,79	3,86
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	211,98	202,68	228,76	253,04	284,37
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	457,35	499,03	574,97	599,66	636,23
Saját tőke-arány, százalék					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	52,00	54,40	56,70	54,90	50,40
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	27,40	28,50	36,00	42,80	44,40
Gazdahitel-programban elfogadva	30,50	24,60	33,40	34,60	33,80
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	46,20	46,40	46,20	44,40	41,50
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	49,10	50,70	51,80	49,80	46,00
Az eladósodottság mértéke, százalék					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	20,90	17,30	14,60	24,40	29,60
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	38,00	26,20	24,80	31,40	33,20
Gazdahitel-programban elfogadva	44,70	58,90	46,90	45,60	43,80
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	24,50	22,30	23,40	29,20	33,10
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	22,70	19,70	18,60	26,70	31,30

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján saját számítások.

Az egyik programhoz **sem** tartozó vállalkozásokban a saját tőke aránya **46 százalékot**, az eladósodottság mértéke pedig **25 százalékot** tett ki. A kibontakozási hitelkonstrukcióba bekapcsolódni kívánó, de különböző okokból az előírt feltételeknek meg nem felelő gazdaságokban a saját tőke aránya rendkívül alacsony mértékű (átlagosan mindössze **27 százalékos**) volt, az eladósodottság mértéke azonban közel **40 százalékot** (38 százalék) ért el. (Ágazati szinten ez a csoport viszonylag kis súlyt képviselt: az eszközérték alig 1,1, a kötelezettségek 1,5 százalékát. Adózás előtti eredményük 1,6 milliárd Ft veszteség

volt. Ez a saját tőkéhez viszonyítva 59, de az ösztökére vetítve is 10 százalékos **negatív** jövedelmezőség).

A termelők eladósodottsága szempontjából a kibontakozási hitelkonstrukció lényegében az éven túli lejáratú hiteleket alakította át hitelintézet által nyújtott 3 éves futamidejű kibontakozási hitellé, vagyis: **nem csökkentette a vállalkozás kötelezettségeit**. Azzal viszont, hogy vállalkozás – a hitelszerződésben meghatározott törlesztési ütemben – évente a törlesztés éves összegének megfelelő támogatást vehetett igénybe (amelyet tőketartalékba kellett helyezni), saját forráshoz jutott, ami **kedvezően** befolyásolta az eladósodottság szintjét, illetve javította a vállalkozás finanszírozási lehetőségeit. **A kibontakozási hitelkonstrukcióban résztvevő vállalkozások összes kötelezettsége** a program következtében **javuló hitelképességgel** összefüggésben 2000 és 2003 között **25 százalékkal** – és **folyamatosan** –, 2004-ben pedig – az előző évihez képest – több mint 20 százalékkal növekedett. Ezen belül a hosszú lejáratú kötelezettségeik összege az első két évben csökkent ugyan, 2003-ban azonban **csaknem megkétszereződött**, és 2004-ben is az előző évihez viszonyítva 32 százalékkal emelkedett. **A kötelezettségek változása a kibontakozási és gazdahitel-program egyikéhez sem kötődő vállalkozás csoportéval hasonló irányzatot mutatott, azzal a belső strukturális eltéréssel, hogy a kívül maradónál a kötelezettségek aránya eltolódott a rövid lejáratúak irányába, vagyis náluk fokozottabbak voltak az azonnali finanszírozási gondok**. Az összes kötelezettségből a hosszú lejáratúak aránya a 2000. évi 30 százalékról 2002-re 24 százalékra csökkent, majd a következő két év alatt 45 százalékra emelkedett, miközben a rövid lejáratú kötelezettségek összege 2000 és 2004 között 1,2-szeresére, a hosszú lejáratúaké 2,2-szeresére nőtt. A program természeténél fogva a kötelezettségek erőteljesebben nőttek a gazdahitel-programban résztvevők körében, ahol a kötelezettségek – **folyamatos emelkedéssel** – 4 év alatt **több mint háromszorosukra nőttek**, ezen belül a hosszú lejáratú kötelezettségek közel **megnégyesződtek**.

A kibontakozási hitelkonstrukció eredményességét jelzi, hogy a résztvevők saját tőkéje 4 év alatt **42 százalékkal (104 milliárd Ft-tal) nőtt** (2003-ban azonban a kedvezőtlen időjárással és piaci viszonyokkal összefüggésben gyakorlatilag stagnált, és 2004-ben is minimális volt a növekedés). **A gyarapodásból a kibontakozási támogatás hatása közvetlenül mintegy 31 milliárd Ft-ra tehető**. A gazdahitel-programban résztvevők saját tőkéje csaknem **megnégyesződött** ugyan, a saját tőke **4 milliárd Ft alatti** összege azonban az összes eszközértéken belüli arányt még így is csupán 3,3 százalékponttal növelte. Az e program kedvezményeiben **nem** részesülő mezőgazdasági társas vállalkozások körében 2001-ben **még vagyonfelélés** volt, 2002-ben és 2003-ban azonban már kedvező fordulat következett be: 2002-2004-ben a vállalkozások **saját vagyona** 2000-hez képest közel harmadával gyarapodott. A **saját tőke aránya** azonban 4 év alatt **gyakorlatilag változatlan maradt, miközben mind a kibontakozási, mind pedig a gazdahitel-programban résztvevők esetében növekedett, 2004-ben** viszont **mindegyik csoportnál mérséklődött a saját forrással finanszírozott eszközök aránya**. Az **eladósodottság mértéke** a kibontakozási hitelprogram szereplőinél **a kezdeti, több mint 6 százalékpontos csökkenés után** (2000-ról 2002-re) – a hosszú lejáratú kötelezettségvállalás több mint **megkétszereződésének** következtében – **2003-tól jóval a kezdő évi fölé ugrott** (de még így sem érte el a kívül maradók arányát).

A kibontakozási hitelprogram elutasított igénylői körében **folyamatosan** – 27-ről **44 százalékra** – **nőtt** a saját tőke aránya, az eladósodottság mutatója viszont – 38 százalék-ról (a 2003. és 2004. évi növekedés ellenére) 33 százalékra – **csökkent**.

Befolyásolta-e – s ha igen, hogyan – a program a mezőgazdasági termelés hatékonyságát, illetve jövedelmezőségét (15-16. táblázat)?

15. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások hatékonyságváltozása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében I.

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
100 Ft eszközértékre jutó értékesítési árbevétel, Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	85,30	92,00	81,30	75,70	68,40
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	73,20	79,30	64,40	71,50	62,60
Gazdahitel-programban elfogadva	43,40	58,20	63,60	52,40	53,90
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	92,90	99,70	92,70	86,50	80,20
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	88,90	95,20	86,30	80,60	74,10
100 Ft saját tőkére jutó értékesítési árbevétel, Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	164,10	169,00	143,50	137,90	135,20
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	267,10	278,40	178,70	166,90	141,00
Gazdahitel-programban elfogadva	142,30	236,70	190,40	151,60	159,60
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	200,90	214,80	201,00	194,90	193,00
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	181,10	187,80	166,60	162,00	161,20
Egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel, millió Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	6,30	7,75	8,00	8,24	9,08
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	5,11	6,80	7,37	7,47	7,71
Gazdahitel-programban elfogadva	7,50	10,19	11,42	9,47	12,07
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	8,13	10,43	11,32	12,33	12,78
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	7,13	8,81	9,33	9,91	10,77

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján saját számítások.

Nincsenek adataink arról, hogy a gazdaságok mennyiben hajtották végre a programban vállalt kötelezettségeiket, vagyis a termelési szerkezet tervezett változtatását, amely a termék minőségére is kedvezően hat.¹⁵ A makro-szintű adatok azt jelzik: **elmaradt a program hatékonyság-javító hatása, vagy legalábbis a vizsgált időszak adatai alapján ez csak kevéssé mutatható ki. A 100 Ft eszközértékre jutó értékesítés bevétele a programban résztvevőknél nem nőtt jobban, vagy a piaci viszonyok függvényében nem csökkent kevéssé, mint a programon kívül maradóknál. A saját tőkére vetített bevétel pedig a (kibontakozási) program kedvezményezettjeinél – részben a saját tőke gyorsabb**

¹⁵ Természetesen ezt a támogatások folyósításához figyelemmel kísérték. A kibontakozási terv teljesítésének értékelése alapján a kibontakozási támogatásra való jogosultságot a minisztérium állapította meg. A tárca ezt a döntését a Tárcaközi Bíráló Bizottságnak a hitelintézetek monitoring-tevékenységére alapozott javaslata és az ellenőrzési tapasztalatok figyelembevételével hozta meg. Amennyiben az igénylő a kibontakozási tervben vállalt kötelezettségeket nem teljesítette, vagy a kibontakozási hitel ütemezett törlesztését elmulasztotta, vagy a hitelintézet a kihelyezett kibontakozási hitelt a hitelszerződés futamidejének lejárta előtt bizonyíthatóan az igénylőnek felróható okból felmondta, akkor a továbbiakban támogatásban nem részesülhetett.

gyarapodásával is összefüggésben – **a vizsgált időszakban 18 százalékkal csökkent, míg a program támogatásaiban nem részesülőknél mindössze 4 százalékkal lett kevesebb. Csak az egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel mutatója javult, bár a programban résztvevőknél mind a bevétel összege, mind a növekedés mértéke kisebb volt, mint a kívül maradóknál.**

A kibontakozási hitelprogramban résztvevők mutatóit összehasonlítva az e programból és a gazdahitel-programból kimaradókéval, **mindhárom mutató esetében az előbbieket értéke az utóbbiaké alatt maradt, s a különbség folyamatosan nőtt.**

16. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások hatékonyságváltozása a kibontakozási és a gazdahitel program tükrében II.

(a kibontakozási hitelprogramban résztvevők mutatói a kibontakozási és a gazdahitel-programon kívül maradókat mutatóinak százalékában)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Száz forint eszközértékre jutó értékesítési árbevétel	91,8	92,3	87,6	87,5	85,3
Száz forint saját tőkére jutó értékesítési árbevétel	81,7	78,7	71,4	70,8	70,1
Egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel	77,6	74,3	70,7	66,8	71,1

Forrás: APEH- és FVM- adatok alapján saját számítások.

2001 és 2004 között a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban a foglalkoztatottak száma **18 százalékkal** (95 ezerre) **csökkent**. A kibontakozási és a gazdahitel-programba **be nem kapcsolódott** vállalkozások **minden negyedik** dolgozójuktól váltak meg (közülük azon vállalkozások, amelyek pályáztak ugyan a kibontakozási programra, de elutasították őket, **tízből négyet** bocsátottak el). A kibontakozási hitelprogram **kedvezményezettjei** – részben a programban megfogalmazott célokkal összhangban – 2001-ben még növelték is létszámukat, és 2003-ig is **csupán minden tizedik** dolgozójukat küldték el, majd 2004-ben – egy év alatt minden tizedik dolgozót elbocsátották. Így összességében a kibontakozási program érintettjei is hasonló létszámleépítést – avagy ésszerű létszámgazdálkodást – hajtottak végre, mint ami általában jellemezte a mezőgazdaságot. A **gazdahitel program résztvevői** több mint a **háromszorosára növelték** a foglalkoztatottak átlagos állományi létszámát. (Ez azonban **csupán 320 új munkahelyet jelentett a megszünt 21 ezerrel szemben!**)

Feltehetően csak **részben** tulajdonítható a kibontakozási program keretében megvalósított gazdálkodási és termelési struktúra-változás eredményének, hogy a programban résztvevők jövedelmezőségi mutatói az első években jobbak voltak a kívül maradókéhoz viszonyítva. Ezt támasztja alá az is, hogy **2003-ban a kedvezőtlen időjárási viszonyok hatásait kevésbé tudták „kivédni” a program vállalkozásai**. A kibontakozási programban résztvevők nettó árbevétele 2000 és 2002 között **23 százalékkal** (492 milliárd Ft-ra) nőtt, adózás előtti eredményük pedig közel a **4,7-szeresére** (26,2 milliárd Ft-ra) emelkedett. Az értékesítési árbevétel szerényebb növekedése mellett ehhez hasonló összeggel nőtt a kívül maradókat eredménye is: 1,1 milliárd forintról **19,3 milliárd Ft-ra**. (Az eredményesség növekedése más adóssághozzájárulási intézkedés hatását is tartalmazza, ez vegyesen érinti e vizsgálat különböző csoportjait). A kibontakozási támogatásban részesülő vállalkozások 2003-ban – az értékesítési árbevétel előző évhez viszonyított **4 százalékos** csökkenésével –

csaknem **11 milliárd Ft veszteséget** kényszerültek elszámolni. Ez az előző évhez képest **37 milliárd Ft-os romlás**. (Az üzemi tevékenység eredménye – némileg kisebb csökkenéssel – még **3,1 milliárd Ft nyereség** volt.) A kívül maradók körében is romlottak az eredmények. Adózás előtti eredményük – az értékesítési árbevétel 7 százalékos növekedésével – 15 milliárd Ft-tal csökkent, de **továbbra is nyereségesek maradtak** (5-6. melléklet).

A kibontakozási támogatásban részesült kettős könyvvezetésű vállalkozások értékesítésének árbevétele 2004-ben – ha kis mértékben is de – tovább csökkent: folyó áron ugyan még 17 százalékkal meghaladta a 2000. évit, 5,3 milliárd Ft-nyi adózás előtti eredményük azonban az alatt maradt. A programon kívül maradtak árbevétele és adózás előtti eredménye is nőtt.

A jövedelmezőség alakulását illetően végül is az alábbiakat állapíthatjuk meg (17-18. táblázat):

- **A kibontakozási hitelprogramban** résztvevőknél
 - a saját tőke jövedelmezősége az első két évben 2000-hez képest a **többszörösére** nőtt, s a mezőgazdaságban már hagyományosan jónak tekintett **8 százalék körül** alakult - bár 2002-ben a saját tőke nagyarányú növekedésének hatására valamelyest mérséklődött, majd 2003-ban a veszteséges termelés következtében a mutató értéke negatív lett; a következő évben a mutató értéke (1,5) bár pozitív volt, de elmaradt a 2000. évi mögött,
 - az összes eszköz jövedelmezőségének irányzata **hasonlóképpen** mozgott, a jövedelmezőség azonban **magasabb szintről** indult; a csúcsot (8 százalékos értékkel) ugyancsak 2001-ben érte el; a mutató értéke 2003-ban is **pozitív** maradt, viszont 2004-ben is mindössze négyötöde volt a kibontakozási program induló évi értékének,
 - az a kívánalom, hogy a saját tőke hozama nagyobb legyen az összes eszköz jövedelemtermelő képességénél – azaz a külső tőke bevonása nagyobb teljesítményt tegyen lehetővé, a saját tőke hozamának javulásával –, 2001-ben és 2002-ben **teljesült** ugyan, de csak igen **kis mértékben, 2004-ben alig harmada** volt annak.
- A kibontakozási és gazdahitel-programon is **kívül maradók** körében a mutatók értéke valamelyest **konzolidáltabb** képet mutatott:
 - a saját tőke jövedelmezősége (0,5 százalékról indulva) 2002-ben lépte túl a 8 százalékos küszöböt, a következő év kedvezőtlen eredményei miatt azonban e csoportban is számottevő visszaesés következett be, de a mutató értéke még így is a 2000. évinek a **háromszorosa** volt, **2004-ben 5 százalékos** értéke háromötöde volt a 2002. évi csúcsnak,
 - az összes eszközérték jövedelmezősége ehhez **hasonlóan** alakult, a növekedés íve azonban – magasabb szintről indulva – kisebb volt; a mutató értéke 2002-ben 6 százalékos értéket ért el, s 2003-ban (jelentős visszaesssel) nem sokkal maradt el a 2000. évi szinttől, a **2004. évi 4,8 százalékos** érték pedig négyötöde volt a 2002. évi „csúcs”-nak,
 - a saját tőke és az összes eszközérték hozamának 2001. és 2002. évi alakulása – az adósságon konszolidációban résztvevők és az attól kívül maradók csoportjában **egyaránt** – jelzi azt az irányt, amelynek a **követésére és tartására hosszú távon törekednünk kell**.

17. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének alakulása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében I.

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Sajáttőke-jövedelmezőség, százalék					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	2,30	8,13	7,64	-3,19	1,52
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	-58,67	-25,66	7,12	-23,11	6,04
Gazdahitel-programban elfogadva	4,64	6,70	15,53	3,91	-1,11
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	0,50	6,46	8,43	1,57	4,99
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	1,47	7,45	8,00	-1,13	3,06
Az összes eszköz jövedelmezősége, százalék					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	5,45	8,04	7,40	1,12	4,45
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva	-9,86	-2,68	6,66	-6,36	6,55
Gazdahitel-programban elfogadva	2,94	6,18	9,46	4,52	3,11
A kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	3,17	5,38	6,03	2,81	4,76
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	4,32	6,85	6,81	1,95	4,59

Forrás: APEH- és FVM- adatok alapján saját számítások.

A két csoport jövedelmezősége – mind a sajáttőke-jövedelmezőség, mind az összes eszköz jövedelmezősége alapján – 2000 és 2002 között **jelentősen közeledett egymáshoz**: 2000-ben az adósságkonszolidációban résztvevők sajáttőke-jövedelmezősége a kívül maradókénak **még a 4,6-szorosa** volt, 2002-ben azonban **már az alatt maradt**. Az összes eszköztértek jövedelmezőségében meglévő különbségek kisebb ütemben ugyan, de **szintén mérséklődtek**, s ez az irányzat 2003-ban is **folytatódott**. A kibontakozási program induló évétől legtávolabbi 2004. évi eredmények azonban jelzik: **a kedvező hatások ekkorra már elkoptak**, a kívül maradók „útkeresései”, megújulásai, illetve a későbbi, egyéb konszolidációs programok azokat **ellentételezték**. A kibontakozási programban érintett vállalkozások mutatóinak 2004. évi értékei **elmaradtak** a programon kívül maradóké mögött.

18. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének alakulása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében II.

(a kibontakozási hitelprogramban résztvevők mutatói a kibontakozási és a gazdahitel-programon kívül maradók mutatóinak százalékában)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Sajáttőke-jövedelmezőség	458	126	91	*203	30
Az összes eszköz jövedelmezősége	172	149	123	40	93

* Mindkét érték negatív.

Forrás: APEH- és FVM- adatok alapján saját számítások.

4. A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja

4.1. A mezőgazdasági termelők részvétele az adósságrendezési programban

Az elsősorban aszálykárok miatt nehéz pénzügyi helyzetbe került mezőgazdasági termelők és integrátor-szervezetek hitelintézeti adósságterheinek és egyéb meghatározott kötelezettségeinek csökkentése, valamint az európai uniós követelményeknek és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programoknak megfelelő szerkezetváltás érdekében a kormány 2002 őszén **adósságrendezési programot** hirdetett. Az adósságrendezési eljárásba bevonható volt:

- az FVM költségvetési fejezetéből finanszírozott, kamattámogatásban részesülő,
 - a pénzügyi intézmény által adott éven belüli lejáratú forint- és devizahitel (a közraktárjegy fedezete mellett nyújtott hitel kivételével), valamint a tagi kölcsön,
 - a pénzügyi intézmény forrásából integrált termelés finanszírozására az integrátor-szervezet által nyújtott éven belüli lejáratú hitel, valamint a legalább 150 napos, de legfeljebb 365 napos fizetési határidejű kölcsön (áruhitel), továbbá
- az integrátor-szervezet által saját forrásból nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön (áruhitel).

A termelői hitelek adósságrendezési alapja **a hitel 2000., 2001. és 2002. május 31-én fennálló állományának számtani átlaga** volt, csökkentve a gazdasági célú megtakarítások átlagával. A támogatás mértéke a támogatás alapjának **40 százaléká**.

Az éven belüli hitelekre vonatkozó adósságrendezés keretében a banki és az integrátor-szervezetek felé fennálló éven belüli tartozás **40 százalékának** rendezésén túl a mezőgazdasági termelők a 2002. évi aszálykárok és dunai árvízkárok enyhítése céljából **is** támogatásban részesültek. Az **aszálykárral sújtott igénylők** a fentiekén kívül **további** vissza nem térítendő támogatásra is jogosultak voltak: **35 százalék feletti** hozamkiesés esetén a hozamkiesés **32 százalékának**, **25-35 százalék közötti** hozamkiesés esetén a hozamkiesés **20 százalékának** megfelelő mértékben. A Dunán és mellékfolyóin 2002. augusztusában kialakult **árvíz** következtében **károsult** igénylők az igazolt káruk 32 százalékának megfelelő összegű támogatásra voltak jogosultak. Abban az esetben, ha a termelői hitelek és aszálykárok okozta terméskiesés szerint igénybe vehető támogatás összege meghaladta a támogatás igénylésének időpontjában fennálló hitelek összegét, az igénylő a **különbözet 90 százalékára** vált jogosulttá.

A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hitelei adósságrendezési programja keretében **kapott támogatás** nem minősült fejlesztési célú juttatásnak, ezért a kedvezményezetteknek **egyéb bevételként** elkülönítetten kellett elszámolniuk.¹⁶

Az adósságrendezési alap a termelői hitelek révén **92,3 milliárd Ft-ot** – ebből a támogatás alapja **87,4 milliárd Ft-ot** – tett ki, és további, mintegy **46 milliárd Ft** adósságot érintett az integrált termelés finanszírozása révén. Az integrált termelés konszolidációba vont összege közel **fele-fele** arányban oszlott meg az integrátor-szervezet által banki hitelforrásból nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön, valamint az integrátor-szervezet saját forrásából finanszírozott áruhitel között. A konszolidációba vont termelői hitelek **36 százaléka** az aszálykárral, belvízkárral sújtott igénylőknél halmozódott fel. A bevont integrátori (banki és saját forrásból nyújtott) hitelek lényegesen kisebb hányada (csupán **6 százaléka**) volt az aszálykárral, belvízkárral sújtott termelők tartozása (7-8. melléklet).

A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja keretében igényelt mintegy **44 milliárd Ft** támogatás **négyötöde** a társas vállalkozások eladósodottságát volt hivatott enyhíteni, az egyéni vállalkozók **1,9 milliárd**, a családi gazdálkodók pedig **3,3 milliárd Ft-tal** részesedtek. A program nyújtotta támogatás az őstermelők adósságait az igénylés szerint **2,6 milliárd Ft-tal** mérsékelhette (19. táblázat).

Az aszály- és belvízkárok enyhítésére igényelt költségvetési támogatás **23,1 milliárd Ft-ot** tett ki. (Ebből a belvízkárok enyhítése fordított összeg nem érte el a **0,3 milliárd Ft-ot**). A kárenyhítésre folyósított összegek alapján arra lehet következtetni, hogy az egyéni gazdálkodók körében **nagyobb terméskieséssel** jártak a természeti károk, mint a társas vállalkozásokban:

- A kárenyhítési támogatásból az őstermelők **26 százalékkal** részesedtek, a hitelek konszolidációs támogatásából pedig **6 százalékkal**;
- A családi gazdálkodók az aszálykár enyhítését szolgáló vissza nem térítendő támogatás közel **27 százalékat** kapták, míg a kötelezettségek csökkentését célzó – a termelői, illetve az integrátor szervezet által saját forrásból nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön utáni – konszolidációs támogatásból csupán **7,5 százalékhöz** jutottak;

A kárenyhítési támogatásból a társas vállalkozások részesedése a hitelek konszolidációs támogatásából való **82 százalékos** arányával szemben csupán **42 százalék** volt (20. táblázat).

¹⁶ Erről a „Segédlet a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hitelei adósságrendezési programjának végrehajtásához” anyag rendelkezett (<http://www.fvm.hu/doc/upload/200407/segedlet.pdf>). Az adókról, járulékokról és egyéb költségvetési befizetésekről szóló törvény(módosítás) szerint az adósságrendezés alapján kapott egyszeri támogatást a magánszemélynél a jövedelem kiszámításánál nem kellett figyelembe venni, illetve az egyszeri támogatás alapján elszámolt bevétel a társasági adó törvény szerint az adózónál az **adóalap megállapításakor csökkentti az adózás előtti eredményt**. (Az APEH 2003/80. iránymutatása szerint, mivel a törvény nem nevesítette, hogy a kormányrendelet alapján az adózó melyik jogcímen vette igénybe az egyszeri támogatást, az aszálykárral sújtott, de hitellel nem rendelkező termelők is jogosultak volt a törvenymódosításban foglaltakat alkalmazni. Végző soron a költségvetési támogatás a saját tőkét növelte, és csökkentette a rövid lejáratú hitelállományt. Ezáltal a kamatterher (a fizetett kamat és kamattámogatás különbségének) csökkenése is növelte az eredményt.

Az adósságkonszolidációba vont hitelek igényelt támogatása*

Me.: milliárd Ft

Gazdálkodási forma	Termelői hitel esetén		Integrált termelés esetén**				Együtt
			banki hitelforrásból		az integrátor saját forrásából		
	finanszírozott áruhitel után						
	Aszálykárral, árvíz-kárral nem sújtott	Aszálykárral, árvíz-kárral sújtott	Aszálykárral, árvíz-kárral nem sújtott	Aszálykárral, árvíz-kárral sújtott	Aszálykárral, árvíz-kárral nem sújtott	Aszálykárral, árvíz-kárral sújtott	
Igénylő							
Jogi személy gazdasági társaság	13,87	5,57	3,40	0,19	4,05	0,14	27,22
Nem jogi személy gazdasági társaság	0,53	0,19	0,27	0,02	0,39	0,01	1,41
Szövetkezet	2,69	1,67	1,40	0,06	1,24	0,04	7,10
Főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,34	0,14	0,45	0,02	0,47	0,01	1,43
Nem főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,15	0,05	0,12	0,01	0,12	0,01	0,46
Főfoglalkozású őstermelő	0,07	0,02	0,09	0,01	0,10	0,00	0,29
Nem főfoglalkozású őstermelő	0,36	0,12	0,71	0,12	0,93	0,10	2,34
Családi gazdálkodó	0,59	0,44	1,22	0,21	0,74	0,09	3,29
Egyéb szervezet	0,01	0,08	0,01	0,00	0,01	0,00	0,11
Összesen	18,61	8,28	7,67	0,64	8,05	0,40	43,65

* A program keretében jelentkező túligénylés miatt az igényelt támogatás 87,5 százalékára adtak ki támogatási okiratot.

** Az integrált termelés összes konszolidációs támogatása (hitelek konszolidációs támogatása és aszálykár, belvízkár támogatása együtt) 22,6 milliárd Ft volt, ebből a részletezés mintegy 1,9 milliárd Ft-ot nem fed le. Ez a rendelet keretében folyósított összes támogatás 0,95 százaléka.

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

Az aszálykárral, belvízkárral sújtott termelők kárenyhítésére igényelt támogatás*

Me.: milliárd Ft

Gazdálkodási forma	Termelői közvetlen támogatás igénylés	Integrált termelés esetén igényelt támogatás	Aszálykár, belvízkár miatti igény együtt
Jogi személy gazdasági társaság	5,93	0,83	6,76
Nem jogi személy gazdasági társaság	0,37	0,11	0,48
Szövetkezet	2,20	0,30	2,50
Főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,58	0,13	0,71
Nem főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,34	0,07	0,41
Főfoglalkozású őstermelő	0,68	0,05	0,73
Nem főfoglalkozású őstermelő	4,45	0,78	5,23
Családi gazdálkodó	4,51	1,67	6,18
Egyéb szervezet	0,12	0,02	0,14
Összesen	19,18	3,96	23,14

* A program keretében jelentkező túligénylés miatt az igényelt támogatás 87,5 százalékára adtak ki támogatási okiratot.

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

Az adósságrendezés céljára a 2001. évi költségvetési zárszámadásról szóló törvény **60 milliárd Ft** forrást rendelt, 2002. évi felhasználásra. A benyújtott összes támogatási igény **68,6 milliárd Ft** volt. A rendelkezésre álló forrás által megszabott korlát miatt korrigálni kellett az igényeket, s ennek megfelelően az összes igény **87,5 százalékára** adtak ki támogatási okiratot (21. táblázat).

A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja keretében igényelt, illetve folyósított támogatás

Me.: milliárd Ft

Gazdálkodási forma	Az adósság-konzolidációba bevont hitelek utáni támogatás	Aszálykár, belvízkárral miatti támogatás	Igényelt támogatás együtt	Folyósítható összeg (az igényelt összeg 87,5 %-a)
Jogi személy gazdasági társaság	27,22	6,76	33,98	29,72
Nem jogi személy gazdasági társaság	1,41	0,48	1,89	1,65
Szövetkezet	7,10	2,50	9,60	8,40
Főfoglalkozású egyéni vállalkozó	1,43	0,71	2,14	1,87
Nem főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,46	0,41	0,87	0,76
Főfoglalkozású őstermelő	0,29	0,73	1,02	0,89
Nem főfoglalkozású őstermelő	2,34	5,23	7,57	6,62
Családi gazdálkodó	3,29	6,18	9,47	8,29
Egyéb szervezet	0,11	0,14	0,25	0,22
Nem beazonosított	*1,88	1,65
Összesen	43,65	23,14	68,67	60,07

* Az integrált termelés összes konszolidációs támogatása (hitelek konszolidációs támogatása és aszálykár, belvízkárral támogatása együtt) 22,6 milliárd Ft volt, ebből a részletezés mintegy 1,9 milliárd Ft-ot nem fed le. Ez a rendelet keretében folyósított összes támogatás 0,95 százaléka.

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

Az aszálykárrel és árvízkárral sújtott igénylők kivételével az adósságrendezés keretében **kapott támogatás** kizárólag a támogatás igénylésének időpontjában fennálló, az FVM költségvetési fejezetéből finanszírozott, kamattámogatásban részesülő **hitel törlesztésére volt fordítható**.¹⁷

Ha a kiszámított támogatás összege meghaladta a támogatás igénylésének időpontjában fennálló hiteltartozások tőkeösszegét, támogatásként csak a fennálló hitelösszegeknek megfelelő mérték volt igénybe vehető.

A rendelet szerinti támogatások együttes összege gazdálkodónként nem haladhatta meg a **300 millió Ft-ot**. Az aszálykárrel sújtott, hitellel nem rendelkező mezőgazdasági termelő esetében a támogatás mértéke a fenti mérték 90 százaléka, de legfeljebb 300 millió Ft.

A 2002 végén kezdődött **adósságrendezés a rövid lejáratú hitelállomány mintegy 40 százalékos csökkentését célozta**, igénybevételének egyik feltétele, hogy az árbevételből az aránya a későbbiekben sem emelkedhet. A **60 milliárd forint körüli adósságkönnyítés** jelentős, de önmagában hosszabb távon a problémát nem oldhatja meg. Többek között azért nem, mert a rendezés előtti rövid lejáratú hitelállomány egy része ún. görgetett hitel volt, a korábbi években felvett olyan hitel, amelyet az adott év bevételéből különböző

¹⁷ A támogatás olyan hitel törlesztésére, amely esetében állami kezesség beváltása volt folyamatban vagy a hitelintézet felbontotta az igénylővel a hitelszerződést, nem volt fordítható.

okok (aszály, belvív, értékesítési nehézségek) miatt a termelők nem tudtak visszafizetni és állami segítséggel átütemezésre került. Ennek elengedése közgazdaságilag indokolt, viszont számolni kell azzal, hogy az input árak további növekedése stagnáló kibocsátás mellett is növeli a tőkeigényt, s ez azonos hitelarány mellett is több hitelt és nagyobb kamatkiadást jelent, ami az elérhető jövedelmet csökkenti. Megoldást ebben a kérdésben is az agráröllő zárulása jelenthet (Borszéki, 2003).

Atámogatás igénybevételének feltétele volt annak vállalása, hogy az adósságrendezéstől számított három évig az igénylő mezőgazdasági tevékenységet folytat, illetve, hogy a rendelet mellékletében meghatározottak szerint 2003. évtől évente jelentést készít, miszerint a számított átlagos éven belüli lejáratú hitelállományának és az éves nettó árbevételének hányadosa nem éri el az adósságrendezést megelőző év ugyanezen mutatóját. Feltétel volt továbbá, hogy a gazdálkodó megfelel a vizek mezőgazdasági eredetű nitrát-szennyezéssel szembeni védelméről szóló rendeletben megfogalmazott jó mezőgazdasági gyakorlatnak. Az, hogy az előírt kötelezettségek közül az éven belüli lejáratú hitelállomány és árbevétel arány teljesítése nehézségekbe ütközik, hamarosan kiderült. A megelőző év mutatóját még 2002 novemberében az adósságrendezéssel érintett három év közül az igénylő által választott évére módosították. Majd 2003 őszén ez tovább módosult, miszerint a 2003. évi teljesítésről készítendő jelentéshez a mutató számítása során a 84/2003. évi FVM rendelet alapján végleges kárenyhítő támogatásra és/vagy kedvezményes közléplejratú hitel felvételére jogosultak esetében az adott évben a nettó árbevétel a fagykár és/vagy aszálykár igazolt összegével módosítható volt. 2004 őszén hozott kormányintézkedés alapján pedig ezen feltételt már nem kellett érvényesíteni, 2005 őszén pedig a rendelet hatályát veszítette azzal, hogy a kormány eltekintett a 2004-2005. évre vonatkozó jelentéstételi kötelezettségtől.

4.2. Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjának hatása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások eredményére

A program eredményeként 2002. november végétől 2003. január 31-ig az éven belüli hitelek állománya **21,5 milliárd Ft-tal** csökkent, a kapcsolódó kezességvállalás pedig **4,4 milliárd Ft-tal** lett kevesebb, vagyis az adósságkonszolidáció alapján az éven belüli hitelek állománya **150 milliárd Ft-ra** mérséklődött, amelyhez **7 milliárd Ft** kezességállomány társult. Ez akkor az attól az időponttól visszafelé számolt 5 év **legkisebb** éven belüli kezességállományát jelentette. (A kezességállomány 2001-ben 11,2 milliárd, 2000-ben 4,5 milliárd, 1999-ben 18,7 milliárd, 1998. december 31-i banki jelentések szerint pedig 9,4 milliárd Ft volt.) Mindezek alapján megállapítható: az állami kezességállomány vonatkozásában a program **beváltotta** a hozzá fűzött reményeket, a hitelállomány esetében azonban ez már csak **részben** igaz. Valószínűleg a pénzintézetek és a termelők „spekulációs magatartásával” is magyarázható, hogy a hitelállomány 2002 októberétől 2002. november végéig mintegy **12 milliárd Ft-tal nőtt** (az előző év ugyanezen időszakában a növekedés **mindössze 400 millió Ft-ot** tett ki). E negatív hatás mellett azonban a növekedésnek pozitív hatása is volt, nevezetesen az, hogy számottevően csökkent az éven belüli hitelek beváltásából adódó kezességérvényesítések száma (Szűcs, 2003). A hitelállomány növekedésében megítélésünk szerint a kedvezőtlen időjárásból fakadó bevételkiesés is szerepet játszott, valamint az, hogy a termés kieséssel összefüggésben a dráguló inputok mind több idegen forrás igénybevételére kényszerítették a termelőket.

Összességében az adósságkonszolidáció **60 milliárd Ft-jából 20,2 milliárd Ft-ot** fordítottak aszály- és árvízkárra, a különböző banki hitelek törlesztésére **27,2 milliárd Ft-ot**, integrátori áruhitelekhez pedig **12,6 milliárd Ft-ot** használtak fel (Szűcs, 2003).¹⁸

E pontban a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjának közvetlen mezőgazdasági hatását a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági besorolású társas vállalkozások adatai alapján mutatjuk be. Az e körbe tartozó vállalkozások igényelték ezen adósságrendezési támogatás mintegy **háromötödét** (34,9 milliárd Ft-ot), a társas vállalkozásoknak nyújtott összeg **88 százalékát**. A támogatás **négyötöde** a termelői és integrátori hitelekhez kapcsolódott, **egyötöde** pedig az aszály- és árvízkárok okozta hozamkiesés enyhítését szolgálta. Közvetlenül a termelői hitelek, vagy az integrátor-szervezet által nyújtott éven belüli lejáratú hitelek, illetve halasztott fizetési határidejű kölcsönök (áruhitel) adósságrendezése a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági besorolású társas vállalkozások **38 százalékát** érintette. Ezen adósságrendezési programban résztvevő kettős könyvvitelt vezető gazdaságok átlagosan **12,4 millió Ft** támogatáshoz jutottak.

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2002. évi adatai alapján a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjában résztvevő vállalkozásokban – amelyek az összes eszközérték **73 százalékát**, a saját tőke **75 százalékát** birtokolják – a saját tőke összes tőkén belüli aránya az adósságrendezési támogatás eredményeként **53,6 százalékot**, míg a konszolidáción kívül maradóknál csupán **47 százalékot** tett ki. Számításaink szerint a konszolidált vállalkozások átlagában a saját tőke aránya a támogatások nélkül is **2,3 százalékponttal meghaladta a kinn maradók köréét** (22. táblázat, 9-10. melléklet). Az országos szinten a mezőgazdasági termelők konszolidációjára fordított 60 milliárd Ft-jából a vizsgált kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásoknak juttatott mintegy **35 milliárd Ft** költségvetési forrás **4,3 százalékponttal javította** az érintett vállalkozásokban a sajáttőke arányát, míg a kettős könyvvitelt vezetők teljes körében **3,1 százalékpontnyi** volt a hatása.

22. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások tőkeellátottsága az éven belüli lejáratú adósságrendezési program tükrében

Megnevezés	Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjában résztvevők			A program keretében támogatásban nem részesült gazdaságok		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Rövid lejáratú kötelezettség, milliárd Ft	268,60	227,78	255,62	96,44	120,12	156,15
Program nélkül számítva	296,10	255,27	228,13			
Saját tőke, milliárd Ft	434,02	435,39	439,97	140,95	164,27	196,26
Program nélkül számítva	399,09	400,46	405,04			
Saját tőke-arány, %	53,60	51,80	48,10	47,00	45,10	41,70
Program nélkül számítva	49,30	47,60	44,60			
Az eladósodottság mértéke, %	16,50	26,40	30,70	24,40	27,30	32,70
Program nélkül számítva	17,70	28,10	32,40			

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

¹⁸ A folyósított összeg az összes igény 87,5 százaléka volt.

A kettős könyvelést vezető társas vállalkozások rövid lejáratú kötelezettségeihez viszonyítva e program „**csupán**” **8,7 százalékos** könnyítést eredményezett, az érintett gazdaságokban pedig **12 százalékosat**. Annak megítélése, hogy ez sok vagy kevés, természetesen gazdálkodónként is igen különböző. A könnyítés nélkül az érintettek körében 2002-ben gyakorlatilag **nem képződött volna** adózás előtti eredmény.¹⁹ (A kép teljességéhez azonban az is hozzátartozik: a konszolidáción kívül maradt, viszonylag nagyszámú gazdálkodó az e címen juttatott **támogatás nélkül is több mint 11 milliárd Ft adózás előtti eredményt ért el**). A költségvetési forrás a saját tőke 2002. évi jövedelmezőségét az érintettek körében **nulláról 8 százalékra**, az összes eszközértékét pedig **3 százalékról 7,3 százalékra** növelte (23. táblázat), (a kettős könyvelést vezető teljes körűre vetítve pedig a saját tőke jövedelmezőségét **1,9-ről 8 százalékra**, az összes eszközértékét **3,7 százalékról 6,8 százalékra** emelte).

23. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások jövedelmezősége az éven belüli lejáratú adósságrendezési program tükrében

Megnevezés	Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjában résztvevők			A program keretében támogatásban nem részesült gazdaságok		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Saját-tőke-jövedelmezőség, %	8,03	-3,22	2,47	7,89	4,39	4,37
Program nélkül számítva, %	-0,02					
Az összes eszköz jövedelmezősége, %	7,35	1,17	4,75	5,34	3,75	4,28
Program nélkül számítva, %	3,03					

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

A programban résztvevő és a programon kívül maradtak adatainak összehasonlítása alapján azonban a termelés hatékonyságában meglévő különbségek **a konszolidáció ellenére nem mérséklődtek**. 2003. év kedvezőtlen viszonyai **ugyanúgy** éreztették hatásukat mindkét csoportban. Sőt: a programban résztvevők 2003. évi értékesítési árbevétele **foló áron is elmaradt** a 2002. évitől, miközben a programon kívüliek **növelték** értékesítésüket. Továbbá: a konszolidált kör egységnyi eszközértékre és saját tőkére jutó értékesítési árbevétele **nem csupán kisebb** volt, mint a kívül maradóké, de azokénál **jobban is csökkent**, az egy főre vetített árbevétel **szintén kisebb** volt és **kevésbé nőtt**, mint amazoké (24. táblázat).

¹⁹ Az adósságrendezési program keretében kapott egyszeri támogatást **egyéb bevételként** kellett elszámolni.

A kettős könyvelést vezető társas vállalkozások hatékonyságváltozása az éven belüli lejáratú adósságrendezési program tükrében

Megnevezés	Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjában résztvevők			A program keretében támogatásban nem részesült gazdaságok		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Száz forint eszközértékre jutó értékesítési árbevétel, Ft	83,50	77,60	70,70	94,00	87,70	80,80
Száz forint saját tőkére jutó értékesítési árbevétel, Ft	155,80	149,90	146,80	200,00	194,30	193,50
Egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel, millió Ft	8,58	8,94	9,83	11,77	12,77	12,83

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

(Az egy főre jutó árbevétel 2004. évi növekedése a foglalkoztatottak átlagos állományi létszámának előző évihez viszonyított 10 százalékos csökkenéséből ered. A kettős könyvvezetésű vállalkozások körében a 2002. évi kormányprogram kedvezményezettjei két év alatt több mint 13 ezer fővel csökkentették létszámukat.)

A konszolidáció ezen intézkedése is **eltérően** érintette az egyes gazdálkodókat. A szóródás igen nagymérvű volt, bár azt fölülről korlátozta a rendeletben rögzített 300 millió Ft-os határ:

- A vizsgált gazdaságok közül 200 millió Ft-nál nagyobb támogatáshoz **mindössze 15** jutott – átlagosan 245 millió Ft-hoz, ők az összes gazdaság 0,2 százalékát, a támogatottak 0,5 százalékát tették ki –, s az e címen a kettős könyvvitelt vezető vállalkozásoknak juttatott összegből **11,3 százalékkal** részesedtek.
- 46 gazdaság részesült 100 millió Ft fölötti támogatásban, átlagosan 174 millió Ft összegben (az összes gazdaság 0,6 százalékát, a támogatottak 1,6 százalékát adták), a kettős könyvvitelt vezető vállalkozásoknak kifizetett összegből pedig **23 százalékkal** részesedtek.
- A 10 millió Ft-nál kevesebb támogatást kapott gazdaságok átlagosan 3 millió Ft-hoz jutottak. Ebbe a csoportba az összes gazdaság **negyede**, a támogatottak **kétharmada** tartozott, s ők a kettős könyvvitelt vezető vállalkozásoknak kifizetett összegből **17 százalékkal** részesedtek.

Azokban a gazdaságokban, amelyek több mint 200 millió Ft konszolidációs támogatásban részesültek, a eladósodottság mértéke a 10 millió Ft alatti támogatásban részesültekének **kisebb, mint a fele** volt. A saját tőke aránya is ez utóbbi csoportban volt a legalacsonyabb, igaz a saját tőkéhez viszonyítva a konszolidációs támogatás is itt volt a legkisebb mértékű. A 10 millió Ft alatti támogatású vállalkozásokban az adózás előtti eredménynek valamelyest **több mint fele** a „konszolidációs támogatásból származott”, a 100 millió Ft-nál nagyobb konszolidációs támogatásban részesülőknél pedig a támogatásnak **csaknem a harmada** veszteséget finanszírozott. Ezzel együtt a saját tőke aránya ebben a csoportban volt a legmagasabb. **A relatíve kisebb összegű támogatásban részesülők sajáttőke-jövedelmezősége fölülmúlta a nagyobb támogatottságúakét.** Az összes eszközérték jövedelmezősége viszont az egy gazdaságra vetítve kevesebb támogatásban részesülők kategóriájában alacsonyabb volt, mint a saját tőkéé (25. táblázat).

**Az éven belüli lejáratú adósságrendezési program hatása
a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban,
a támogatás összegének függvényében (2002)**

Me.: százalék

Megnevezés	A kapott támogatás egy gazdaságra jutó összege				
	<10	10-50	50-100	100-200	>200
	millió Ft				
A konszolidációs támogatás saját tőkéhez viszonyított aránya	4,60	9,00	12,40	8,80	8,70
Saját tőke-arány	51,10	54,60	54,10	56,40	54,30
Az eladósodottság mértéke	21,40	15,10	15,30	15,20	8,40
Saját tőke-jövedelmezőség	8,23	8,10	9,76	6,12	7,33
Az összes eszköz jövedelmezősége	6,66	7,64	9,02	6,61	7,34

5. A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hiteleinek mérséklésére meghirdetett program

Az agrárvállalkozók korábban megkezdett adósságkonszolidációja 2003-ban **folytatódott**. A 2002. évben megvalósított éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjához kapcsolódóan a **kedvezőtlen besorolású térségekben** gazdálkodó mezőgazdasági termelők²⁰ eladósodottságának csökkentése, a regionális válságok okozta piacvesztés, az évek óta ismétlődő elemi károk, az agrárról kedvezőtlen alakulása miatti feszültségek mérséklése, a mezőgazdasági foglalkoztatottsági szint fenntartása, a jövedelmező gazdálkodást – valamint a környezet- és természetkímélő mezőgazdasági termelést is – elősegítő körülmények javítása érdekében 2003 tavaszán a kormány **az éven túli lejáratú hitelek részbeni csökkentésére** hirdetett meg programot. A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó termelők 2002. december 31-én meglévő és 2003. június 30-án még fennálló, éven túli lejáratú hiteleinek **legfeljebb 50 százaléka** három éves lejáratú kedvezőtlentársági hitellé volt átalakítható, amelyhez az állam támogatást nyújtott. Az adósságátvállalási program keretében az állam **a beruházási és forgóeszközhitel felé** vállalta át. A program keretében – a finanszírozó hitelintézet javaslatát figyelembe véve – a pályázó igényelhetett:

- a hároméves futamidejű kedvezőtlen térségi hitelhez 2004. évtől kezdődően, évi egyenlő részletekben **vissza nem térítendő állami támogatást**, amelynek mértéke az adósságkonszolidációba bevont hitel (melynek összege legalább 2 millió, legfeljebb 200 millió Ft lehet) **maximum 50 százaléka**,
- a kedvezőtlentárségi hitel mindenkor fennálló tőkeösszegére **60 százalékos mértékű állami kezességvállalást**,
- a kedvezőtlentárségi hitel esedékes kamatának megfizetése után a támogatás igénylésének időpontjában érvényes jegybanki alapkamat **40 százaléknak megfelelő kamattámogatást**.

A programban pályázó a pályázatban szereplő üzleti terv szerinti gazdálkodás megvalósítása, a hitelterhelési mutató megfelelő alakulása, valamint az egyéb vállalások teljesítése esetén évente (2004., 2005., 2006. években), a hitelszerződésben meghatározott tőketörlesztés éves összegével azonos nagyságú támogatást vehet(ett) igénybe.²¹ Az igénylő a kedvezőtlen térségi támogatást a kedvezőtlen térségi hitel esedékes egyösszegű **tőketörlesztésére** (volt) köteles felhasználni. A kedvezőtlen térségi hitelt a hitelintézet nem fizeti ki az igénylő számára, annak összegével a bevonható (fennálló) hitelállományt csökkenti.

A programok teljesítéséről, az esedékes kamatok és tőketartozás megfizetéséről az igénylő évente köteles beszámolót készíteni. Ezekben a beszámolóknak az igénylő a program módosítását kezdeményezhette, amennyiben önhibáján kívül a gazdálkodását jelentős mértékben befolyásoló körülmények, események következtek be. Az a pályázó azonban, akinek/amelynek beszámolóját a minisztérium a program valamelyik évében nem fogadta el,

²⁰ A kedvezőtlen-társégi besorolású – település közigazgatási határaihoz tartozó szántóterületek átlagos földminősége 17 AK/ha alatti – települések valamelyikén gazdálkodnak. Feltétel volt, hogy a pályázó által használt szántóföld legalább 50 százaléka e településeken helyezkedjen el. Továbbá a pályázó által használt összes szántóterület AK-értéke is kisebb legyen mint 17 AK/ha. Amennyiben a pályázó szántóföldi növénytermeléssel nem foglalkozik, elegendő volt a kedvezőtlen-társégi települési listának való megfelelés.

²¹ A határidő túllépése, vagy a beszámoló elkészítésének elmulasztása esetén a pályázó a vonatkozó évre támogatást nem kaphat, és a beszámolási évben igénybevevett kamattámogatást külön felszólítás nélkül köteles visszafizetni.

a programban való részvételre vonatkozó további jogosultságát csak abban az esetben biztosíthatta, ha az esedékes éves tőketörlesztési kötelezettségének a hitelszerződés szerinti eredeti időpontig eleget tett, és a beszámolási évben felvett kamattámogatást külön felszólítás nélkül ugyanezen határidőig visszafizette. A teljesítésekről szóló igazolásokat a minisztérium részére megküldi. Amennyiben a minisztérium a beszámolót nem fogadta el, és a pályázó az előírt feltételeket nem teljesíti, a programból kizárásra kerül.

A programot eredetileg mintegy **25 milliárd Ft** adósságra tervezték, a rendelkezésre álló támogatási keretösszeg 12,5 milliárd Ft volt. E kormányrendelet alapján folyósított hitelállomány azonban 2004 közepéig csupán **7 milliárd Ft volt**, amely a törlesztésekkel 2006 márciusára 2,8 **milliárd Ft-ra** mérséklődött (26. táblázat). A hitelszerződések száma meghaladta az **ezret**. A hitelekhez nyújtott állami kezességvállalás összege 2004 nyarán közel **4,1 milliárd Ft-ot** tett ki, 2005 decemberére pedig **2,7 milliárd Ft alá** csökkent. A hitelekhez 2003 és 2006 között évi **0,20-0,35 milliárd Ft** kamattámogatási igény tartozik.

26. táblázat

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők részére a 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet alapján folyósított kedvezményes kamatozású hitelállomány

Me.: milliárd Ft

Év	Március 31.	Június 30.	Szeptember 30.	December 31.
2003			0,1	6,3
2004	6,9	7,0	6,9	5,7
2005	4,8	4,6	5,3	3,8
2006	2,8			

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya.

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodók éven túli lejáratul – kamattámogatással és állami kezességvállalással – 2004. június végéig folyósított hitel **61 százalékát** a kisvállalkozások, **26 százalékát** a középvállalkozások vették fel. A mikro-vállalkozások e címen alig több mint **6 százalék** kedvezményes hitelhez jutottak, de az egyéb vállalkozásokat (**a nagyokat**) is **hasonló összeg** segítette. Az őstermelők alacsony részesedése korlátozott hitelképességükkel függhet össze (ez a konszolidációba bevonható hitelállományban is tükröződött).

5.1. A programban való részvétel főbb jellemzői

A program keretében **1077** pályázatot nyújtottak be, amelyekből **941-et** (87 százalék) fogadtak be. A **befogadott pályázatoknál** a 2003. június 30-i 19,4 milliárd Ft összes hitelállományból **16,8 milliárd Ft-ot** tett ki az éven túli lejáratú, a támogatásba bevont hitel (27. táblázat). A gazdálkodók által használt 300,3 ezer hektárból 263,6 ezer hektár aranykorona-értéke 17 alatti, az összes szántóterület aranykorona-értéke jóval az országos átlag **alatt** van. Az érintett gazdaságok nehéz pénzügyi helyzetét jelzi, hogy a hosszú lejáratú hitelek közel **kétharmada** volt tőkepótló (forgóeszköz-) hitel. A pályázatok alapján a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére a program keretében a kormányzat **9,5 milliárd Ft** támogatást vállalt (ez vállalkozásonként átlagosan 10 millió Ft).

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hiteleinek mérséklésére meghirdetett program pályázatainak főbb összefoglaló adatai

Megnevezés	Mértékegység	Összes benyújtott pályázat	A Bizottság javaslata alapján befogadott pályázatok	A 2004. évi - első - önértékelés után élő pályázatok
Pályázatok száma	darab	1 077	941	890
Fennálló összes éven túli hitelállomány*	milliárd Ft	20,92	19,41	17,77
Éven túli hitelállományból a programba bevont*	milliárd Ft	18,05	16,79	15,44
A programba bevont hitelállomány megoszlása				
– tőkepótló (forgóeszköz) hitel	%	63,7	63,1	61,7
– beruházási hitel	%	33,0	33,5	34,8
– pótlólagos hitel	%	2,6	2,7	2,8
– tagi kölcsön	%	0,7	0,7	0,8
Támogatás összege	milliárd Ft	13,4	9,5	8,8
A pályázók által használt földterülete	ezer hektár	332,1	300,3	296,8
Ebből: szántóterület	ezer hektár	232,7	207,2	204,4
17 AK/ha alatti településeken lévő szántó	ezer hektár	195,6	186,0	183,4
	%	84,1	89,8	89,7
A pályázó által használt összes szántó átlagos ÁK-értéke	AK/ha	13,8	13,6	13,6
Foglalkoztatottak száma 2002-ben	ezer fő	129,4	121,9	121,4

* 2003. június 30-i állomány.

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások.

A befogadott pályázók közül 3 visszafizette hitelét. Volt, akinek a bank mondta fel hitelszerződését, vagy aki nem kötött hitelszerződést. Olyan is akadt, akinél az állami kezességet beváltották, volt felszámolás alá kerülő cég. 2004-ben – az első önértékeléskor – a bizottság javaslat alapján további 41 pályázatot utasítottak el, kettőt pedig kizártak.

A megmaradó **890** pályázatnál az összes éven túli hitelállományból **15,4 milliárd Ft-ot** tett ki a konszolidációba bevont állomány. A 2004-ben megmaradt élő pályázatoknál a hosszú lejáratú hiteleken belül **több mint 60 százalék** volt a tőkepótló (forgóeszköz-) hitel. Ezen pályázatok alapján a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére **8,8 milliárd Ft** – a befogadott pályázatok 9,5 milliárd Ft-jánál 7 százalékkal kevesebb – támogatás kifizetésére volt lehetőség. A pályázat adatai alapján a konszolidáció kapcsán e vállalkozások közel **25 milliárd Ft értékű beruházás, fejlesztés megvalósítását tűzték ki** célul. A tervek szerint a program eredményeként az értékesítés nettó árbevétele a 2002. évi 860 milliárd Ft-ról több mint **1500 milliárd Ft-ra**, az adózás előtti eredmény 45 milliárd Ft-ról **107 milliárd Ft-ra**, a saját tőke pedig 315 milliárd Ft-ról **550 milliárd Ft-ra** nőne.

5.2. A program hatása kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban

E programra a kettős könyvvezetésű mezőgazdasági vállalkozások közül – az APEH-adatok alapján beazonosíthatóan – 359 jelentkezett be, amelyekből 328-at fogadtak be. A 2004. évi önértékeléskor **307** élő pályázat maradt. Ezen vállalkozások fennálló összes éven túli hitelállománya **10,2 milliárd Ft** volt. Ebből **8,8 milliárd Ft** került a programba, az igénybe vehető támogatás összege pedig **4,8 milliárd Ft** (ez vállalkozásonként átlagosan **15,6 millió Ft** támogatás).

Ezen intézkedés hatásának mérésére még kevés lehetőség kínálkozik, a program ugyanis 2003-ban indult.

Az első önértékelés alapján elfogadott pályázatokkal bíró kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozások ún. hitelterhelési mutatói – az átlagos éves hitelállomány és az éves árbevétel hányadosa – valamelyest 2003-ban és 2004-ben is magasabbak voltak, mint a kívül maradók körében (28. táblázat).

28. táblázat

A hitelterhelési mutató* a kedvezőtlen besorolású térségek éven túli hitelterheinek mérséklésére irányuló programban résztvevő kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban

Me.: Milliárd Ft

Megnevezés	A konszolidációhoz az első önértékelés alapján is elfogadott pályázók		A konszolidációba bejelentkezett, de valamilyen okból már „nem élő” pályázók		A konszolidáción kívül maradó vállalkozások összesen	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Hosszú lejáratú kötelezettségek	25,97	32,50	4,69	4,91	187,25	252,57
Beruházási és fejlesztési hitelek	5,82	6,76	0,90	0,89	46,95	60,69
Egyéb hitelek	13,87	12,74	2,14	1,91	130,64	124,37
Értékesítés nettó árbevétele	85,40	87,60	9,83	8,98	876,50	929,05
Hitelterhelési mutató I.	0,231	0,222	0,309	0,311	0,203	0,199
II.	0,406	0,479	0,605	0,747	0,320	0,371

* A hitelterhelési mutató az átlagos éves hitelállomány és a mezőgazdasági éves árbevétel hányadosa. A rendelkezésre álló adatok alapján azonban az átlagos éves hitelállományt csak az előző évi és a tárgyévi december 31-i adat átlagával tudtuk közelíteni, míg a mezőgazdasági éves árbevétel helyett a mezőgazdasági vállalkozás éves nettó árbevételét használtuk.

A hitelterhelési mutató I.: A beruházási és fejlesztési hitelek, valamint az egyéb rövid lejáratú hitelek és kölcsönök együttes összege „éves átlagának” aránya az értékesítés nettó árbevételéhez.

A hitelterhelési mutató II.: A hosszú lejáratú kötelezettségek, valamint az egyéb rövid lejáratú hitelek és kölcsönök együttes összege „éves átlagának” aránya az értékesítés nettó árbevételéhez.

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

A program a kedvezőtlen besorolású térségekben eladósodott vállalkozások **talpon maradására**, illetve **hatékonyságának javítására** irányult. Erre utal az is, hogy az adósságkonszolidációba bevont kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2002. évi adatai alapján a kedvezőtlen adottságú térségekben működő – a programba befoga-

dott – pályázók körében a saját tőke aránya mintegy 9 százalékponttal volt magasabb, mint az elutasítottakéban (viszont 1,3 százalékponttal elmaradt a pályázatot be nem nyújtó, illetve a bevonhatók körén eleve kívül eső összes többi gazdálkodótól). Eladósodottságuk mértéke (22,2 százalék) mintegy négy százalékponttal haladta meg a programon kívül maradókat átlagát, de lényegesen kisebb – alig kétharmada – volt, mint az elutasított pályázóké. Ugyanakkor **mind** a saját tőke, **mind** az összes eszközérték jövedelmezősége – a befogadott, illetve az első önértékelés alapján is elfogadott pályázók átlagában – **lényegesen nagyobb** volt, mint a többi csoportnál. (Megjegyezzük, hogy az általános számviteli szabályoknak megfelelően a kettős könyvvitelt vezető igénylőnek a kedvezőtlen térségi hitelhez nyújtott kamattámogatás összegét egyéb bevételként kellett elszámolni, míg a visszafizetési kötelezettség nélkül kapott kedvezőtlen térségi támogatás összegét tőketartalékba kellett, illetve kell helyeznie.²²)

Bár 2003-ban a konszolidációba tartozóknál is lényegesen visszaesett az adózás előtti eredmény, ezek azonban összességükben **nyereségesek maradtak**, miközben országos szinten a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások **vesztéségesek lettek**. Országos átlagban az összes eszközérték fajlagos jövedelemtermelése 6,8 százalékról **1,9 százalékra** csökkent, a kedvezőtlen besorolású térségek konszolidált gazdaságaiban azonban – nagyobb visszaeséssel ugyan, de – **4,1 százalékot** tett ki, és a sajáttőkére vetítve is **2,3 százalék** volt (29. táblázat, 11. melléklet). A mutatókban a konszolidáltak javára kialakult különbség – noha mérséklődött – a mérlegadatokat alapján 2004-ben is kimutatható volt.

29. táblázat

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére irányuló program hatása a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban

Me.: százalék

Megnevezés	A konszolidációhoz az első önértékelés alapján is elfogadott pályázók			A konszolidációba bejelentkezett, de valamilyen okból már „nem élő” pályázók			A konszolidáción kívül maradó vállalkozások összesen		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Saját-tőke-arány	50,8	50,3	46,7	41,9	36,9	38,6	52,1	49,9	46,0
Eladósodottság mértéke	22,2	29,9	33,6	34,3	45,1	45,1	18,0	26,0	30,9
Saját-tőke-jövedelmezőség	13,9	2,3	3,5	9,3	-7,7	-0,7	7,4	-1,5	3,0
Az összes eszköz jövedelmezősége	10,2	4,1	5,5	8,1	1,0	5,2	6,4	1,7	4,5

Megjegyzés: 2002. év a program meghirdetését megelőző év.

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

²² Az egyéni vállalkozó – a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény X. fejezete és 10. melléklete szerint –, a mezőgazdasági őstermelő – a személyi jövedelemadóról szóló törvény VI. fejezete és 2. melléklete szerint – támogatást bevételként számolja el, az általányszabályozó egyéni vállalkozó és mezőgazdasági kistermelő a törvény 51. §-ának szabályai szerint vette, illetve veszi figyelembe.

6. Az esettanulmányok főbb tapasztalatainak összegzése

Az adósságkonszolidációs intézkedések hatásvizsgálatához meginterjúváltunk huszonhárom, az előző adatbázisban szereplő vállalkozást, melynek során az adott intézkedéssel/intézkedésekkel érintett gazdaság példájával kívántunk betekintést adni arról, hogy

- a felvett, bevonható hitelek milyen célokat szolgáltak, e célok mennyiben hozták meg a kívánt hatást,
- teljesültek-e az elvárások,
- az adósságkonszolidáció nélkül – feltehetően – milyen egyéb lépések megtételére kényszerültek volna, azok milyen következménnyel, következményekkel járhattak volna az adott gazdaságra, a gazdaság környezetre.

Az interjúba néhány, az adósságkonszolidációban érintett – az APEH adatbázisban szereplő, 2003-ban kettős könyvvitelt alkalmazó – mezőgazdasági társas vállalkozást vontunk be. (Az interjúk vázát képező kérdőívet a 17. melléklet tartalmazza.) A megkérdezettek körének meghatározásánál a kiválasztás szempontjai az alábbiakban körvonalazhatók:

- a mindhárom kiemelten vizsgált adósságkonszolidációban résztvevők közül a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója keretében a tíz legnagyobb összegű kibontakozási hitelt igénybevevő társas vállalkozás,
- a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjában a hat legnagyobb összeggel résztvevő vállalkozás,
- a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklése keretében az öt legnagyobb összegű támogatást igénybevevő vállalkozás,
- a nem feltétlenül mindhárom programban érintett, de összességében a legnagyobb összegű konszolidációs támogatásban részesülő tíz gazdaság,
- az adósságkonszolidációban való részvétel mellett legnagyobb veszteséget produkáló tíz cég,
- a konszolidációban résztvevő, legnagyobb összegű nyereséget elérő öt vállalkozás.

A kiválasztásnál nem volt célunk a tényleges reprezentativitás elvének követése. Ebből adódóan azonban az egyes adósságkonszolidációs intézkedések közvetlen hatásai a kettős könyvvezetésű társas vállalkozások egészére általánosan kimutathatók is lehetnek, épp az adott gazdaságok egyedi helyzete miatt. Feltételeztük, hogy az eredeti kérdésünk megválaszolását a fenti válogatás – elsősorban a sikerek vagy további feszültségforrások erőteljesebb hangsúlya miatt – jobban segítheti. A válogatás során a bázisba elméletileg bekerülő 46 gazdaság közül néhányan több csoportban is érintettek voltak, így valójában 30 gazdaságot kerestünk meg, melyek közül a választást 23 vállalta.

A „véletlenszerű” kiválasztás ellenére a kérdőívre kapott válaszok több gazdaságnál – nem egy esetben a vezetés, vagy a számviteli vezető személye révén – igen hasonlatosak voltak. Természetesen az interjúk során szerzett információkat sem figyelmen kívül hagyva, az adósságkonszolidáció, a kedvezményes hitelprogramok szerepét és hatását elemző esettanulmányok tapasztalatait a programban résztvevő

- A) a vizsgált időszak alatt egyik legnagyobb veszteségű, vetőmag-termelő és állattenyésztő,
- B) adósságkonszolidációs támogatást igénybevevő szarvasmarha-tenyésztő,
- C) az egyik legnagyobb adósságkonszolidációs támogatást igénybevevő, állattenyésztő,
- D) az egyik legnagyobb veszteséget termelő, saját tőkéhez viszonyítva magas konszolidációs támogatásban részesülő, vegyes profilú,
- E) a mindhárom adósságkonszolidációs programban érintett, a tíz legnagyobb kibontakozási hitelt igénybevevők közé tartozó, szántóföldi növénytermelési profilú mezőgazdasági vállalkozás példáján mutatjuk be.

A továbbiakban a kérdőívekre adott válaszok főbb tanulságait az esettanulmányok alapján összegezzük.

6.1. A pénzügyi nehézségek okai

A pénzügyi nehézségekhez vezető – gazdasági és természeti – okok közül a megkérdezett gazdaságok vezetői az alábbiakat emelték ki:

- **elsődleges okként** megjelölve, a költségeknek az értékesítési árak változását meghaladó növekedése,
- a támogatás számukra kedvezőtlen változása,
- a hazai élelmiszeripar leépülése, a piaci kereslet visszaesése következtében a tevékenységek mozgásterének beszűkülése, következetes kormányzati és termelői elképzelések hiányában a termelési szerkezet átalakításának elhúzódása,
- egyes (gabona- és tej)piacokon kialakult kaotikus helyzet,
- évekig tartó elemi károk,
- a mezőgazdasági ágazat jövedelmezőségi szintje folyamatosan csökkenése,
- a vállalkozásokban állandósuló a tőkehiány,
- felkészületlenség az EU-hoz való csatlakozásra,
- az EU-n belüli versenyre való felkészüléshez szükséges mind több külső forrást igényelő fejlesztések, melyek visszafizetése csak újabb tartozásokkal vagy más célok „visszavonásával” volt megoldható.

6.2. Az adósságkonszolidációs programba bevont hitelek eredeti célja

Az adósságkonszolidációs programokba bevont hitelek az érintettek igen **különböző**, a gazdaság tevékenysége, műszaki-technikai állapota által determinált **célokra** – géppark **korszerűsítésére**, épületfejlesztésre, bővítési **beruházásokra** (terménytároló), almateleptetésre, meliorációra – vették igénybe. Az éven belüli adósságrendezési programba bevont hitelekre a **forgóeszköz** – közraktár, tagi kölcsön – **finanszírozásához** volt szükség. A **programok fejlesztési koncepciója** is igen **szerteágazó** volt. A **középpontban**

- a hatékonyság és a minőség javítása, a korszerű technológiák bevezetése, az elavult, magas költséggel üzemelő gépek cseréje, a veszteségek csökkentése,
- az intenzív, öntözéses gazdálkodás, az integrált termelés és az ezekre épülő vetőmag-előállítás,

- a növénytermelés és a takarmányozás betakarító, szállító- és rakodógépeinek korszerűsítése, takarmánytároló építése, a fejtőházi rekonstrukció, új növendékmarha-telep létesítése,
- az EU környezetvédelmi követelményeinek megfelelő hígrágya kezelés állt,
- az éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja meghatározott forgóeszközhitel törlesztését szolgálta.

6.3. Az adósságkonszolidáció hatása az eredményességre és az eladósodottságra, a gazdálkodás főbb adatai a kiemelt gazdaságokban

Az adósságkonszolidáció az esettanulmányban feldolgozott gazdaságokat különbözőképpen érintette:

- Az e címeken **legnagyobb támogatáshoz jutó** vállalkozásban a konszolidációs támogatások összege a 2004. évi saját tőke 15 százalékát tette ki, ami a kötelezettségekhez viszonyítva 13 százalékos fizetési könnyítést jelentett.
- A saját tőke 2004. évi összegéhez viszonyítva **legnagyobb arányú** konszolidációs támogatásban részesült vállalkozásban a saját tőke minden ötödik Ft-ja e forrásból „származott”, mely azonban csak a **saját tőke zsugorodásának fékezésére** volt elegendő.
- A 2004. évi **saját tőkéhez és a kötelezettségekhez** viszonyítva is **legkisebb arányú** konszolidációs támogatáshoz jutó vállalkozásban a **saját tőke** 1999 és 2004 közötti **növekményének több mint felét** e támogatás tette ki.
- A **kötelezettségekhez** viszonyítva relatíve **nagy arányú** (15 százaléknyi) konszolidációs támogatáshoz jutott két vállalkozás közül
 - az egyikben a saját tőke 2004. évi összegének 11 százaléka, 1999 és 2004 közötti gyarapodásának közel 15 százaléka származhatott e forrásból,
 - míg a másikban a 2004. évi saját tőkéhez ugyan hasonló aránnyal járult hozzá, a saját tőke azonban 1999-2003 között folyamatosan zsugorodott (30. táblázat).

30. táblázat

A kiemelt gazdaságok adósságkonszolidációs támogatásának alakulása

Gazdaság	30/2000.	215/2002.	46/2003.	Együtt, millió Ft	Összes konszolidációs támogatás aránya a 2004. évi		
					saját tőkéhez	saját tőke növek- ményéhez	kötelezett- ségekhez
					viszonyítva, százalék		
A	150	143		293	7,5	54,2	8,6
B	52	12		64	11,2	14,6	15,2
C	197	214		410	15,4	162,8	13,2
D	65	125		190	21,6	-28,8	13,8
E	74	21	26	120	14,1	1094,5	15,2

A kiemelt gazdaságokban a **saját tőke változása** 1999 és 2004 között a több mint **4,3-szeres növekedés** és a **40 százalékos csökkenés sávjában** mozgott (31. táblázat).

31. táblázat

A saját tőke alakulása, millió Ft

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	3 386	3 262	3 454	3 884	3 401	3 926	116,0
B	132	147	186	289	461	571	431,8
C	2 409	2 572	2 771	3 046	2 810	2 661	110,5
D	1 541	1 358	1 475	1 255	878	881	57,2
E	840	733	735	678	656	851	101,3

Bár a kormányzat 2002. évi intézkedésével az **éven belüli** lejáratú hitelek csökkentése volt a cél, a vállalkozások rövid lejáratú kötelezettségei az 1999. évihez viszonyítva – általában – a **saját tőke gyarapodását lényegesen meghaladó mértékben növekedtek**. Jóllehet az öt gazdaságból kettőben a 2002. évihez képest mérséklődött e kötelezettségek összege (32. táblázat).

32. táblázat

A rövid lejáratú kötelezettségek változása, millió Ft

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	1 613	1 180	1 697	1 878	2 425	2 499	154,9
B	140	226	200	169	138	206	147,4
C	971	1 314	1 739	2 061	1 432	1 769	182,2
D	513	641	831	995	844	956	186,2
E	168	555	458	519	543	590	351,3

A **hosszú lejáratú kötelezettségek növekedési üteme általában meghaladta a rövid lejáratúakét**. Az egyik legnagyobb összegű adósságkonszolidációs támogatást igénybevevő, állattenyésztő „C” gazdaságban a rövid lejáratú kötelezettségek 2002. évet követő visszasesése a hosszú távú kötelezettség nagy mértékű és összegű bővülésével párosult. Ugyanakkor a mindhárom adósságkonszolidációs programban érintett, a tíz legnagyobb kibontakozási hitelt igénybevevők közé tartozó, szántóföldi növénytermelési profilú „E” vállalkozásban 2002-re a rövid lejáratú kötelezettségekhez viszonyítva is tizedére csappant a hosszú lejáratúak összege. Ezt követően ugyan újra növekedés következett be, állomány azonban messze elmaradt az évtized fordulójától (33. táblázat).

33. táblázat

A hosszú lejáratú kötelezettségek változása, millió Ft

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	623	894	640	619	733	901	144,6
B	126	153	56	88	58	215	171,2
C	308	497	623	715	1481	1 330	432,4
D	94	187	173	124	328	419	446,2
E	511	444	426	51	179	202	39,6

A kötelezettségeken belül az egyik legnagyobb adósságkonszolidációs támogatást igénybevevő, állattenyésztő „C” és az egyik legnagyobb veszteséget termelő, saját tőkéhez

viszonyítva magas konszolidációs támogatásban részesülő, vegyes profilú „D” vállalkozásban – kisebb-nagyobb évek közötti ingadozások mellett – **lényegesen nőtt a hosszú lejáratúak aránya**. A mindhárom adósságkonszolidációs programban érintett, a tíz legnagyobb kibontakozási hitelt igénybevevők közé tartozó, szántóföldi növénytermelési profilú „E” vállalkozásnál a kötelezettségek struktúrája kedvezőtlenebbé vált (34. táblázat).

34. táblázat

A hosszú lejáratú kötelezettségek kötelezettségeken belüli arányának változása

Me.: százalék

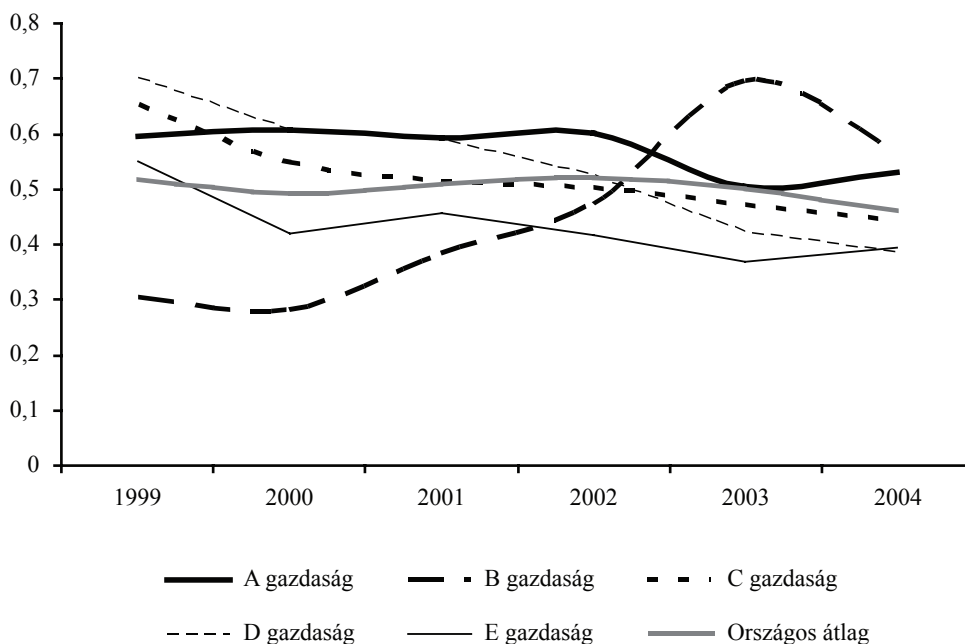
Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	27,9	43,1	27,4	24,8	23,2	26,5	95,1
B	47,4	40,3	21,8	34,2	29,8	51,1	107,9
C	24,1	27,4	26,4	25,8	50,8	42,9	178,3
D	15,5	22,6	17,2	11,1	28,0	30,5	197,1
E	75,3	44,4	48,2	9,0	24,8	25,5	33,9

Összességében:

- A vizsgált időszakban az egyik legnagyobb veszteségű, vetőmag-termelő és állattenyésztő „A” gazdaságban a **saját tőke aránya** 2004-ben ugyan nőtt az előző évihez képest, azonban még így is közel 7 százalékponttal **elmaradt** az 1999. évi szinttől, és közel 8 százalékponttal a 2000. évitől.
- A szarvasmarha-tenyésztő „B” vállalkozásban a **saját tőkével finanszírozott eszközállomány 2004-ben** a saját tőke számottevő növekedése ellenére az előző évihez képest 12 százalékpontnyit visszaesett, de **27 százalékponttal meghaladta az 1999. évi szintet**.
- Az egyik legnagyobb adósságkonszolidációtámogatást igénybevevő, állattenyésztő „C” vállalkozás saját tőkéje az adósságkonszolidáció keretében kapott támogatás következtében 1999 és 2002 között több mint 600 millió Ft-tal gyarapodott. Ez azonban elmaradt az összes eszközérték – 2,4 milliárd Ft-os – növekedése mögött. Az **eladósodottság a fejlesztésekkel egyidejűleg fokozódott**. Majd a veszteség miatt csökkenő saját tőke mellett a finanszírozásban tovább növekedett az idegen tőke szerepe. A **saját tőke aránya** 2004-re 21 százalékponttal **maradt el** az 1999. évitől.
- Az egyik legnagyobb veszteséget termelő, a saját tőkéhez viszonyítva magas konszolidációs támogatásban részesülő, vegyes profilú „D” gazdaságban a saját tőke összege drasztikusan csökkent, az összes eszközérték – minimális ingadozásokkal – stagnált. Így a saját tőke aránya az **1999. évi 70 százalékról** – folyamatosan csökkenve – **38 százalékra zsugorodott** 2004-re.
- A mindhárom adósságkonszolidációs programban érintett, a tíz legnagyobb kibontakozási hitelt igénybevevők közé tartozó, szántóföldi növénytermelési profilú „E” vállalkozásban a saját tőke összege 1999 és 2003 között közel negyedével csökkent, az összes eszközérték minimális ingadozásokkal stagnált. Így a finanszírozásban **a saját tőke aránya az 1999. évi 55 százalékról 2003-ra 37 százalékra esett vissza**. A következő évben mintegy 200 millió Ft-tal **gyarapodott** ugyan a saját tőke, ezáltal valamelyest meghaladta az 1999. évit, ezzel együtt aránya **alig nőtt** az előző évihez képest, mivel 2004-ben az eszközállomány ezt meghaladó mértékben – közel 400 millió Ft-tal – bővült (2. ábra).

2. ábra

A saját tőke viszonya az összes forráshoz

A kiemelten vizsgált vállalkozások **jövedelmezőségi adatai rendkívül szóródnak**, évenként és egymáshoz viszonyítva is szélsőségesen alakultak, és a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások országos adataihoz képest is számottevően különböznek (35. táblázat).

35. táblázat

A jövedelmezőség alakulása

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
Saját-tőke-jövedelmezőség, százalék							
A	5,1	-4,0	3,1	0,3	-18,4	5,3	103,9
B	6,8	6,6	13,5	14,5	7,7	3,4	50,0
C	6,1	3,3	1,8	7,3	-10,6	-5,5	..
D	-4,6	0,5	0,2	-6,5	-16,1	4,9	..
E	-4,2	-4,5	1,6	-14,6	-2,7	-1,1	26,2
<i>Országos átlag</i>	<i>-1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>7,5</i>	<i>8,0</i>	<i>-1,1</i>	<i>2,9</i>	<i>..</i>
Össztőke-jövedelmezőség, százalék							
A	7,4	0,7	5,3	2,8	-6,4	7,0	94,6
B	7,9	7,0	10,7	9,2	8,0	5,0	63,3
C	8,0	5,0	4,5	6,5	-2,0	1,1	13,8
D	0,7	0,4	4,0	-6,5	-16,1	4,9	700,0
E	-0,1	1,2	4,4	-3,6	1,5	1,3	..
<i>Országos átlag</i>	<i>3,5</i>	<i>4,3</i>	<i>6,9</i>	<i>6,8</i>	<i>1,9</i>	<i>4,5</i>	<i>128,6</i>

- Részben a kibontakozási programnak, illetve az abban vállalt kötelezettségek teljesítésének köszönhetően 2001-ben a „A” gazdaság újra nyereségesé vált, azonban sem a saját tőke, sem az összes eszköz jövedelmezősége nem érte el az 1999. évi szintet, a saját tőke jövedelmezősége alig 4/5-e, az összes eszköze is csupán 85 százaléka volt az országos átlagnak. A kormányintézkedés keretében 2002-ben kapott támogatás ellenére a gazdaság eredménye visszaesett, majdnem nullszaldós lett, miközben országosan nőtt az adózás előtti eredmény, és javultak a jövedelmezőségi mutatók is. Arákövetkező évben a kedvezőtlen időjárási viszonyok országos szinten is veszteségesé tették az ágazatot. A saját tőke jövedelmezősége negatív volt, minden száz Ft-ot 1,13 Ft veszteség terhelt. Az összes eszközérték jövedelemtermelése még pozitív maradt, de az előző évinek csupán negyede (1,67 százalék) volt. Az „A” gazdaságban, noha átlagos állományi létszámát csökkentette, a ráfordítások tovább bővültek, az előző évihez képest több mint 15 százalékkal kisebb árbevétel mellett már az üzemi tevékenység is veszteségesé vált. **Az adósságkonszolidációs intézkedések, a szerkezetváltás, és a kedvező időjárási viszonyok hatására a gazdaság 2004-ben újra nyereséges lett. Az összes eszközérték jövedelemtermelése (7,0 százalék) – számottevő évek közötti ingadozás mellett – valamelyest alatta maradt ugyan az 1999. évinek, a saját tőke jövedelmezősége azonban (5,3 százalék) kismértékben túlhaladta az adósságkonszolidációt megelőző évit.**
- A „B” vállalkozásban részben a kibontakozási programnak, illetve az abban vállalt kötelezettségek teljesítésének köszönhetően 2001-ben javultak a mutatók értékei. Nőtt a vállalkozás eredménye, a saját tőke jövedelmezősége az előző évek szintjéhez képest közel megkétszereződött, az összes eszközérték jövedelemtermelése is mintegy 50 százalékkal emelkedett, és több mint másfélszerese volt az országos átlagnak. A – két – konszolidációs program eredményeként 2002-ben tovább javult a gazdálkodási mutatók értéke. A rákövetkező, rendkívül kedvezőtlen időjárású évben adott gazdaságban – az országoshoz hasonlóan – szintén csökkent az adózás előtti eredmény. Az összes eszközértékre vetítve azonban még mindig 8,0 százalék volt a jövedelmezőség szintje, és saját tőkére vetítve is 7,7 százalék adózás előtti eredmény jutott. A két mutató egymáshoz viszonyított eddigi iránya megfordult. Ez az irányzat érvényesült 2004-ben is.
- A „C” gazdaság jövedelmezőségi mutatóinak tendenciái eltérnek a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások átlagos adataitól. Míg országos szinten részben az adósságkonszolidációs intézkedések hatására 2002-ig – 8,0 százalékra – növekedett, a vizsgált gazdaságban csökkent a saját tőke jövedelmezősége. Majd 2003-ban országos szinten is – saját tőkére vetítve 1,1 százalék – veszteség keletkezett, e gazdaságban a mutató értéke ennek tízszerese volt. Hasonló tendencia alakult ki az összes tőke jövedelemtermelését tekintve is azzal, hogy 2003-ban az összes eszközértékre vetítve az országos 1,9 százalék adózott nyereséggel szemben ebben a gazdaságban 2,0 százalék veszteség képződött.
- A „D” vállalkozásban részben a kibontakozási hitelkonstrukcióhoz kapcsolódó támogatással összefüggésben a termelés az 1999. évi veszteségesből 2000-ben nyereségesé változott. A következő évben is pozitív eredménnyel zárták az évet. A saját tőke 2001-re közel 1,5 milliárd Ft-ra bővült. Az időjárási és gazdasági viszonyokkal összefüggésben a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja keretében 2002-ben kapott támogatás

a veszteségeket – csak – harmadával mérsékelte. A következő kedvezőtlen időjárású évben újra – 425 millió Ft – veszteség keletkezett. A saját tőke összege háromötödére zsugorodott. Majd 2004-ben a termelés eredménye pozitívvá vált. A gazdaság jövedelmezőségi mutatói 2000 és 2003 között folyamatosan romlottak, 2003-ban már szinte katasztrófális értéket vettek fel. A vizsgálat utolsó évének **kedvező fordulata** alapvetően az **új menedzsmentnek köszönhető**.

- A kiemelt öt vállalkozás közül a **legrosszabb pozíciót a mindhárom adósságkonszolidációs programban érintett, a tíz legnagyobb kibontakozási hitelt igénybevevők közé tartozó**, szántóföldi növénytermelési profilú „E” vállalkozás mutatja. Jövedelmezőségi mutatóinak értéke a vizsgált időszakban változó, 2002. évihez képest azonban javuló tendenciát mutat. A **saját tőke jövedelmezőségi mutatója még 2004-ben is negatív** – mínusz 1,1 százalék – volt, az összes eszközérték jövedelemtermelése az 1999. és 2002. évek kivételével pozitív volt, de értéke hullámzó. (A hat év átlagában a saját tőke 4,3 százalékos negatív jövedelmezőségi mutatójával szemben az összes tőke jövedelmezősége pozitív, 0,8 százalék volt.)

A **cash-flow összege** jelentősen **ingadozott** (36. táblázat). A nettó kötelezettségek törlesztettségét tekintve a vizsgált gazdaságok legrosszabb helyzetben – az adósságkonszolidáció ellenére, nagyrészt az aszályos időjárás miatt – 2003-ban voltak.

36. táblázat

Cash-flow alakulása néhány, az adósságkonszolidációban érintett, kiemelt gazdaság példáján, millió Ft

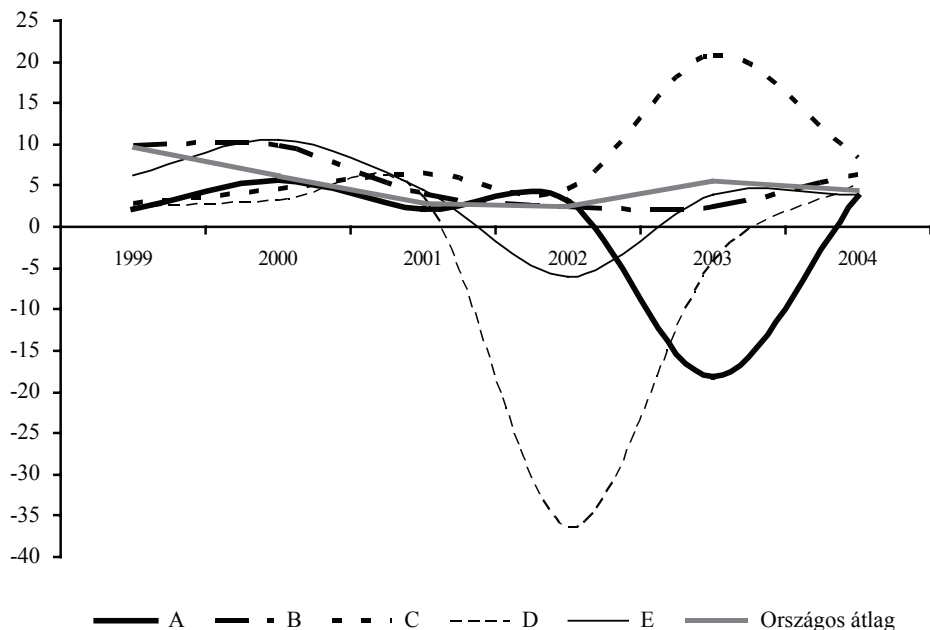
Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	469	187	511	428	-132	464	98,9
B	23	30	57	76	66	59	259,0
C	289	229	289	508	116	292	101,1
D	162	173	207	-23	-218	180	111,0
E	42	50	95	-16	72	80	189,6

A vállalkozás eredményességével, a kormányzat által indított adósságrendezési intézkedésekkel összefüggésben a **dinamikus eladósodottsági mutató értéke országos szinten** – kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozásokban – **1999 és 2002 között negyedére mérséklődött**, a képződő cash-flow a 2002. évi adatok alapján már 2,4 év alatt lehetővé tette volna a nettó kötelezettségek törlesztését. Lényegesen romlott a helyzet 2003-ban. A tendencia összességében a bemutatott gazdaságokban is **hasonló** volt azzal, hogy 1999-ben még a részletesen vizsgált gazdaságok voltak kedvezőbb pozícióban, 2003-ban pedig ötből **csak kettőben** volt kedvezőbb a mutató értéke (37. táblázat, 3. ábra).

A dinamikus eladósodottsági mutató alakulása, százalék

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	2,2	5,7	2,2	3,2	-18,2	3,7	168,2
B	9,8	9,7	3,9	2,4	2,4	6,2	63,3
C	2,8	4,6	6,5	4,5	20,8	8,5	303,6
D	2,3	3,1	3,6	-36,5	-4,2	5,0	217,4
E	6,3	10,5	4,5	-6,1	4,0	3,9	61,9
Országos átlag	9,6	6,1	2,8	2,4	5,5	4,3	44,8

3. ábra

A dinamikus eladósodottsági mutató alakulása néhány, az adósságkonszolidációban érintett, kiemelt gazdaság példáján, százalék

A likviditási mutatók alapján a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások átlagában a **viszonylag könnyen mobilizálható eszközöknek** (pénzeszközök, követelések és értékpapírok) a **rövidlejáratú kötelezettségek és passzív időbeli elhatárolások összegéhez** viszonyított aránya **növekvő** tendenciát mutatott. A **részletesen bemutatott gazdaságok közül háromnak a pozíciója** lényegesen elmaradt az országos átlagtól, és az **adósságkonszolidációs programok hatására sem javult számottevően**, mivel a fejlesztések finanszírozása **újabb hitelfelvetelek**, illetve a **kötelezettségek növekedése** mellett valósulhatott meg (38. táblázat). Az egyébként **egyik leggyengébb** pozíciójú „E” vállalkozás volt a **leginkább fizetőképes**, jóllehet a mutató értéke 1999 és 2004 romlott. A kiemelt öt gazdaság közül **hátra sorolódott** az adósságkonszolidáció segítségével szerkezetváltóztatást, illetve a biogazdálkodást megvalósító „B” vállalkozás.

A likviditási mutató* alakulása

Gazdaság	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004/1999., %
A	0,646	0,908	0,725	0,575	0,309	0,768	118,9
B	0,256	0,324	0,141	0,332	0,279	0,347	135,5
C	0,351	0,469	0,248	0,223	0,303	0,321	91,5
D	0,428	0,427	0,304	0,256	0,312	0,510	119,2
E	1,689	0,723	0,962	0,880	0,745	0,810	48,0
Országos átlag	0,643	0,627	0,628	0,675	0,765	0,818	127,2

* (Pénzügyi eszközök + Követelések + Aktív időbeli elhatárolás)/(Rövid lejáratú kötelezettségek + Passzív időbeli elhatárolások)

A fentiekkel együtt a megkérdezettek az alkalmazott programokat pozitívan értékelték. Tapasztalataik alapján az adott adósságrendezési programok hiányában:

- **fizetéképtelenség, esetleg csőd vagy végső esetben még a felszámolás is veszélyeztette volna a gazdaságot,**
- **szintentartó, esetleg fejlesztő beruházásokra nem lett volna lehetőség,**
- egyes tevékenységek szűkítésére, felszámolására került/kerülhetett volna sor,
- a többségi állami tulajdonban lévő gazdaságokban **a fizetéképtelenség miatti csőd közeli állapot** elkerülése állami tulajdonosi intézkedéssel, támogatással valósulhatott volna meg.

Az adósságkonszolidációs intézkedések azonban elsősorban a talpon maradást segítették, **csupán az átmeneti nehézségek oldására voltak elegendők.** A vállalkozásokat hozzásegítették **eszközhiányuk pótlásához.** A gazdálkodás konszolidálásához **ezen összegek kevésnek bizonyultak,** saját források pedig erre a célra általában nem képződtek. **A fejlesztések** – a gazdálkodás egészére vetítve – **nem hozták meg a kívánt eredményt.** Mint a gazdaságok vezetői is elmondták:

- A konszolidációs hitellel leglényegesebb **tevékenységeik pozícióit erősíteni tudták, jelentősen hozzájárulva a piacon maradáshoz.**
- **Az adósságrendezési támogatást** az aszálykár miatt jelentős bevételkiesést átélő időszakban fordíthatták fennálló adósságaik rendezésére.
- Az Európa terv Agrár-hitel program keretében jutottak csak olyan forráshoz, amelyet a bankok a mezőgazdasági ágazat helyzete alapján már nem vállaltak volna.²³
- **A termelési szerkezet valóságos és szükséges átalakítására a konszolidációs programok nem bizonyultak elégségesnek, így ennek terheit** – pénzügyi veszteségek, foglalkoztatási problémák – **a mai viszonyok között kell viselni.**
- Sikertelkerülni a csődhelyzetet. Megmaradta vállalkozások hitelképessége. Újabb hitelek felvételével, jelentős beruházások megvalósításával korszerűsíthettek.
- **A programok nélkül a működőképességet nem tudták volna fenntartani.** A hitelek összege már a maximumon volt, „elengedésük” nélkül csak valamely üzletág eladása oldott volna a helyzetet.

²³ Ezt a programot nem vizsgáltuk.

6.4. A mezőgazdaság megszilárdításához a megkérdezettek által szükségesnek tartott további intézkedések

Az általános tőkehiány és az ebből fakadó likviditási feszültségek következtében **bizonytalan** a mezőgazdasági vállalkozók helyzete. Ennek megoldása nélkül nincs esély a piaci versenyben maradásra. Komoly gondnak tartják, hogy **politikai alapon** döntenek támogatásokról, programokról. Ezzel konzerválódik a torz rendszer, az átlagos és a „prémium” gazdálkodók nem tudnak kiemelkedni.

A megkérdezett gazdaságok vezetői **a stabilabb helyzetű agrárgazdaság megvalósulásához** a az alábbiakat tartanák szükségesnek:

- **kiszámíthatóbb hazai támogatási rendszer,**
- **a meghirdetett programok a futamidő alatt ne változzanak,**
- **a jelentős munkáltatók** részére a munkahely-megtartás és új munkahelyek teremtése érdekében **nagyobb támogatás,**
- **nagyobb piacvédelem, hatásosabb belső piacvédelem,**
- **a marketing-tevékenység támogatása,**
- **a támogatások folyósításának gyorsítása,**
- a termelők, feldolgozók és kereskedők közötti **jövedelem-aránytalanságok megszüntetése,**
- az **állattenyésztési hozzájárulás,** a különböző hatósági díjak, az állati hullák ártalmatlanná tétele költségeinek mérséklése,
- a korábbiakhoz viszonyítva **szigorúbb feltételrendszer** mellett **ismételt adósságkonszolidáció,**
- van, aki szerint a konszolidált agrárgazdaság megvalósulásához elegendő lenne, ha
 - **az agrárkormányzat deklarálja,** hogy többet **nem kezdeményez adósságkonszolidációt,** illetve
 - ezzel párhuzamosan **kiépíti a közép-hosszú távú kockázat-menedzsment intézményét.**

Természetesen a fenti intézkedéshalmaz a gazdasági szereplők válaszait tükrözi. A válaszok jelzik, hogy az Európai Unióhoz való tartozásunk költötségeivel még a gazdaságvezetők sincsenek minden esetben tisztában. Ezek között vannak elemek, melyek uniós tagként nem alkalmazhatók. (Ilyenek a kiszámíthatóbb támogatási rendszer, hatásosabb belső piacvédelem, ismételt adósságkonszolidáció.) Ez nagymértékben **jelzi a tájékoztatás, információáramlás hiányosságait.** Az uniós tagság ugyanis a közösségi szabályok érvényesülésével módosítja, illetve módosította az agrártermelés jogi és gazdasági feltételeinek nemzeti hatáskörbe tartozó részét is. Alapkövetelmény a hozzájárulás megadásánál, hogy az – a közös piacsabályozású ágazatoknál – nem torzíthatja a tagállamok közötti piaci versenyt, s nem eredményezhet többletkapacitásokat. Az Európai Unióhoz való csatlakozással Magyarország lényegében elfogadta a közös agrárpolitika irányait és elveit, annak továbbfejlesztésében a közösség tagjaként aktívan vesz részt, mozgástere annak végrehajtásában is olyan mértékben korlátozott, hogy a nemzeti támogatások döntő hányadának megadása is az Unió hozzájárulásához kötött. A Bizottság semmiképpen nem hagyhat jóvá olyan támogatást, amely nem egyeztethető össze a piac valamely közös szervezésére irányadó rendelkezésekkel, vagy amely megzavarná a közös szervezés megfelelő működését. **A közös piaccal össze nem egyeztethető működési támogatásoknak** számítanak az egyoldalú, egyszerűen **a termelők pénzügyi helyzetének javítására** szánt, de az **ágazat**

fejlődéséhez semmilyen módon **hozzá nem járuló állami támogatási intézkedések**, különösen az ár, a mennyiség, a **termelési egység** vagy a **termelőeszköz egysége** alapján megadott támogatások. Az ilyen támogatások valószínűleg megzavarják a piac közös szervezésének mechanizmusát is.

Adott vállalkozások vezetői saját gazdaságukat is eltérően ítélik meg:

- Van vállalatvezetés, amely szerint – tulajdonos- és menedzsment-csere történt – alapvető változásokra nincs szükség, racionális és hatékony a működés.
- Más esetekben úgy vélik, **folytatni kell(ene) az AVOP-beruházásokat**.
- Voltak, akik gazdaságuk pénzügyi helyzetét továbbra is feszítettnek tartják, mivel az előző évek eredményéből nem teremtődtek meg a fejlesztésekkel összefüggő kötelezettségeket kezelhetővé tevő források. A rendelkezésre álló pénzeszközökkel – minimális, legszükségesebb pótló beruházások mellett – csak a termelés közvetlen finanszírozása oldható meg. Ehhez szinte minden pénzügytechnikai megoldásra, a fizetési határidők módosítására szükség lehet. Időszaki pénzügyi zavarokat a kiszámíthatatlan támogatás-finanszírozás okozhat. A versenyképességhez továbbra is elengedhetetlenül fontos a költségek csökkentése, a kapacitások kihasználásának javítása, **az ágazat általános piaci helyzetének konszolidálása** nélkül bizonyos tevékenységeket abba kell hagyni, illetőleg telepeket, eszközöket értékesíteni szükséges.
- Voltak, akik saját gazdaságukat tekintve legfontosabbnak a veszteséges termelés okainak feltárását, a középtávon nem perspektivikus tevékenységek megszüntetését, illetve új, jövedelmezőnek ígérkező tevékenységek megkezdését tartja. E programtól a főbb termékek esetében legalább 15-18 százalékos fajlagos költségcsökkenést várnak.
- Más gazdasági vezető szerint az eddigiektől precízebb, gazdaságosabb, átgondoltabb munkavégzésre van szükség, miszerint többet, sokkal jobb minőségben kell dolgozni. Bankkapcsolataikat kihasználva próbálnak pályázat útján a lehető legtöbb támogatáshoz jutni, még korszerűbb gépeket beszerezni, magas színvonalú technológiát megvalósítani.

A mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodó hitelpolitika megteremtéséhez a megkérdezett vállalatvezetők az alábbiakat emelték ki:

- A **garanciarendszert** egyszerűbbé és jobban hozzáférhetővé kellene tenni.
- **Rendkívül drágának tartják a jelenlegi hiteleket**. Szerintük indokolt lenne a hitelterhek mértékének központilag gátat szabni.
- Többek szerint fenn kellene tartani és általánossá tenni a kamattámogatást.
- Vannak, akik indokoltnak tartanák a kamattámogatás ismételt általános bevezetése mellett **az állami garanciaállalás működtetését is**.
- Mások szerint az átlagos és „prémium” termelők juthatnának árbevételük meghatározott arányában 5-10 éves lejáratú tőkepótló hitelekhez, melyhez kamattámogatás és valamilyen garancia társulna.
- Van, aki szerint kedvezőbb feltételekkel (kisebb hitelkamat-teher, hosszabb türelmi és futamidő) a mezőgazdaság sajátosságait figyelembe vevő, vagy a likviditást javító (például télen a munkabér kifizetést segítő) áthidaló hiteleket biztosító konstrukciót kellene alkalmazni.

- Akadt gazdasági vezető, aki szerint **ma már könnyű hitelek felvenni és viszonylag jó feltételekkel. Különösebb változtatásokra a nagyüzemek esetében nincs szükség. A családi gazdálkodóknál viszont előrelépés szükséges a földjelzálog-hitelezésben.**

A fentihez hasonlóan e téren is tapasztalhattuk a kellő tájékozottság hiányát. A gazdaságvezetők a mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodó hitelpolitika kialakítása terén is fogalmaztak meg olyan elvárásokat, melyek uniós tagként ma már nem jöhetnek számításba. Így mint reális lehetőség nem jöhet számításba a hitel kamatlábak központi meghatározása, a kamattámogatás általánossá tétele, az állami garanciavállalás általános bevezetése, stb.

6.5. Vélemények a mezőgazdaság helyzetéről az európai uniós tagsággal összefüggésben

A megkérdezett vállalatvezetők az európai uniós tagságunkkal összefüggésben is igen **differenciáltan látják a mezőgazdaság helyzetét.**

- Vannak, akik **borúlátóak**, mert az átlagtermelők lecsúszhatnak, kilátástalan helyzetbe kerülhetnek. A **vállalkozások többsége nem tud hatékonyan termelni**, képtelen nyereséges gazdálkodásra. Esélyt a **koncentráció**, a gazdaságok számának csökkenése és a nem megfelelő minőségű területek termelésből való kivonása jelenthet.
- Vannak gazdasági vezetők, akik szerint a nyugati támogatás „töredékét” kapja a magyar termelő. Amennyi támogatást kapnak, körülbelül annyit vagy többet fizetnek be az államháztartásba különböző adók és járulékok formájában. Az **agrárrolló** különösen egyes ágazatokat érint érzékenyen. A **hitelt hitelből** kényszerülnek megfizetni. Valójában, nincs aki képviselje a magyar termelőket. Az **érdekvédelmi szervezetek** tevékenysége **gyakorlatilag nem** érzékelhető. A parasztok tömegesen mennek a **csőd** felé. Egyre többen adják fel a termelést.
- Mások úgy fogalmaztak, hogy **romlott az ágazat helyzete**, súlyos **túltermelési, piaci problémák keletkeztek** a korábban csatlakozott országok versenyelőnye miatt. Ugyanakkor **kiszámíthatatlan** volt az uniós **támogatásokhoz jutás**, zavaros volt a hazai intézményrendszer működése.
- Volt, aki kedvező és kedvezőtlen tapasztalatról, véleményről adott számot. Eszerint kiszámíthatóbbak lesznek a gabonaárak, előírt feltételek teljesítésekor fix támogatáshoz juthatnak, pozitívan hatnak a piacra az EU-n belül leépült vámhatárok, ugyanakkor **olyanokkal kell versenyezni, akik hozzánk képest jobb adottságokkal** (eszköz- és tükeellátottsággal) rendelkeznek.
- A megkérdezettek között akadt, aki európai uniós taggá válásunkat követően a magyar mezőgazdaság helyzetét **nagyon optimistán** látja. Az általuk előállított termékek – gabona, ipari növények, hízómarha és tej – erősen támogatottak az EU-ban. A földalapú támogatás, a tejkvóta-prémium, a hízómarha-prémium jelentős jövedelempozíció-javulást eredményezett. A gabona intervenciók mechanizmus is egyedülállóan nagy biztonságot ad a termelőnek. Jó lenne, ha ez a rendszer minél tovább fennmaradna, bár valószínűleg egy évtized múlva jelentős reformok eredményeként az uniós mezőgazdaság támogatottsági szintje csökkenni fog. (A változtatások jelei már napjainkban is jelen vannak. A cukorszektor szabályozásának folyó módosítása a magyar termelőket is negatívan érinti.)

7. A vizsgált konszolidációs intézkedések együttes hatása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai alapján

Lajta és Vanicsek a '90-es évek első felében lefolytatott bank és adóskonzolidáció tapasztalatai és értékelése kapcsán tett megállapításai (Lajtai – Vanicsek, 1999) közül az ezredfordulón és az azt követően indított adósságkonszolidációk elemzése kapcsán is hasznos felidézni, hogy „... az adóskonzolidáció üzemgazdasági értelemben az eladósodott vállalatok – mindenekelőtt rövid lejáratú – adósságterheinek olyan szintre történő leszállítását jelenti, amely megfelel az adott ágazatban szokásos szintnek. Tágabb értelemben az adóskonzolidációt úgy is felfoghatjuk, mint a vállalati tőkeellátottság, elsősorban a forgótőke-ellátottság megfelelő szintre történő emelését, megint csak nagyjából az ágazati átlag körüli mértékre. Az adóskonzolidáció ily módon pénzügyi reorganizációt jelent, általa többnyire a múltban felhalmozódott adósságterheket mérséklük, de esetenként ennél többre, pótlólagos tőkeemelésre is sor kerül.

A vállalati reorganizáció tágabb fogalom, mint a pénzügyi. Ebbe beleértendő nemcsak a vállalat pénzügyi helyzetének feljavítása, hanem szervezeti-vezetési rendszerének átalakítása, és különösen a technikai-technológiai, esetenként a K+F kapacitásoknak a versenytársakat közelítő szintre fejlesztése. ... az adóskonzolidáció és a reorganizáció egyaránt a vállalati versenyképesség helyreállítását szolgálja. Ehhez elegendő lehet a pénzügyi reorganizáció, például akkor, ha a vállalat jövedelem-kimutatása az adósságterhek nélkül pozitívvá válik. Egyes esetekben azonban a pénzügyi reorganizációnak csak akkor van értelme, ha átfogó vállalati reorganizációval egészül ki. Ha ez utóbbi nem oldható meg, például azért, mert tőkeemeléssel nem finanszírozható, akkor az adóskonzolidációra sem érdemes energiát pazarolni. A pénzügyi reorganizáció akkor bonyolítható le nagy valószínűséggel sikeresen, ha a társaság üzemi szintű (a pénzügyi terhek nélkül számított) eredménye pozitív.”

A szerzők 1993 végének többségi állami tulajdonban lévő (nem csupán az agrárgazdasághoz tartozó) vállalkozásairól írták, hogy azok pénzügyi, gazdasági helyzetére az alacsony tőkeellátottság, az eladósodottság, a vagyonfelélés volt a jellemző. Nagy részük veszteséges volt vagy legfeljebb alacsony hatékonyságú tevékenységet végzett, és fizetőképatlensége tartós állapotnak bizonyult. A vállalatok eladósodásának akkor is számos oka volt. Ezek között, mint a szerzők is írják, a társaságok előszeretettel hivatkoztak a keleti piacok összeomlására, a korábban felvett hitelek kamatainak piacivá alakulására, azaz legtöbbször rajtuk kívül álló okokkal magyarázták az eladósodást. Ritkán volt egy kimutatható ok, legtöbbször a külső okok mellett jócskán szerepeltek belsők is, olyanok mint a nehézkes piaci alkalmazkodás, a gyenge költséggazdálkodás, a szervezetlenség, a marketingmunka hiányosságai, stb. Az okok közül tíz évvel később az agrárgazdaságra leszűkítve is sok helytálló.

A '90-es évek adóskonzolidációjának sikerét Lajtai és Vanicsek szerint eleve megkérdőjelezte az a körülmény, hogy késéssel követte az érintett vállalatok eladósodásának a kritikussá válását.

A továbbiakban ágazati szinten áttekintjük, hogy összességükben mennyiben lehettek sikeresebbek a 2000-2004. években a tíz évvel korábbihoz hasonló gazdasági és pénzügyi helyzetbe került, és természeti csapásokkal sújtott mezőgazdasági vállalkozások adósságkonszolidációjára a korábbi tapasztalatok birtokában hozott intézkedések. Mint a HVG írta 1994-ben, erősen kétséges, hogy önmagában az adóskonzolidáció hatékony lesz-e

akár csak szűken vett pénzügyi értelemben is. A banki tartozások elengedése ugyanis nem oldja meg egy csapásra a legtöbb cég problémáját.²³

A tanulmányunkban vizsgált három adóssággkonszolidációs program a mezőgazdasági társas vállalkozások nem egészen **egyharmadát** érintette. Hozzájuk tartozott a saját tőke **háromnegyede**, ők működtették az összes eszköz **72 százalékát**, érték el az árbevétel **68 százalékát**. **67 százalékkal** részesedtek a rövid lejáratú kötelezettségekből, míg a hosszú lejáratú kötelezettségek **74 százaléka** terhelte e kört (részben az adósságrendezés céljaival összefüggésben). Az üzemi tevékenység 2004. évi 44,4 milliárd Ft-os nyereségének **negyötödét** állították elő, miközben a kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozások 19,4 milliárd Ft-nyi adózás előtti eredményéhez az adóssággkonszolidációval érintettek **10,1 milliárd Ft-tal** járultak hozzá²⁴ (39. táblázat, 12-13. melléklet).

A programokon kívül maradók üzemi tevékenységének eredménye 2004-ben 9,3 milliárd Ft, adózás előtti eredményük pedig 9,4 milliárd Ft nyereség volt. Az adóssággkonszolidáció céljai tehát összhangban voltak a program megvalósításával: **a segítség döntően a valóban rászorulókhöz jutott el.**

39. táblázat

**A vizsgált adóssággkonszolidációs programokkal érintett vállalkozások
2004. évi főbb adatai**

Me.: milliárd Ft

Az adott gazdaságot érintő adóssággkonszolidációs kormányrendelet	Gazdaságok száma	Eszközérték összesen	Saját tőke	Rövid lejáratú kötelezettség	Hosszú lejáratú kötelezettség	Értékesítés nettó árbevétele	Üzemi tevékenység eredménye	Adózás előtti eredmény
30/2000; 215/2002; 46/2003	138	90,54	44,27	23,85	19,40	58,33	4,67	1,89
30/2000; 215/2002	864	538,59	270,26	142,89	114,70	371,08	19,68	4,15
30/2000; 46/2003	15	5,37	2,60	1,49	1,20	3,96	0,13	-0,08
30/2000	213	65,19	34,73	14,16	13,96	43,44	0,38	-0,71
215/2002; 46/2003	85	26,28	11,62	6,64	7,07	17,55	0,97	0,45
215/2002	1471	258,70	113,83	82,23	53,41	198,94	9,46	4,36
46/2003	60	15,10	5,69	4,20	4,83	7,79	0,36	-0,01
Együtt	2846	999,85	482,99	275,47	214,57	701,08	35,65	10,06
Egyikben sem érintett	6366	384,54	153,24	136,29	75,41	324,57	9,03	9,38
Összesen	9212	1384,39	636,23	411,77	289,97	1025,66	44,68	19,44

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

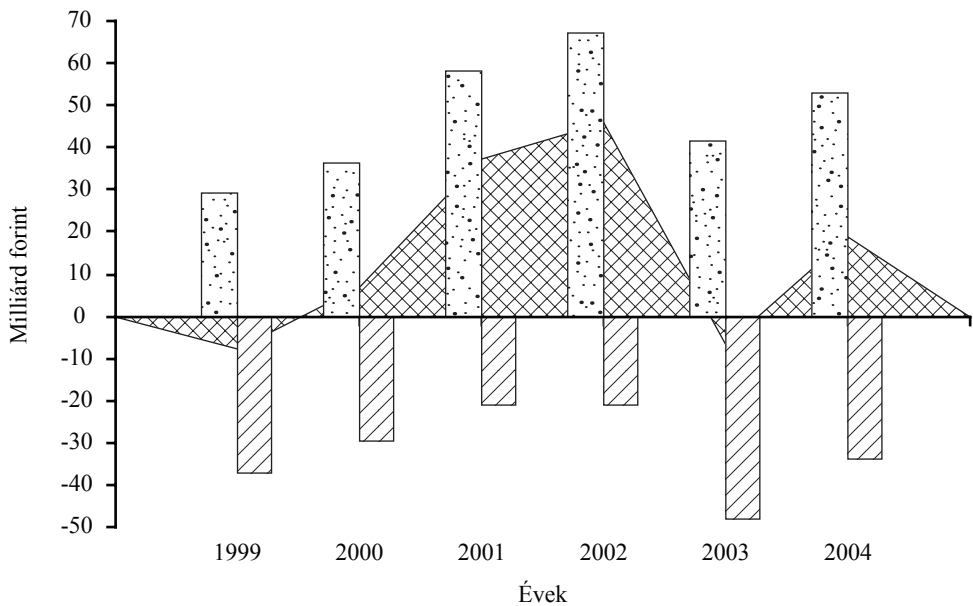
²³ Aki kapja, örül. HVG, 1994. 8. szám, 65-67.p.

²⁴ A kedvezőtlen időjárású és gazdálkodási eredményű 2003-ban üzemi tevékenység 13,3 milliárd Ft-os nyereségének alig **kétötödét** állították elő, miközben a kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozások 6,8 milliárd Ft-nyi adózás előtti veszteségéhez az adóssággkonszolidációval érintettek **13,9 milliárd Ft** veszteséggel „járultak hozzá”.

A vizsgált időszakban a konszolidációs intézkedések **ellenére** összességében a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban **az adózás előtti veszteség 1999-ben és 2003-ban is felülmúlta a nyereséget** (4. ábra). A mezőgazdasági felvásárlási árak emelkedésének köszönhetően 2000-ben a nyereség már kismértékben meghaladta a veszteséget, az összesített mérleg szerinti eredmény azonban **2,3 milliárd Ft veszteség** volt. 2001 gazdálkodási eredménye már kedvezőbben alakult: a nyereségesen gazdálkodók adózás előtti eredménye 60 százalékkal nőtt, a veszteségeseké viszont 29 százalékkal csökkent. A gazdaságok összességében 37,2 milliárd Ft adózás előtti eredményt könyvelhettek el, amely az adó- és osztalékfizetés után 25,9 milliárd Ft-ra csökkent. Az eredmények javulásában a jó termés – döntően a kiugróan jó gabonatermés – jelentős szerepet játszott, az ágazatban képződött jövedelem azonban **nem minősíthető számottevőnek**. A vállalkozások mérleg szerinti eredménye 2002-ben volt a legkedvezőbb (36,5 milliárd Ft), mely az előző évinél 10,6 milliárd Ft-tal nagyobb. **Az eredmény növekedéséhez azonban a kormányzati intézkedések jelentősen hozzájárultak**. Az adósságrendezi program keretében kapott, valamint az elemi károk kompenzálására nyújtott támogatás lényegesen befolyásolta – növelte – a gazdaságok eredményét.

4. ábra

**Az eredmény alakulása a kettős könyvvitelt vezető
mezőgazdasági szervezetek adatai alapján**

Adózás előtti eredmény
 Adózás előtti nyereség
 Adózás előtti veszteség

Forrás: APEH adóbevallási adatbázisából származó mérlegadatok alapján összeállítva.

A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások adózás előtti eredménye 2003-ban 6,8 milliárd Ft veszteség volt, az előző évi 46 milliárd Ft nyereséggel szemben. A nyereséges vállalkozások eredménye mintegy 26 milliárd Ft-tal lett kevesebb, s ehhez hasonló összeggel nőtt a veszteségesek negatív eredménye is. A mérleg szerinti eredmény 51 milliárd Ft-tal

maradt el az előző évitől, a veszteség nagysága pedig – a rendkívül kedvezőtlen időjárás hatására – a kormányzati intézkedések **ellenére** közelítette az 1999. évit. A ráfordítások és a bevételek eltérő ütemű változása következtében – az egyéb bevételeként elszámolt növekvő kamattámogatási összeg ellenére az üzemi tevékenység eredményének 47 milliárd Ft-nyi csökkenése mellett – a termelés finanszírozásában egyre nagyobb szerepet kapó idegen források **megnövekedett kamatterhe** fokozta a veszteséget.

Nem kis mértékben a kedvező időjárási viszonyoknak köszönhetően a vállalkozások adózás előtti eredménye 2004-ben mintegy 25 milliárd Ft-tal javult, újra pozitív lett, azonban a két évvel korábbinak mindössze kétötöde, a 2001. évinek is csak fele volt. A nyereséges vállalkozások eredménye 11 milliárd Ft-tal nőtt, és ezt meghaladó összeggel csökkent a veszteségesek vesztesége. A mérleg szerinti eredmény 2004-ben 23 milliárd Ft-tal haladta meg az előző évit, de nem érte el a két évvel korábbi összeg negyedét. A fizetett kamatok elsősorban a külső források összegének és arányának növekedése következtében, de nem utolsó sorban a hitelek drágulásának²⁵ eredményeként – a kapott kamattámogatás összegét nem tekintve – a vizsgált időszak legmagasabb összegét érték el.

A vizsgált három adósságkonszolidációs program keretében a kettős könyvelést vezető, az APEH 2004. évi adóbevallási adatbázisában szereplő mezőgazdasági társas vállalkozások részére nyújtott, illetve odaitélt 75 milliárd Ft támogatás **felét** a mezőgazdasági termelők **éven belüli lejáratú** hiteleinek 2002. évi adósságrendezési programjára folyósították. Csupán 5 milliárd Ft jutott a termelés eredményességére gyakorolt hatása szempontjából még csak rövid ideje tartó, viszonylag szűk kört érintő – a **kedvezőtlen besorolású térségekben** gazdálkodó mezőgazdasági termelők **éven túli** hitelterheinek mérsékléséről szóló 2003. évi rendelet keretében odaitélt – támogatásra. Annak hatása még alig volt érzékelhető (40. táblázat).

Adott csoporton belül a több programban is érintett gazdaságok átlagosan közel azonos arányban jutottak a különféle adósságrendezési támogatásokhoz, a 2000. évi kibontakozási hitelkonstrukcióban és a gazdahitel-programban is résztvevők azonban e programokból részesedtek a **legnagyobb** mértékben.

²⁵ A jegybanki alapkamat 2004-ben éves szinten mintegy 40 százalékkal múlta felül az előző évit. (Igaz ez az 1997. évi csúcs értékekhez képest csupán kétötödnyi fajlagos terhet jelentett.).

40. táblázat

**A vizsgált adósságkonszolidációs programokkal érintett, 2004-ben működő
vállalkozások részesedése az odaitélt támogatásokból**

Me.: milliárd Ft

Az adott gazdaságot érintő adósság- konszolidációs kormányrendelet	A 30/2000; 215/2002; 46/2003 jogcímen odaitélt támogatás, milliárd Ft	Az adósságkonszolidációs intézkedések között a					
		30/2000	215/2002	46/2003	30/2000	215/2002	46/2003
		jogcímen odaitélt támogatás					
		milliárd Ft			százalék		
30/2000; 215/2002; 46/2003	9,58	3,74	2,88	2,96	39,0	30,1	30,9
30/2000; 215/2002	45,71	24,14	21,57		52,8	47,2	
30/2000; 46/2003	0,45	0,30		0,15	66,7		33,3
30/2000	4,07	4,07			100,0		
215/2002; 46/2003	2,21		1,11	1,10		50,2	49,8
215/2002	12,25		12,25			100,0	
46/2003	0,87			0,87			100,0
Összesen	75,14	32,25	37,81	5,08	42,9	50,3	6,8

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

A kettős könyvvizetésű mezőgazdasági társas vállalkozások 2004. évi adatai alapján a kibontakozási hitelkonstrukció- és gazdahitel-programban résztvevő 1230 gazdaság²⁶ **zöme** (83 százaléka) valamely más adósságkonszolidációnak **is** részese volt. Ily módon az éven belüli hitelek adósságrendezési támogatásának a **kétharmadát**, a kedvezőtlen besorolásúak éven túli hitelterheinek mérséklésére fordított összegnek pedig a **háromötödét** e vállalkozások kapták. A kettős könyvvizetésű mezőgazdasági társas vállalkozások részére odaitélt adósságrendezési támogatás **négyötöde** e kör gazdálkodását, illetve versenyképességét volt hivatva szolgálni.

Az éven belüli hitelek adósságrendezési programban kettős könyvvizetésű mezőgazdasági társas vállalkozás 2004. évi adatai alapján mintegy 2,5 ezer vett részt²⁷, s ezeknek **több mint kétötöde**²⁸ már a korábban meghirdetett kibontakozási programnak **is kedvezményezettje** volt. A kedvezőtlen besorolásúak éven túli hitelterheinek mérséklési programjába bekapcsolódó 298 kettős könyvvizetésű mezőgazdasági társas vállalkozás²⁹ közül csupán **minden ötödik**³⁰ volt az adósságrendezési programok új szereplője (41. táblázat).

²⁶ (213+864+15+138)

²⁷ (1471+85+864+138)

²⁸ ((864+15+138)/2558)

²⁹ (60+85+15+138)

³⁰ 60/298

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások bekapcsolódása a különböző adósságregendezési programokba (2004. évi adatok alapján)

Me.: vállalkozások száma

Az adósságkonszolidációra vonatkozó kormányrendelet	A 30/2000	A 215/2002	A 46/2003	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztvevő gazdaság			
Mindháromban részt vett	138			
30/2000	213	864	15	
215/2002		1 471	85	
46/2003			60	
Egyik konszolidációban sem vett részt				

Forrás: FVM-adatok alapján összeállítva.

Az adósságkonszolidáció keretében – a három program alapján – a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásoknak odaítélt támogatás **minden nyolcadik** forintja ahhoz a **138** vállalkozóhoz került, akik **mindhárom** programnak részesei voltak. Egy gazdaságra átlagosan **70 millió Ft** támogatás jutott. Mind a saját tőke, mind az összes eszközérték és kötelezettség alapján **ez a viszonylag kis csoport jutott a legnagyobb arányú támogatáshoz**, de a 2004. évi nettó értékesítési árbevételhez viszonyítva is ők részesültek e címeken a legnagyobb támogatásban. Mutatóik értéke az adósságkonszolidációban résztvevő gazdaságok átlagának többnyire a **kétszerese** volt. Relatíván a **legkisebb** összegekhez az adósságkonszolidációba **csak egy szálon** kapcsoló vállalkozások jutottak.

A saját tőke több mint **nyolcada** az adósságkonszolidációból származtatható – a mezőgazdasági termelés egészére –, a konszolidációban érintettek körében is valamivel kevesebb mint **hatodrésről** van szó. A mindhárom programban résztvevők esetében ez az arány a saját tőkének már több mint **20 százalékát** lefedte (42. táblázat).

A vizsgált adóssághkonszolidációs programok hatása a 2004. évi adatok alapján

Az adott gazdaságot érintő adóssághkonszolidációs kormányrendelet	30/2000.; 215/2002.; 46/2003. jogcímen odaítélt támogatás, milliárd Ft	Az odaítélt támogatás aránya			
		a saját tőkéhez	az összes eszköz-értékhez	az értékesítés nettó árbevételéhez	a kötelezettségekhez
		viszonyítva, %			
30/2000; 215/2002; 46/2003	9,58	21,6	10,6	16,4	20,1
30/2000; 215/2002	45,71	16,9	8,5	12,3	16,0
30/2000; 46/2003	0,45	17,4	8,4	11,4	15,2
30/2000	4,07	11,7	6,2	9,4	14,4
215/2002; 46/2003	2,21	19,0	8,4	12,6	16,6
215/2002	12,25	10,8	4,7	6,2	7,4
46/2003	0,87	15,3	5,8	11,2	10,4
Együtt	75,14	15,6	7,5	10,7	15,3
Egyikben sem érintett	0,00	0,0	0,0	0,0	0,0
Mindösszesen	75,14	11,8	5,4	7,3	9,1

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

A mezőgazdasági társas vállalkozások összességét tekintve a saját tőke aránya a kormányintézkedések ellenére **2000-ben** 3 százalékponttal csökkent az előző évhez képest. A befektetett eszközökhöz viszonyítva azonban ez **még mindig** lehetőséget adott a forgóeszközök csekély hányadának – mintegy **8 százaléknak** – saját tőkéből való finanszírozására. A következő két évben valamelyest **javult** ugyan a vállalkozások vagyoni helyzete, de a növekvő sajáttőke-arány is **csak arra** volt elegendő, hogy a befektetett eszközöket saját tőkével fedezzék, a forgóeszközök finanszírozására már gyakorlatilag **nem jutott** belőle. **A folyó áron még 2003-ban is valamelyest bővülő, arányában azonban már csökkenő saját tőke a befektetett eszközöket is csak mindössze 93 százalékban fedte le. 2004-ben** azonban a saját tőke arányában – 4 százalékkal – az elemzett időszak **mélypontja** következett be. A saját tőke 8 százalékos növekedése ellenére az eszközállomány finanszírozása a külső források 26 százalékos bővülését vonta maga után. A saját tőke a befektetett eszközöknek is egyre csökkenő hányadát volt képes fedezni (43. táblázat).

43. táblázat

Tőkeellátottság a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozásokban

Me.: százalék

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Sajáttőke-arány	52	49	51	52	50	47
Tőkeellátottság	111	108	101	101	93	92
Befektetett eszközvagyron hosszúlejáratú hitelekkel fedezett aránya	30	32	25	23	34	41
Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya	143	141	126	125	126	133
Eladósodottság mértéke	21	23	20	19	27	31
Pénzügyi önállóság mutatója	52	50	51	52	50	47

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005.

APEH 2005. augusztusi gyorstájékoztató adatai alapján – saját számítások.

A vállalkozások **eladósodottsága** alapján **viszonylag egyértelmű** a programok **kedvező** hatása (44. táblázat):

- Azokban a vállalkozásokban, amelyek egyik adósságkonszolidációs programban **sem** vettek/vehettek részt, a saját tőke aránya csupán **40 százalék**.
- **Az összes** kedvezményezett esetében a saját tőke az összes eszközértéket **48 százalékban** finanszírozta.
- A kedvezményezettek körében **a leginkább hatékonyságjavítónak és hatását már érvényesíteni is képesnek a 2000. évi kibontakozási program látszik**, amelynek indítása óta már hosszabb idő eltelt. E programhoz kapcsolódva:
 - a csak a 2000. évi kibontakozási programban résztvevők finanszírozták 2004-ben a **legnagyobb** mértékben (53,3 százalékban) saját forrásból eszközeiket,
 - 50,2 százalék a sajáttőke-arány azon vállalkozásoknál, amelyek **ezen kívül** az éven belüli adósságterhek csökkentésére irányuló programban **is** részt vettek,
 - ennél is **1,3 százalékpontnyival** kisebb (48,9 százalék) a sajáttőke-aránya a **mindhárom** programban résztvevők esetében,
 - ettől további **0,4 százalékponttal kisebb** (48,5 százalék) volt a mutató értéke azoknál, amelyek a kibontakozási program mellett **csak** a kedvezőtlen térségi programban vettek részt.
- Az adósságrendezési programban a **legrosszabb helyzetben a legkésőbb** (a kedvezőtlen térségi programba) **bekapcsolódók csoportja volt 2004-ben**, ahol még a **kívül maradókétól is alacsonyabb** (37,7 százalék) volt **az eszközök saját tőkével lefedett aránya**.

44. táblázat

**A saját tőke aránya a kettős könyvelést vezető
mezőgazdasági társas vállalkozások 2004. évi adatai alapján,
az adósságrendezési programokban való részvétel szerint, százalék**

Az adósságkonszolidáció jogcíme	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszoli- dációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztevő gazdaság			
Mindháromban részt vett	48,9			
30/2000	53,3	50,2	48,5	
215/2002		44,0	44,2	
46/2003			37,7	
Egyik konszolidációban sem vett részt				39,9

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

A fentiek ellenére azonban **mégsem ilyen egyértelmű** a program hatékonyságjavító hatása. A szélsőséges időjárási viszonyok által „uralt” 2003-ban például a kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozások összességében **6,7 milliárd Ft adózás előtti veszteséget** termeltek. A saját tőke jövedelmezősége a „konszolidációs programokba be nem kényszerülő” vállalkozásokban volt **a legkedvezőbb** (45. táblázat): 100 Ft saját tőkére 5,5 Ft adózás előtti eredmény jutott, míg a programokkal érintett vállalkozások átlagában **a kedvezmények, illetve támogatások ellenére 3 Ft volt a veszteség.**

45. táblázat

**A saját tőke jövedelmezősége a kettős könyvelést vezető
mezőgazdasági társas vállalkozások 2003-2004. évi adatai alapján,
az adósságrendezési programokban való részvétel szerint, százalék**

Az adósságkonszolidáció jogcíme	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszoli- dációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztevő gazdaság			
2003. évben				
Mindháromban részt vett	2,0			
30/2000	0,1	-4,3	-1,3	
215/2002		-3,4	3,7	
46/2003			2,7	
Egyik konszolidációban sem vett részt				5,5
2004. évben				
Mindháromban részt vett	4,3			
30/2000	-2,0	1,5	-3,2	
215/2002		3,8	3,9	
46/2003			-0,2	
Egyik konszolidációban sem vett részt				6,1

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

Ez részben természetes jelenség, hiszen a rossz körülmények között gazdálkodó, „bajba jutott” termelők a kapott intézkedések mellett sem képesek olyan eredményeket elérni, mint a jók. Fokozza a különbségeket, hogy a konszolidációs intézkedések – természetüknél fogva – általában utólag, a termelési folyamatokhoz, a finanszírozási igényekhez képest késve nyújtanak segítséget.

A vizsgálat utolsó évében – 2004-ben – a konszolidációba be nem vont gazdaságok 100 Ft saját tőkére jutó adózás előtti eredménye 6,1 Ft-ra nőtt, miközben a konszolidációs intézkedések valamelyikében érintett gazdaságok átlagában 2,1 Ft nyereség képződött.

Az összes eszközérték jövedelemtermelése alapján már nincs ilyen nagy különbség. A programokon kívül maradónál azonban a 100 Ft eszközértékre jutó adózás előtti eredmény és a fizetett kamatok összege 2003-ban **4 Ft** volt (46. táblázat), míg az adósságkonszolidációban résztvevők körében átlagosan **csupán 1,3 Ft**. Ezen belül a legalacsonyabb (0,6) jövedelemtermelés – részben a fajlagos kamatterher eltéréseivel összefüggésben – azoknál a vállalkozásoknál volt kimutatható, amelyek a kibontakozási program mellett a 2002. évi éven belüli hitelkonszolidációban is részt vettek. A mutató értéke az éven belüli és kedvezőtlen besorolású térségek éven túli hitelek adósságrendezési program résztvevőinél volt a legmagasabb (4,6). 2004-ben a különbség mérséklődött. A programokon kívül maradónál a 100 Ft eszközértékre jutó adózás előtti eredmény és a fizetett kamatok összege **4,7 Ft**, miközben az adósságkonszolidációban résztvevők körében is átlagosan **4,6 Ft** volt. A legalacsonyabb jövedelemtermelési mutató (1,8) a 2000. évi konszolidációs programban és a kedvezőtlen térségi besorolású éven túli adósságrendezési programjában résztvevőkre adódott, a legmagasabb (6,1) pedig a mindhárom vizsgált programban résztvevők csoportjában volt a mutató értéke.

46. táblázat

**Az összes tőke jövedelmezősége a kettős könyvelést vezető
mezőgazdasági társas vállalkozások 2003-2004. évi adatai alapján,
az adósságrendezési programokban való részvétel szerint**

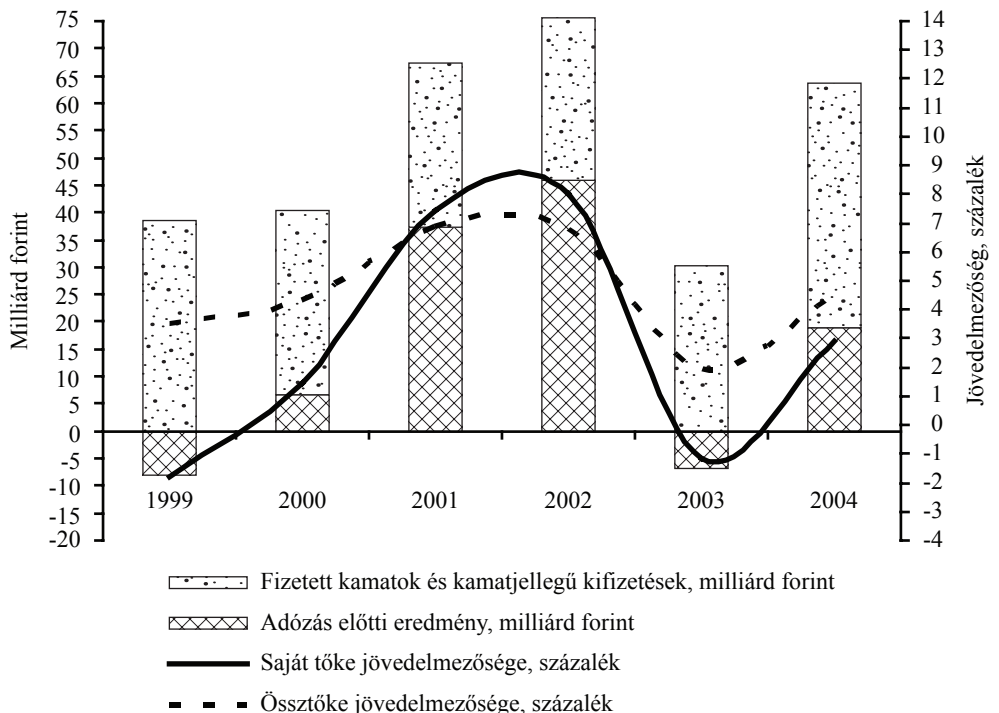
Az adósságkonszolidáció jogcíme	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztvevő gazdaság			
2003. évben				
Mindháromban részt vett	4			
30/2000	2,4	0,6	1,9	
215/2002		1	4,6	
46/2003			4,1	
Egyik konszolidációban sem vett részt				4
2004. évben				
Mindháromban részt vett	6,1			
30/2000	2,2	4,4	1,8	
215/2002		4,9	5,3	
46/2003			4	
Egyik konszolidációban sem vett részt				4,7

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások.

Elméletileg a külső tőke bevonása összességében nagyobb teljesítményt tesz lehetővé, amely a saját tőke hozamát is javítja. Külső tőkét mindaddig célszerű bevonni, amíg ezáltal a saját tőke hozama nő, amíg a saját tőke jövedelmezősége meghaladja az összes eszköz jövedelmezőségét. Azaz a külső tőke bevonását – annak költségvonzata ellenére – nem minden esetben eredménycsökkentőként kell kezelni. Ha ez az összefüggés nem áll fenn, illetve az arány vagy a reláció fordított, vagyis a külső forrás fajlagos költségei meghaladják a saját tőke jövedelmezőségét – aminek a rendkívül alacsony jövedelemtermelő képesség is oka lehet –, a tőkeszerkezet eltér az optimálistól. E kedvezőnek tekinthető összefüggés vagy alapkövetelmény, azaz, hogy a saját tőke jövedelmezősége haladja meg az összes tőke jövedelmezőségét, a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások összességét tekintve **ágazati szinten csak 2001-ben és 2002-ben érvényesült**, részben a termelési támogatásoknak, **a konszolidációs kormányintézkedéseknek is köszönhetően** (5. ábra).

5. ábra

A tőke jövedelmezőségének alakulása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozások adatai alapján

Forrás: APEH-adatok alapján összeállítva.

A díjköteles külső források számottevően terhelik az egyébként is alacsony jövedelmezőségű mezőgazdasági termelést. A külső tőke átlagos kamatterhe a jegybanki alapkamat csökkenésével sem mérséklődött annak ütemében, bár követte az irányzatot. Összességében a kötelezettségek fajlagos kamatterhe – 2001 és 2002 kivételével – átlagosan **megaladta a saját tőke hozadékát**. A saját tőke hozadéka 1999-ben a kettős könyvvitelt vezető átlagában negatív volt, mely az általunk vizsgált, 2000-ben induló konszolidációs

intézkedés **első évében** – nem csupán az intézkedés hatására – **újra pozitív** lett, majd 2002-re elérte a 8 százalékot. A kötelezettségeket terhelő átlagos kiadás egészen 2003-ig csökkent ugyan, de a két „**jövedelmezőségi**” **mutató közötti** különbség értéke a kedvezőtlen gazdálkodási eredmények következtében 2003-ban – 0,4 százalékponttal – meghaladta a 2000. évit. A kamatterhek 2004. évi növekedése ellenére a javuló eredmény hatására újra csökkent a különbség a saját tőke jövedelmezősége és az idegen tőke hozadéka között, de még így is a kamatterh 2,4-szerese volt a saját tőke jövedelmezőségének (47. táblázat). (A számviteli törvény szerint a kapott kamattámogatás az egyéb bevételek között szerepel, így annak eredményre kifejtett hatása az ún. üzemi eredményben jelenik meg, a piaci kamatszint pedig a pénzügyi ráfordításokat befolyásolja. Azaz a fizetett kamat az idegen tőke tulajdonosa szempontjából a hitelnyújtás tőkehozama, míg a kamattámogatás az üzemi eredményt növeli.³¹⁾

47. táblázat

Tőkejövedelmek a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozásokban

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Évi átlagos jegybanki alapkamat, %	15,7	11,5	10,9	9,1	8,4	11,6
100 Ft évi átlagos kötelezettségre jutó kamat és kamatteljesítés, Ft	10,0	7,9	6,7	6,2	5,7	7,0
100 Ft saját tőkére jutó adózás előtti eredmény, Ft	-1,8	1,5	7,4	8,0	-1,1	2,9
Kötelezettségek fajlagos költségének és a sajáttőke fajlagos jövedelmének különbsége, Ft	11,8	6,4	-0,7	-1,8	6,8	4,1
Kötelezettségek fajlagos költsége és a sajáttőke fajlagos jövedelmének százalékában		537	90	78		240

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005.

APEH 2005. augusztusi gyorstájékoztató adatai alapján – saját számítások.

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozások eladósodottsága **rendkívül széles skálán** mozog (48. táblázat).

48. táblázat

A külső források és a termelés jövedelmezőségének összefüggése a kettős könyvvitelt vezető vállalkozásokban

Az idegen tőke aránya, %	A kötelezettségek aránya, %	100 Ft			Össztőke-jövedelmezőség, %
		saját tőkére	nettó árbevételre	eszközértékre	
jutó adózás előtti eredmény, Ft					
2003. évben					
50 alatt	31	2,1	1,8	1,3	3,4
50 fölött	74	-16,2	-4,2	-3,8	-0,5
2004. évben					
50 alatt	32	4,7	4,6	3,0	5,6
50 fölött	72	-2,0	-0,6	-0,5	3,4

Forrás: APEH-adatok alapján összeállítva.

³¹ Durván fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy ha kevesebb a külső forrás igénybevétele, kevesebb lesz az üzemi eredmény is, mivel a kamattámogatás a kisebb – támogatott – hitel után kevesebb

A kisebb idegen tőkével gazdálkodók jövedelmezőségi viszonyai **lényegesen kedvezőbbek**, mint amelyekben magas a kötelezettségek aránya. Azok a gazdaságok, ahol többségében saját tőkéből tudták finanszírozni a termelést, összességében még 2003-ban is nyereséges évet tudtak zárni. Azokban a gazdaságokban azonban, ahol az eszközérték több mint felét kényszerültek idegen forrással finanszírozni, nem csak 2003-ban, de 2004-ben is **mind** a saját tőkére, **mind** pedig az összes tőkére jutó jövedelem **negatív** volt.

Végül is az adósságkonszolidáció **valamennyi** érintett vállalkozásnak könnyítette a helyzetét. Azt természetesen nem tudhatjuk, mit okozott volna a program(ok) elmaradása az adott vállalkozói körben, találtak volna-e kiutat a talpon maradáshoz, mennyiben lehetett volna eredményes az adósság más úton való átütetése, mit hozhatott – vagy esetleg vitt – volna a menedzsment-csere. Az átlagadatok mögött azonban **összetett** folyamatok húzódnak meg:

- A gazdaságok egy bizonyos csoportjánál **egyértelmű** az adósságkonszolidációban kapott segítség hatékony felhasználása. Körükben határozott elmozdulás volt tapasztalható az eladósodottság mértékének csökkenésében, a jövedelmezőség javulásában. (Azt azonban csak egy-egy gazdaság külön-külön mérlegelése alapján lehet megállapítani, hogy ebben a változásban mennyi lehetett a támogatás közvetlen hatása, s milyen szerepet játszott a konszolidációval összefüggő, vagy attól független szemléletváltás, vezetőség-váltás, az érdekeltségi rendszer módosítása, stb., illetve melyek voltak a véletlenszerű körülmények serkentő, vagy fékező hatásai.) Ezen vállalkozások között is vannak olyanok:
 - akik/amelyek adósságkonszolidáció **nélkül** csődbe jutottak volna, vagy felszámolásuk elkerülhetetlen lett volna, míg
 - másoknál, ha a felszámolás elkerülhető is lett volna, csak **komoly erőfeszítések árán** tudták volna megteremteni a versenyképes és az uniós előírásoknak megfelelő termelés feltételeit, megvalósítani a számukra indokolt szerkezetváltást és/vagy a hatékonyságjavító technikai és technológiai fejlesztést,
 - ahol az adósságkonszolidáció – hatékony termeléssel és jó menedzsmenttel – **tovább javította** a versenyképességet.
- Egy másik csoportban – az adósságkonszolidáció és a konszolidációs programban vállalt kötelezettségek, illetve feladatok teljesítése **ellenére** – **tovább nőtt** az eladósodottság, romlott a vállalkozás pénzügyi és gazdasági helyzete. E mögött **több tényező** húzódnak meg:
 - nyilvánvalóan voltak olyan gazdaságok, ahol a konszolidációba bevonható hitelállomány relatíve kis összegűnek bizonyult a gazdaság rendbetételéhez,
 - az időjárás (aszály és belvíz, stb.) okozta bevétel- és jövedelem-kiesés a különböző intézkedésekkel csak részben volt ellentételezhető,
 - minden erőfeszítés mellett is mérsékelheti, vagy akár el is nyelheti az eredményeket egy-egy vis maior,
 - megfelelő szakmai hozzáértés, vagy a vállalkozás eredményességében való kellő közvetlen anyagi érdekeltség hiánya ugyancsak növelheti a mezőgazdasági üzemek eladósodottságát,
 - ugyanilyen negatív hatást eredményezhet a tulajdonos közvetlen felügyeletének, jelenlétének, a vagyónvédelemnek a hiánya.

A fentiekől valamelyest kedvezőbb az egyes intézkedések hatása, ha a folyamatosan működő és 2000-től beazonosítható kettős könyvelést vezető vállalkozások bázisán végezzük el a vizsgálatokat (12-13. melléklet). Ennek többek között az is az oka, hogy az időközben csődbe menő, tevékenységét megszüntető, felszámolásra kerülő vállalkozások adatai kikerültek a bázisból.

Végül bemutatjuk, hogy az általunk vizsgált adósságkonszolidációs intézkedések időszakában hogyan alakult a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások pozíciója a nemzetgazdaság más ágaihoz viszonyítva, és milyen volt a magyar mezőgazdasági termelés eredményessége nemzetközi összehasonlításban.

A kettős könyvelést vezető társas vállalkozások adatai alapján **összehasonlítva a mezőgazdasági tevékenységhez tartozók jövedelemviszonyait a nemzetgazdaság más ágaival**, sajnos azt tapasztaljuk, hogy **a mezőgazdasági termelők lényegesen rosszabb helyzetben vannak, mint az egyéb tevékenységekkel foglalkozók** (49. táblázat). A mezőgazdasági vállalkozások árbevétel-arányos nyeresége a 2004. évi adatok alapján nem egészen kétötöde volt a pénzügyi tevékenységek nélküli nemzetgazdasági átlagnak, miközben a saját tőke jövedelmezősége a mezőgazdaságban alig negyedét tette ki a nemzetgazdasági átlagnak. Az összes eszközértékre vetített jövedelemtermelésben ugyan ettől számottevően közelebb állt egymáshoz a két adat, a különbség „alig” egyharmadnyi volt. Az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás jövedelemviszonyai is némileg eltérnek az alapanyag-termelő mezőgazdaságétól. (A mezőgazdaság számára kedvezőtlen árviszonyok általában kedveznek az élelmiszergyártásnak.) Míg 1999-ben az élelmiszer-, ital- és dohánygyártásban az összes eszközérték jövedelmezősége közelítette a nemzetgazdasági átlagot, 2004-ben csupán háromötödét érte el, miközben valamelyest a mezőgazdasági átlag mögé is került. Az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás saját tőke jövedelmezősége a csökkenés ellenére még mindig több mint 1,7-szerese volt a mezőgazdasági átlagnak. Ezek az adatok is jól jelzik annak szükségességét, hogy az állam különböző intézkedésekkel segítse a mezőgazdasági termelők tevékenységét.

49. táblázat

A kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetek főbb jövedelmezőségi mutatói a nemzetgazdaság egészében és kiemelt ágazataiban, százalék

Mutató megnevezése	Mezőgazdaság, halászat		Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás		Nemzetgazdaság összesen pénzügyi tevékenységek nélkül	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Vagyonarányos nyereség	-3,33	1,32	-1,09	-2,10	4,43	5,54
Árbevétel-arányos nyereség	-2,03	0,84	-0,37	-0,63	1,89	2,22
Össztőke jövedelmezősége	3,50	4,53	6,43	4,24	6,78	6,96
Saját tőke jövedelmezősége	-1,70	2,89	7,64	5,05	10,02	12,06

Forrás: APEH Gyorstájékoztató alapján számolva.

A saját tőke arányának csökkenése sem csupán a mezőgazdasági vállalkozások sajátja, és nem is a mezőgazdaság van e szempontból legrosszabb pozícióban. Annak ellenére nem, hogy **jövedelemviszonyai nemzetgazdasági összehasonlításban is kedvezőtlenek.** A tevékenységek saját tőkével finanszírozott aránya a nemzetgazdaság egészében 1999 és 2004 között hasonló mértékben csökkent, mint a mezőgazdaságban. A mérleg

szerinti eredmény és az elszámolt értékcsökkenési leírás összege a nettó kötelezettségeknek sokkal hosszabb idejű finanszírozhatóságát teszi lehetővé (dinamikus eladósodottsági mutató) a mezőgazdaságban, de az élelmiszertermelésben tevékenykedők körében is, mint a nemzetgazdaságban általában. Vannak a mezőgazdaságnál jobb és rosszabb tőkeellátottságú tevékenységek is (50. táblázat, 14-15. melléklet).

50. táblázat

**A kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetek tőkeellátottságának főbb mutatói
a nemzetgazdaság egészében és kiemelt ágazataiban**

Mutató megnevezése	Mezőgazdaság, halászat		Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás		Nemzetgazdaság pénzügyi tevékenységek nélkül	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Saját tőke aránya	0,52	0,47	0,44	0,41	0,49	0,44
Eladósodottság mértéke	0,21	0,31	0,13	0,21	0,23	0,28
Pénzügyi önállóság mutatója	0,53	0,47	0,46	0,42	0,50	0,45
Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya	1,43	1,33	1,20	1,16	1,14	1,12
Befektetett eszközvagyron hosszúlejáratú hitelekkel fedezett aránya	0,30	0,41	0,15	0,25	0,25	0,31
Likviditási mutató I.	0,64	0,82	0,67	0,69	0,83	0,82
Likviditási mutató II.	1,53	1,50	1,15	1,12	1,16	1,13
Likviditási gyorsráta	0,73	0,86	0,71	0,76	0,92	0,92
Tőkeellátottság, százalék	1,11	0,92	1,00	0,90	0,86	0,79
Dinamikus eladósodottsági mutató, év	9,38	4,35	4,96	5,03	2,65	2,77

Forrás: APEH Gyorstájékoztató, 2005. alapján számolva.

A vállalkozások fizetőképességének alakulását jelző likviditási mutató, azaz **a forgóeszközök és rövid lejáratú kötelezettségek aránya** a 2004. évi mérlegadatok alapján **a mezőgazdasági termelők körében lényegesen meghaladta** akár a feldolgozóipar egészét, akár az élelmiszer-, ital- és dohánygyártók körét, de a nemzetgazdasági átlagot is. Azonban **a gyorsan mobilizálható eszközöket tekintve** a mezőgazdasági vállalkozásoknak már **nincs előnyük**.

Nemzetközi összehasonlításban a mezőgazdaság teljesítményében – a mezőgazdasági számlák adatai alapján – **még mindig jelentős a lemaradásunk** (51. táblázat, 16. melléklet). E szerint az ezredfordulón **Magyarországon az egy hektár mezőgazdasági területre jutó nettó hozzáadott érték** az EU-15 átlagának **alig 30 százalékát**, de az EU-25-nek is alig több mint **harmadát érte el, hektáronként átlagosan 259 eurót tett ki**. Ezt módosítva a folyó támogatások és adók egyenlegével, mely Magyarországon hektáronként mindössze 18 euróval, míg az EU-15 átlagában 72 euróval növeli a jövedelmet, Magyarországon az ún. termelési tényezők jövedelme hektáronként 277 euróra változik, szemben az akkori EU-15 949 eurójával.

**A mezőgazdasági termelés eredményessége nemzetközi összehasonlításban
(2000-2004. évek átlaga)**

Megnevezés	Egy hektár mezőgazdasági területre jutó			Százegységnyi folyó termelő- felhasználásra jutó kibocsátás	Egységnyi mezőgazdasági kibocsátás				
	mezőgazdasági kibocsátás	nettó hozzáadott érték	nettó vállalkozói jövedelem		nettó hozzáadott érték	folyó termelési támogatások és adók egyenlege	munkavállalói jövedelem	működési eredmény	nettó vállalkozói jövedelem
Magyarország	987	259	149	159	26,4	2,9	10,0	19,3	15,1
EU-15	2 289	877	593	208	38,3	3,2	9,6	31,9	25,9
2004-ben csatlakozottak	770	201	128	158	25,9	2,5	9,3	19,1	16,5
EU-25	1 959	730	492	202	37,3	3,1	9,5	30,8	25,1

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. 11.17. fejezete, KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2004. 10.1.; 10. 25-27. fejezet, KSH, Budapest, 2005. – alapján.

Egységnyi bruttó kibocsátás működési eredmény tartalma csupán 60 százaléka az Unió átlagának. Azaz míg az EU-15 átlagában egy euró mezőgazdasági kibocsátás 0,32 euró – a földbérleti díjat és fizetett kamatokat is magába foglaló – eredményt tartalmazott, addig Magyarországon – a többi csatlakozó ország átlagához hasonlóan – ez mindössze 0,19 euró volt. A magyar jövedelemtartalom a vizsgált négy (2000-2003) év adatai alapján csökkenő tendenciát mutatott. Változást a csatlakozás éve mutatott, amikor a fajlagos ún. működési eredmény tartalom (24,7 százalék) 1,4 százalékponttal meghaladta a 2000. évi bázist. Egységnyi kibocsátás magyarországi nettó vállalkozói jövedelemtartalma hasonló mértékben maradt el az uniós átlagtól.

Összefoglalás, következtetések

A kormányzat a mezőgazdasági termelők eladósodásának csökkentése, a regionális válságok okozta piacvesztés, az évek óta ismétlődő elemi károk, az agráröllő folyamatos nyílása miatti feszültségek mérséklésére, a mezőgazdasági foglalkoztatási szint fenntartása, a jövedelmező gazdálkodás megteremtését elősegítő körülmények javítása érdekében különböző intézkedéseket hozott. A kutatás célja a 2000 és 2004 közötti időszak ún. konszolidációs programjainak vizsgálata, hatásainak elemzése.

A tanulmány fő része három nagyobb szerkezeti egységből áll. Az első a mezőgazdasági termelők eladósodottságának mérséklésére irányuló kormányzati intézkedéseket³² külön-külön tekinti át, a primer adatok feldolgozásával bemutatva az egyes programokban résztvevők körét, illetve a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adóbevallásból származó mérlegadatai alapján azok gazdasági helyzetükre gyakorolt hatását. A második az esettanulmányok főbb tapasztalatait összegzi. A harmadik pedig a vizsgált konszolidációs intézkedések együttes hatását elemzi a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai alapján, áttekintve, hogy adott időszak alatt hogyan változott a termelők gazdasági pozíciója.

A tanulmány általunk fontosnak tartott megállapításait az alábbiakban összegezzük:

1. A mezőgazdaság hitelállománya és a kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozások tőkeszerkezete a vizsgált adósságkonszolidációs intézkedések időszakában, részben azokkal összefüggésben módosult:
 - A hitelállomány az elmúlt években jelentősen emelkedett, struktúrája a likviditás és finanszírozhatóság szempontjából kedvezően változott. A hiteleken belül a **legdinamikusabban** az éven túli hitelek bővültek. A rövidlejáratú kötelezettségek összege és aránya 2002-ig nőtt, majd a következő két évben csökkent. Az eltérő kamatterhekkel és a forint erősödésével összefüggésben a devizahitelek szerepe is növekedett.
 - Az agrárgazdasági tevékenységhez kapcsolódó – kedvezményes kamatozású – hitelállomány 1999. és 2004. decembere között **258 milliárd Ft-ról 465 milliárd Ft-ra** emelkedett. A korábban felvett hitelek törlesztése és az ezeket „kiváltó” újabb kedvezményes hitellehetőségek mérséklődése következtében a növekedés megállt, sőt 2005 decemberében a kedvezményes hitelállomány összege **12,4 százalékkal volt kisebb**, mint egy évvel korábban.
 - A 2000-ben indított új – kibontakozási és gazdahitel – programoknak, a 2002-ben induló – a családi gazdálkodókat, valamint a kis- és középvüzemeket támogató – programoknak, a 2002. évi éven belüli hitelek és a 2003. évi – a kedvezőtlen adottságú térségek – éven túli hitelek adósságkonszolidációjának következtében, továbbá az agrárhitel program hatására jelentősen módosult a hitelek szerkezete.
 - A különböző konszolidációs és kedvezményes hitelprogramok által lefedett kedvezményes kamatozású hitelállomány 2004 végére elérte a **350 milliárd Ft-ot**. Ez azt jelenti: **minden 4 Ft kamattámogatásban részesülő hitelből 3 Ft-hoz ezen**

³² A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel-programról szóló 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet;
a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról szóló 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet;
a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet.

új konstrukciók keretében jutottak az agrártermeléshez kötődő tevékenységet folytató gazdálkodók.

- Miközben az MNB adatai alapján a mezőgazdaság részére folyósított hitelek állománya 1999 és 2004 között 56 százalékkal nőtt, a **kettős könyvvezetésű mezőgazdasági vállalkozásokban** a hitelállomány „mindössze” 39 százalékkal gyarapodott. Ezen belül a **beruházási és fejlesztési hitelek összege** a kezdeti csökkenés után, az uniós csatlakozás időpontjának közeledtével **jelentősen nőtt**, a **rövidlejáratúké** pedig – kisebb-nagyobb ingadozásokkal – 2003-ban **alig haladta meg** az 1999. évit, 2004-ben a 2000. évit. Eközben a kettős könyvvezetésű mezőgazdasági vállalkozások kötelezettségei – **folyamatos növekedéssel** – 2004-ben **78 százalékkal múlták felül** az 1999. évit. Szerkezetét tekintve tehát a kötelezettségeken belül a hitelek **egyre kisebb arányt** képviseltek.
 - A kötelezettségek eszközértékhez viszonyított aránya 2000-ben **48,1 százalékra** emelkedett. A kötelezettségek növekedése 2001-ben és 2002-ben is **folytatódott**, az eszközértékhez mért aránya azonban e két évben valamelyest **mérséklődött**, majd 2003-tól **újra nőtt**, és 2004-ben már meghaladta az 50 százalékot.
 - A kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozásokban a tőkeszerkezet jellemzője továbbá, hogy a **hosszúlejáratú kötelezettségek növekedési üteme meghaladta a rövid lejáratú kötelezettségekéét**. A hosszúlejáratú kötelezettségek befektetett eszközvagyonhoz viszonyított aránya 2000-ben **32 százalékra bővült**, majd 2002-re **23 százalékra csökkent**. Részben a hitelek cseréjével, részben új hitelek felvételével a mutató értéke **2004-ben elérte a 41 százalékot**. Az **eladósodottság mértéke**³³ **nőtt: 2004-ben már 31 százalék volt**. Ennek megfelelően **pénzügyi önállósági mutatójuk** (a saját tőke és céltartalék összes forráson belüli aránya) **romlott**.
 - A vizsgált időszak alatt a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban a **saját tőke** növekedésének forrása nem elsősorban az ágazat jövedelemtermelése volt. Kiseb ingadozásoktól eltekintve az ún. **eredménytartalék** összege nőtt, a saját tőke növekményéhez 30 százalékkal járult hozzá. A saját tőke struktúráját tekintve fontos a **tőketartalék** szerepe, mivel a **fejlesztési célra**, visszafizetési kötelezettség nélkül **kapott támogatás**, juttatás összegét, a visszafizetési kötelezettség nélkül kapott **kibontakozási, továbbá a kedvezőtlen-térségi támogatás** összegét a tőketartalékba kell helyezni. A mérlegbeszámolókból kimutatott összege a vizsgált konszolidációs időszak alatt csupán **40 milliárd Ft-tal gyarapodott**, mely a saját tőke növekményének 21 százalékát adta. Emellett 2004-ben a **saját tőke 10 százalékát** az ún. **lekötött tartalék**, 7 százalékát az ún. **értékelési tartalék** tette ki.
2. A mezőgazdasági termelők 2000. évi kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel-programja keretében folyósított kedvezményes kamatozású (fennálló) hitelállománya 2001. szeptember végére közel 60 milliárd Ft-ot tett ki. Ekkor az összes **kedvezményes kamatozású hitelállomány** csaknem **ötödrészt** e címen vették fel. A kibontakozási hitelkonstrukció célja – pályázatos részvétellel, kibontakozási terv készítésével, kibontakozási hitel és kibontakozási támogatás igénybevételével – a termelők fennálló éven túli lejáratú forgóeszköz- és fejlesztési hitelei meghatározott részének rendezése, hosszabb távon eredményes gazdálkodási és termelési szerkezet kialakítása volt. A **kibontakozási hitelkonstrukcióval érintett társas vállalkozá-**

³³ A hosszú lejáratú kötelezettségek aránya a hosszú lejáratú kötelezettségek és a saját tőke összegéhez viszonyítva, százalékban.

sokban 2000-hez képest a támogatások mintegy felével csökkent a hosszú lejáratú kötelezettségek összege, a saját tőke pedig – a konszolidációval összefüggésben – az adózás előtti eredmény növekedését meghaladóan gyarapodott. Az eladósodottság mértéke 2002-re 5,5 százalékpontnyit mérséklődött. Ez a javuló irányzat tükröződött a saját tőke fajlagos hozamának növekedésében is. Az összes eszközérték jövedelmezőségében az adósságkonszolidációban résztvevők és a kívül maradók közötti különbségek is mérséklődtek. A kibontakozási program induló évétől távolodva – a 2004. évi eredmények alapján – megállapítható, hogy a program kedvező hatásai **fokozatosan elapadnak**, illetve a későbbi, egyéb konszolidációs intézkedések (2002. évi éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programja és a kedvezőtlen besorolású térségek éven túli hitelterheinek mérséklésére irányuló 2003. évi program) részben mérsékeltek a 2000. évi kibontakozási hitelkonstrukció javára írható előnyöket. Így a vizsgált időszak végére a 2000. évi programban résztvevők csoportjában a jövedelmezőségi mutatók értékei **elmaradtak** az e programon kívül maradóké mögött.

3. A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek 2002. évi adósságrendezési programja a rövid lejáratú hitelállomány csökkentését célozta. Ezen belül is elsősorban az aszálykárok miatt nehéz pénzügyi helyzetbe került mezőgazdasági termelők és integrátor-szervezetek hitelintézeti adósságterheinek és egyéb meghatározott kötelezettségeinek csökkentését, valamint az európai uniós követelményeknek és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programnak megfelelő szerkezetváltást. Az adósságrendezési programba az FVM költségvetési fejezetéből finanszírozott kamattámogatásban részesülő, továbbá az integrátor-szervezet által saját forrásból nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön (áruhitel) volt bevonható. Emellett az aszálykárral, belvízkárral sújtott termelő a hozamkiesés mértékétől függően további vissza nem térítendő támogatásra volt jogosult. A bevont adósságrendezési alap a **termelői hitelek révén 92,3 milliárd Ft és az integrált termelés finanszírozása révén további mintegy 46 milliárd Ft adósságot érintett**. A konszolidációba vont termelői hitelek 36 százaléka, a bevont integrátori hitelek 6 százaléka az aszálykárral, belvízkárral sújtott igénylőknél halmozódott fel. **Az adósságkonszolidáció 60 milliárd Ft-jából 20,2 milliárd Ft-ot fordítottak aszály- és árvízkárok mérséklésére³⁴, a különböző banki hitelek törlesztésére 27,2 milliárd Ft-ot, integrátori áruhitelhez pedig 12,6 milliárd Ft-ot használtak fel.**
4. A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2002. évi adatai alapján a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja keretében kapott mintegy 35 milliárd Ft költségvetési forrás összességében 3,1 százalékponttal, ezen belül a **kedvezményezett körben 4,3 százalékponttal javította a tőkeellátottságot**. A saját tőke összes tőkén belüli aránya az adósságrendezési támogatás eredményeként az érintett vállalkozásokban 6,6 százalékponttal lett magasabb, mint a konszolidációban nem érintetteké. Számításaink szerint **a konszolidált vállalkozások átlagában a mutató értéke e támogatások nélkül is 2,3 százalékponttal meghaladta volna a kimaradók körét**. Az e mutatókban meglévő előnyöket 2003-ban és 2004-ben is megőrizték, a jövedelmezőségi és egyéb hatékonysági mutatókban kimutatott hátrányukat azonban **nem voltak képesek** hosszabb távra ledolgozni.

³⁴ Az árvízkárral sújtott igénylőknek a kapott összegből **nem keletkezett hiteltörlesztési kötelezettségük**, míg az aszálykárral sújtott igénylők esetében, amennyiben a támogatás összege nem haladta meg az igénylés időpontjában fennálló hiteleinek állományát, e **támogatás is kizárólag** a kamattámogatásban részesülő hitel tőkétörlesztésére volt fordítható.

5. A **kedvezőtlen besorolású térségekben** gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére 2003-ban meghirdetett adósságtvállalási program keretében az állam **a beruházási és forgóeszközhitel felé** vállalta át, azt három éves lejáratú kedvezőtlentérségi hitellé átalakítva, amelyhez támogatást nyújtott. A befogadott pályázatoknál 16,8 milliárd Ft-ot tett ki a bevont hitel. Az érintett gazdaságok pénzügyi helyzetét tükrözi, hogy a hosszú lejáratú hitelek közel kétharmada volt tőkepótló (forgóeszköz-) hitel. Emellett e vállalkozások jelentős beruházás, fejlesztés megvalósítását tűzték ki célul. A program hatásának mérésére az intézkedés közelsége miatt ma még kevés lehetőség kínálkozik. A 2003. évi adatok alapján annyi azonban megállapítható, hogy **az adózás előtti eredmény a konszolidációba tartozóknál is lényegesen visszaesett, összességükben azonban nyereségek maradtak**, miközben országos szinten a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások veszteségesek lettek. A mutatókban a konszolidáltak javára kialakult különbség – bár csökkent, de – 2004-ben is kimutatható volt.
6. A 2003. évi adatok alapján a kedvezményezettek körében **a leginkább hatékonyságjavítónak** és hatását már érvényesíteni is képesnek **a 2000. évi kibontakozási program látszik**, amelynek indítása óta már hosszabb idő telt el. **A legrosszabb helyzetben pedig a konszolidációba legkésőbb bekapcsolódók csoportja** volt, amely egyébként is kedvezőtlen térségi besorolású területeken – 17 AK/ha átlagos aranykorona-értékű szántóterületen – gazdálkodik. Náluk még **a programokon kívül maradókétól is alacsonyabb** volt az eszközök saját tőkével lefedett aránya. A vizsgálat utolsó évének – 2004 – adatai alapján már árnyaltabb előnyök rajzolódtak ki.
7. A vállalkozások eladósodottsága alapján viszonylag egyértelmű az **intézkedések kedvező hatása**. A konszolidációs programok **egyikében sem** érintett vállalkozásokban 2003-ban a saját tőke aránya csupán **43 százalék** volt, míg a kedvezményezettek körében az összes eszközértéket **52 százalékban** finanszírozta saját forrás. A következő évben a különbség megmaradt ugyan, de mindkét csoportban csökkent – 3, illetve 4 százalékponttal – a mutató értéke.
8. Összességében a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokat tekintve 2004-ben a vizsgált három konszolidációs program:
 - a vállalkozások nem egészen egyharmadát érintette,
 - hozzájuk tartozott a saját tőke háromnegyede,
 - ők működtették az összes eszköz 72 százalékát, s
 - érték el az árbevétel 68 százalékát,
 - 67 százalékkal részesedtek a rövid lejáratú kötelezettségekből, míg a hosszú lejáratú kötelezettségek 74 százaléka terhelte e kört (részben az adósságrendezés céljaival összefüggésben),
 - az üzemi tevékenység 44,7 milliárd Ft-os nyereségének négyötödét állították elő,
 - miközben a 2004. évi 19,4 milliárd Ft-nyi adózás előtt eredményéhez az adósságkonszolidációval érintettek 10,1 milliárd Ft nyereséggel „járultak hozzá”.
9. A mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó (kettős könyvvezetésű) társas vállalkozásokban a kötelezettségek és a kintlévőségek (követelések) közötti különbség (az utóbbi terhére) a **4,6-szorosára** – 300 milliárd forinttal – emelkedett, a vállalko-

zások jelentős része **adósságspirálba** került. A **saját tőke aránya az első konszolidációs intézkedés kezdő évében, 2000-ben érte el – 49 százalékkal – a „mélypontot”**. A következő két évben, részben az adósságszolidációs intézkedéseknek köszönhetően, valamelyest javult a vállalkozások vagyoni helyzete, majd 2003-ból bár összegében még nőtt, arányában újból csökkent a saját tőkével finanszírozott eszközállomány. Az újabb mélypontot 46 százalékkal a 2004. év jelentette. A gazdaságok szabad forrásaik nagy részét tartozásaik visszafizetésére kényszerültek fordítani, miközben ezekre **a fejlesztésekhez is égető szükség lenne (!)**. A kivezető utat önerőből már nem tudták megtalálni, ehhez **központi állami beavatkozásokra** volt szükség.

10. A vizsgálat adatai alapján viszonylag jól nyomon követhető, hogy a **társas gazdaságok eladósodottsága méretfüggő**. A saját tőke aránya a 2000-es években a nagy gazdaságok javára mintegy másfélszeres eltérést mutatott. A hosszúlejáratú kötelezettségek befektetett eszközvagyomhoz viszonyított aránya a nagyobb gazdaságméret felé haladva csökkent. Az eladósodottsági mutatóban még nagyobb volt a különbség.
11. A likviditási mutatók alapján a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban **a gyorsan mobilizálható eszközök a rövidlejáratú kötelezettségeknek 1999-2001. években csak a 70 százalékát fedezték**, (részben) az adósságrendezési intézkedések hatására azonban 2002-ben már 75, **2004-ben pedig 86 százalékához voltak elegendők**. Az összes forgóeszköz-állomány 2001-ben a rövidlejáratú kötelezettségeknek mindössze az 1,3-szorosa volt. A következő években valamelyest javult ugyan a helyzet, de a kedvezőtlen gazdálkodási eredménnyel összefüggésben a mutató értéke még 2003-ban is alig érte el a 2000. évit.
12. A kisebb idegen tőkével gazdálkodók jövedelmezőségi viszonyai **lényegesen kedvezőbbek**, mint amelyekben magas a kötelezettségek aránya. Azok a gazdaságok, ahol többségében saját tőkéből tudták finanszírozni a termelést, összességében még 2003-ban is nyereséges évet tudtak zárni. Azokban a gazdaságokban azonban, ahol az eszközérték több mint felét kényszerültek idegen forrással finanszírozni, nem csak 2003-ban, de 2004-ben is **mind** a saját tőkére, **mind** pedig az összes tőkére jutó jövedelem **negatív** volt.
13. Az adósságszolidáció **valamennyi** érintett vállalkozásnak könnyítette a helyzetét. Az átlagadatok mögött azonban **összetett** folyamatok húzódnak meg. A gazdaságok egy bizonyos csoportjánál **egyértelmű** az adósságszolidációban kapott segítség hatékony felhasználása. Körükben határozott elmozdulás volt tapasztalható az eladósodottság mértékének csökkenésében, a jövedelmezőség javulásában. Egy másik csoportban – az adósságszolidáció és a konszolidációs programban vállalt kötelezettségek, illetve feladatok teljesítése **ellenére – tovább nőtt** az eladósodottság, romlott a vállalkozás pénzügyi és gazdasági helyzete. Azt természetesen nem tudhatjuk, mit okozott volna a program(ok) elmaradása az adott vállalkozói körben, találtak volna-e kiutat a talpon maradáshoz, mennyiben lehetett volna eredményes az adósság más úton való átütemezése, mit hozhatott – vagy esetleg vitt – volna a menedzsment-csere.
14. A kettős könyvelést vezető társas vállalkozások adatai alapján **összehasonlítva** a mezőgazdasági tevékenységhez tartozók **jövedelemviszonyait a nemzetgazdaság más ágaiival**, megállapíthatjuk, hogy **a mezőgazdasági termelők** – a konszolidációs intézkedések ellenére is – **rosszabb helyzetben vannak, mint az egyéb tevékenységek**

kel foglalkozók. Ennek ellenére a **saját tőke arányának csökkenése nem csupán a mezőgazdasági vállalkozások sajátja, és – többek között az adósságrendezi programok hatására – nem is a mezőgazdaság van e szempontból legrosszabb pozícióban.**

15. A pozíció megítéléséhez hozzátartozik, hogy a mezőgazdasági számlák **nemzetközi adatait összehasonlítva** a mezőgazdaság teljesítményében **még mindig jelentős a lemaradásunk.** E szerint az ezredfordulón **Magyarországon az egy hektár mezőgazdasági területre jutó nettó hozzáadott érték az EU-15 átlagának alig 30 százalékát, de az EU-25-nek is alig több mint harmadát érte el, hektáronként átlagosan 259 eurót tett ki.** Egységnyi bruttó kibocsátás működési eredmény tartalma csupán 60 százaléka az Unió átlagának.

16. A készített interjúk, esettanulmányok során kiderült, illetve megerősödött, hogy az Európai Unióhoz való tartozásunk kötıtségeivel még a gazdaságvezetők sincsenek minden esetben tisztában. Ez nagymértékben **jelzi a tájékoztatás, információáramlás hiányosságait.**

Ha hosszabb időszak végén ugyanazon tünetek jelennek meg a felszínen, mint az időszak elején, akkor okkal feltételezhetjük: **a „mélyben” tovább hatnak azok a tényezők, tovább munkálkodnak azok a folyamatok, amelyek időről-időre ugyanazokat a következményeket „állítják elő”.** Ha tehát az időközben bekövetkezett változások ellenére is léteznek és hatnak a negatív folyamatok, akkor ezeknek már **mélyebb okai** vannak. A mezőgazdasági vállalkozások eladósodottsága is **tünet**, a mélyebb okok **következménye.** E vállalkozások jelentős része **a konszolidáció és a kedvezményes hitelprogramok ellenére kritikus pénzügyi helyzetben van.** Ez mezőgazdaságunk Unión belüli versenyhelyzetét (is) hátrányosan befolyásolja. A cél nem lehet más, mint a következményeket előidéző okok megszüntetése, de legalábbis elviselhető szintre való „süllyesztése”.

Következtetések:

a) A gazdasági folyamat a termék előállításával nem fejeződik be, azt ugyanis még el is kell adni. A Szovjetunió felbomlásával **összezsugorodott** élelmiszergazdasági termékeink korábbi legfőbb és szilárd felvevőpiaca, súlyos elhelyezési nehézségeket okozva. Ezzel egyidejűleg **drasztikusan visszaesett** a hazai élelmiszerfogyasztás, (amely **jelenleg sem bővül** kellő ütemben). Agrárexportunk fokozatosan átterelődött a – túltelített és túltámogatott, s a kelet-európai viszonyokhoz képest összehasonlíthatatlanul szigorúbb feltételeket támasztó – közösségi piacokra.³⁵

Hosszú távú kilátásaink sem felhőtlenek, előrejelzések szerint (Kartali – Kürti – Orbánné – Wagner, 2005) ugyanis agrárexportunk hosszú távon 90-94 százalékban Európába irányul, amelynek népessége viszont **egyre csökken.** Ha tehát nem sikerül növelni export-hatósugarunkat (a szállítási rádiust), akkor azzal kell szembesülnünk: **erőteljesen szűkülő exportpiacra fog irányulni élelmiszergazdasági kivitelünk döntő hányada.** Ezzel egyidejűleg a hazai népesség **is csökken** – mégpedig az európai átlagot jóval meghaladó mértékben – , mind több élelmiszerből telítődik a piac, élelmiszerimportunk pedig **gyors ütemben nő.**

³⁵ 2003-ban pl. – az EU-hoz való csatlakozás előtti évben – már több, mint 50 százalékot (2004-ben pedig már csaknem 70 százalékot) tett ki az uniós exportarány (dollarban), a szovjet utódállamokba irányuló kivitel aránya pedig még a 10 százalékot sem érte el (ebből Oroszország aránya csupán 6,3 százalék volt).

Az ágazat tehát **elhelyezési gondokkal** küszködik. A gondok enyhítéséhez egyrészt a szűkülő piacokon is meg kell találnunk a **piaci réseket**, másrészt **piacváltásra** is szükség van – a bővülő távol- és közel-keleti, kisebb részben az észak-amerikai piacokra való **betöréssel**. Mindehhez termékváltás, minőségitemék-előállítás, erőteljes marketing-munka és logisztikai fejlesztés, továbbá az agrárkülpiazi szervezet megerősítése szükséges.

- b) Infrastrukturális és logisztikai **hiányosságaink** számottevően **hátráltatják** a természeti adottságokból eredő előnyeink lehető legnagyobb mérvű kiaknázását. Ha pl. nincs elegendő raktárunk a gabona és az egyéb tárolásigényes termékek hosszabb távú raktározásához – ráadásul az ennek a megfinanszírozásához szükséges tőke is „hiánycikk” –, akkor elesünk az ennek révén nyerhető többletjövdelemtől, s marad a termék(ek) minél gyorsabb, szerény bevételt hozó értékesítése (*a mindegy, hogyan csak minél hamarabb túladni rajtuk* elve).

„Eredendő logisztikai adottságunk” – földrajzi elhelyezkedésünk – következtében pedig **eleve** versenyhátrányban vagyunk azokkal az országokkal szemben, amelyeknek tengere – tengeri kikötője – van (nagyobb szállítási költség³⁶, kisebb exportbevétel).

- c) Az ágazat jövedelemhiányának – s ezen keresztül eladósodottságának – **egyik alapvető oka a nem megfelelő szerkezetben való tevékenykedés** (többek között a növénytermesztés és az állattenyésztés kibocsátásának mára már „torzzá vált” aránya). A mezőgazdaság helyzete **átfogó kormányzati kezelést** igényel, a váltás okozta **sokrétű gazdasági, társadalmi-szociális hatások figyelembevételével**. A megváltoztott szerkezet az adott ágazatban és a mezőgazdaság egészében hatékonyságnövekedést, a **ráfordítás/hozam** viszony számottevő javulását s így többletjövdelemléteket eredményezhet. Ez a folyamat a **versenyképes** gazdálkodók kiválasztódásához vezet, s rajtuk kívül még azok maradnának a mezőgazdaságban – főfoglalkozású gazdálkodóként –, akik/amelyek belátható időn belül, s meghatározott ráfordításokkal (állami segítséggel) **versenyképessé tehetők/válhatnak**. A felszabaduló munkaerőt másutt lehetne foglalkoztatni. A mezőgazdaságban tevékenykedők egy része megszokott környezetében maradhatna, csak mással foglalkozna, és részmunkaidőben továbbra is a mezőgazdaságban tevékenykedhetne. Ezt az irányzatot az EU agrárpolitikája is támogatja-ösztönzi (a vidékfejlesztés, mint a közösségi agrárpolitika második pillére). Ehhez a megoldáshoz azonban **munkahelyeket – a munkahelyek sokaságát – kell „előteremteni”, a vidéki térség – benne a mezőgazdaság – sajátosságaihoz igazodva. E folyamat – előbb, vagy utóbb, de – mindenképpen végbe fog menni(!)**. Sok verítékkel vagy kevesebb zökkenővel. A kérdés átfogó kezelése a második eshetőség megvalósulásához járul hozzá.

- d) A mezőgazdaság helyzetét döntően befolyásoló – sajátos – tényező az **időjárás** viszonyok alakulása. Hatásait nem tudjuk ugyan megakadályozni, de tompíthatjuk, s bizonyos mértékig fel is készülhetünk rájuk.

A 90-es évek óta tartó időszak időjárásának alakulása azt az irányzatot jelzi és vetíti előre, hogy **állandósulnak** a szélsőséges időjárás körülmények. Mind sűrűbben fordul elő ugyanazon évben aszály és árvíz/belvíz, tavaszi fagy, jégverés (hosszan tartó aszály, majd özönvízszerű eső). A mind gyakrabban, s egyre erősödő intenzitással

³⁶ A 10 legnagyobb piacunk átlagosan **885** km távolságra van tőlünk. A második decilisebe tartozó országok esetében **2808**, a harmadikében pedig **3738** km az átlagos távolság (Kartali – Kürti – Orbánné – Wagner, 2005).

következő természeti csapásokat a tudomány többnyire a globális felmelegedés szám-lájára írja, amelyhez viszont mi magunk is „hozzájárulunk”.

Döntő lehet a szélsőséges körülményekhez való alkalmazkodást, illetve a helyi ka-tasztrófák kezelését lehetővé tevő feltételek kialakítása, amely alapvetően központi feladat. De van teendője a mezőgazdasági termelőnek is. A termelési szerkezetet is eh-hez az új helyzethez célszerű igazítani. A támogatási rendszernek, illetve a költségve-tésnek is követnie szükséges a változó viszonyokat – **nemcsak** a termelési szerkezet-váltás ösztönzésével, **hanem** általában is. A költségvetésnek „készen kell állnia” az – állandósulni látszó – folyamat kezelésére, többek között „egészen biztos” tartalékok képzésével. A vizsgálatba bevont egyik gazdaság vezetője ezt így fogalmazta meg: az agrárkormányzat építse ki a közép-hosszú távú kockázatmenedzsment (kockázatkeze-lő alap) intézményét (a vis maior jellegű károk rendszerbe foglalt kezelését).

- e) A magyar mezőgazdaság átlagos támogatottsági szintje 2004-ben 18,1 százalékos (2001-ben még csupán 13,8 százalékos) volt. **Mezőgazdaságunk támogatottsága ma még számottevően elmarad az EU-15 mezőgazdaságának a 30 százalékot lényegesen meghaladó átlagos támogatottsági szintjétől.** Ebben a helyzetben pedig **létkérdés** a magyar gazdák számára a közösségi támogatási lehetőségek minél nagyobb mértékű kihasználása. EU-tagként új források nyíltak meg a magyar mező-gazdaság számára. Elvileg nőniük kellene versenyelőnyeinknek, s csökkentniük a fe-szültségeknek, beleértve a finanszírozási gondokat. A csatlakozási szerződések szerint azonban az új tagországok – köztük Magyarország – **nem teljes egészében**, hanem **csak fokozatosan** juthatnak a közvetlen támogatásokhoz. 2004-ben a közvetlen tá-mogatásoknak csupán a 25 százaléka járt nekik. A közösségi forrásból finanszírozott közvetlen támogatások végül is **2013-ban** érik el a **100 százalékos** szintet.
- f) Az EU-ban a közös célok ütköznek a tagállamok sajátos érdekeivel, s ebben a folya-matban kristályosodnak ki a végső álláspontok. **A magyar mezőgazdaság alapvető érdekeit védenünk kell.** Tagországgént azonban már igazodnunk kell a közösségi támogatási rendszerhez. Lehetőség van azonban nemzeti támogatások nyújtására. (Az EU-támogatás nemzeti forrásból legfeljebb **30 százalékponttal** kiegészíthető.)

Magyarország (is) tehát egyrészt eleve versenyhátrányban van a régi tagországok-kal szemben, másrészt a nemzeti források kifizetési folyamata sem volt zökkenő-mentes. Ha a közvetlen támogatásokban megrövidítettek bennünket, akkor **legalább azt az összeget folyósítsuk – időben és teljes egészében –, amelynek a kifizetése csak tőlünk függ.** A vidékfejlesztési programok adta lehetőségeket pedig a lehető legnagyobb mértékben ki kell használnunk. A sikeres AVOP- és az NVT-pályázatok hozzájárulhatnak a feszültségek enyhítéséhez.

- g) Vizsgálataink szerint a konszolidáció **könnyítette** ugyan a mezőgazdasági vállalko-zások helyzetét, a támogatásokkal azonban többnyire csak az átmeneti nehézségeket lehetett **áthidalni**, s a segítség elsősorban a **talpon maradáshoz** járult hozzá. Ilyen értelemben a programok elérték céljukat, nélkülük ugyanis a **gazdaságok tömege** ment volna tönkre. E programok alapvető gyengesége azonban, hogy késéssel – csak **a baj bekövetkeztével** – reagálnak a negatív gazdasági folyamatokra, s hatásaikat negatívan befolyásolják a **váratlan fordulatok**. A mezőgazdaságban az efféle fordul-lat „mindig a levegőben lóg”, s ha bekövetkezik, azonnal „megbicsaklik” a program. (2003-ban például a súlyos aszály hatása az eredmények, s a jövedelmezőség drasztí-

kus csökkenésében „azonnal” megmutatkozott.) Ilyen körülmények között a konszolidáció **sem érheti el** a kívánt célt.

A konszolidációs programok tehát csupán **rövid távon** „jók”, a kedvező hatások azonban fokozatosan elapadnak, s néhány év elteltével **ismét visszaáll** az eredeti („rossz”) állapot. Az uniós csatlakozás előtti időszakban **még** „védhető” volt alkalmazásuk, **ma már azonban közgazdaságilag nem indokoltak**. Nem konszolidációs programokra, hanem új **agrárstratégiára** van szükség. **Ha ugyanis minden változatlan marad, a feneketlen hordóból újra és újra kifolyik a bedobott pénz.**

- h) A kedvezőtlen időjárási viszonyok minden gazdálkodót érintenek, de nem egyformán. Az adatok alapján e viszonyok a programban résztvevőket általában jobban sújtották, mint a többieket. Ez feltehetően annak tulajdonítható, hogy a termelés hatékonyságában meglévő különbségek **a konszolidáció ellenére nem mérséklődtek**, illetve az aszálytal, árvízkárral sújtott termelők szorultak segítségre, illetve lettek célzottjai a konszolidációs, adósságrendezési intézkedéseknek.
- i) Az input-árak további növekedése **stagnáló kibocsátással is növeli** a tőkeigényt, amely azonos hitelarány megléte esetén is több hitellel, tehát nagyobb kamatkiadással jár, ez pedig csökkenti az elérhető jövedelmet. Megoldás – **itt is** – az agrárrolló kedvező változása lehet.

Summary

Consolidation programs for agricultural holdings (2000-2004)

The Government has taken various measures in order to reduce the indebtedness of agricultural producers, to alleviate the tensions arising as the consequence of the loss of market share due to regional crises, the natural disasters recurring during the past few years, the ongoing unfavourable trend in the terms of trade in agriculture, to maintain the level of employment in agriculture and to improve the conditions that facilitate the establishment of profitable agricultural activities. This study examines the consolidation programs of the period between 2000 and 2004 and analyses their impact.

The main part of the study consists of three major structural units. The first one contains a review of each government measure aiming to reduce the indebtedness of agricultural producers³⁷, presenting, by processing the primary data, the groups involved in each program and, on the basis of the balance sheet data of the agricultural business associations with double-entry bookkeeping, as disclosed on their tax returns, the impact of the programs on their financial standing. The second part summarises the main conclusions of the case studies. The third part analyses the collective effect of the consolidation measures under review on the basis of the agricultural business associations with double-entry bookkeeping, reviewing the changes of the financial position of the producers over a given period.

The following is a summary of the major conclusions of the study:

1. During the period of the debt consolidation measures under review and partly in connection with such measures, the following changes occurred in the amount of agricultural loans and the capital structure of agricultural business associations with double-entry bookkeeping:
 - During the past few years, the amount of loans has increased substantially, while their structure has changed positively in terms of liquidity and financeability. More specifically, the amount of loans expiring over 12 months has increased **most dynamically**. The amount and the ratio of short-term liabilities grew until 2002 and declined during the following two years. In connection with the different interest rates and the strengthening of the forint, foreign-currency loans have also grown in importance.
 - Between December 1999 and December 2004, the amount of loans (of preferential interest rates) related to agricultural business activities **increased from HUF 258 billion to HUF 465 billion**. Due to the repayment of earlier loans and the reduction of new loan opportunities to redeem them, the growth stopped; indeed, in December 2005, the amount of preferential loans was **12.4 percent lower** than a year before.
 - As the result of the new expansion and farmers' programs launched in 2000, the programs started in 2002 for the support of family holdings and small and medium-sized farms, the debt consolidation in 2002, of loans expiring within 12 months and, in 2003, of loans expiring over 12 months in less favoured areas and

³⁷ Government Decree 30/2000 (March 10) on the expansion loan scheme for agricultural producers and the farmers' loan program; Government Decree 215/2002 (October 17) on the debt settlement program of the short-term loans (expiring within 12 months) of agricultural producers; Government Decree 46/2003 (April 3) on the reduction of the over-12-month loan burdens of agricultural producers operating in less-favoured areas.

the agricultural loan program, there have been considerable changes in the loan structure.

- By the end of 2004, the amount of loans of preferential interest rates covered by the various consolidation and preferential loan programs reached **HUF 350 billion**. In other words, **operators specialising in activities connected to agricultural production received 3 out of every 4 forints of loans with interest subsidies under the new schemes referred to above.**
 - While based on the data of the National Bank, the amount of loans granted to agriculture increased by 56 percent during the period 1999-2004, the amount of loans at **agricultural businesses with double-entry bookkeeping** grew by ‘only’ 39 percent. More specifically, following an initial decrease, **the amount of investment and development loans grew substantially** as the date of the accession to the EU drew near, while that of **short-term loans**, some slight fluctuation aside, **was barely higher** in 2003 than in 1999 or in 2004 than in 2000. At the same time, the liabilities of agricultural businesses with double-entry bookkeeping **grew continuously** and were **78 percent higher** in 2004 than in 1999. In terms of the structure of liabilities, loans accounted for an **ever-decreasing proportion**.
 - The ratio of liabilities compared to the value of assets **increased to 48.1 percent** in 2000. While the growth of liabilities **continued** in 2001 and 2002, their ratio compared to the value of assets slightly decreased during these two years, **resuming growth** in 2003, to increase over 50 percent in 2004.
 - Another characteristic of the capital structure of agricultural business associations with double-entry bookkeeping is that **the growth rate of long-term liabilities exceeded that of short-term ones**. The ratio of long-term liabilities compared to the value of assets **grew to 32 percent** in 2000 and then **decreased to 23 percent** in 2002. Due partly to the replacement of loans and partly to drawing new loans, the value of that indicator **reached 41 percent in 2004**. The **indebtedness indicator**³⁸ **increased: in 2004, it was 31 percent**. Consequently, their **financial self-sufficiency indicator** (the ratio of owners’ equity and provisions within the total equity and liabilities) **worsened**.
 - During the period under review, the growth of **owners’ equity** of agricultural business associations with double-entry bookkeeping was primarily due to reasons other than the profit-generating capacity of the sector. Apart from minor fluctuations, the amount of **other reserves** increased, accounting for 30 percent of the increment of owners’ equity. In terms of the structure of owners’ equity, **capital reserves** have played an important role, since the amount of **development and expansion grants and subsidies for less-favoured areas** must be deposited under capital reserves. Its amount as shown in the balance sheet statements increased by only **HUF 40 billion** during the consolidation period under review, which accounted for 21 percent of the increment of owners’ equity. In addition to the above, the so-called **tied-down reserves** and **evaluation reserves** accounted for, respectively, **10 percent and 7 percent of owners’ equity** in 2004.
2. The amount of preferential-interest loans paid out under the expansion loan scheme for agricultural producers of 2000 and the farmers’ loan scheme was nearly HUF 60 billion by the end of September 2001. By that time, nearly **one-fifth of the total amount of preferential-interest loans** had been drawn under that title. By a competition system, the drawing up of an expansion plan and by the use of an expansion loan and an

³⁸ The percentage ratio of long-term liabilities compared to the sum of long-term liabilities and owners’ equity.

expansion subsidy, the expansion loan scheme aimed at settling a specific part of the existing current asset and development loans of producers, expiring over 12 months and, on a longer run, at achieving an efficient management and production structure. **Compared to 2000, the amount of long-term liabilities of the business associations affected by the expansion loan scheme decreased by about half of the amount of the subsidies, while owners' equity increased at a rate in excess of that of profit before taxation** in connection with the consolidation. The indebtedness ratio was reduced by 5.5 percentage points by 2002. That improving trend was also reflected in the increase of the specific yield of owners' equity. In terms of the profitability of the total value of assets, the differences between the operators included in and left out of the debt consolidation were also reduced. With the passage of time from the starting year of the expansion program, based on the 2004 results, the beneficial effects of the program have **gradually dried up** and subsequent other consolidation measures (the debt consolidation in 2002, of loans expiring within 12 months and the 2003 program aiming to reduce the burden of loans expiring over 12 months in less-favoured areas) have partly reduced the benefits due to the expansion loan scheme of 2000. Therefore, by the end of the period under review, the values of the profitability indicators of the participants of the 2000 program **were lower** than those of non-participants.

3. The **debt consolidation program, in 2002, of the loans of agricultural producers expiring within 12 months** aimed at the reduction of the amount of short-terms loans. More specifically, its primary goals included the reduction of the debt burden and specific other liabilities with credit institutions of the agricultural producers and integrator organisations coping with difficulties due to the draught and carrying out the structural reforms in accordance with the requirements of the European Union and the National Agri-Environmental Program. Eligible loans under the debt consolidation program included loans whose interest was subsidized out of the budgetary chapter of the Ministry of Agriculture or granted from the own funds of the integrator organisation or loans with a deferred repayment date (lending on goods). In addition, producers afflicted by drought or internal water damage were entitled to additional grants depending on the extent of lost yield. **Through producers' loans and the financing of integrated production, the debt consolidation fund utilised affected debts in the amount of, respectively, HUF 92.3 billion and HUF 46 billion.** 36 percent and 6 percent respectively of producers' loans and integrators' loans under the consolidation scheme had been accrued by applicants afflicted by drought or internal water problems. **Of the HUF 60 billion of the debt consolidation scheme, HUF 20.2 billion was allocated to the mitigation of drought and flood damage³⁹, HUF 27.2 billion to the repayment of various bank loans and HUF 12.6 billion to integrators' lending on goods.**
4. On the basis of the 2002 data of agricultural business associations with double-entry bookkeeping, the app. HUF 35 billion of budgetary funds received under the debt consolidation program of the loans of agricultural producers, expiring within 12 months, **improved the level of capitalization** by 3.1 percentage points in total and **by 4.3 percentage points among the beneficiaries** of the scheme. As the result of the

³⁹ Applicants **afflicted by flood damage did not accrue a loan repayment obligation** on the amounts received, whereas if the amount of the grant did not exceed the amount of their respective loans existing at the time of the application, applicants **afflicted by drought damage** were able to **allocate this grant exclusively** to the principal repayment of the loan with an interest subsidy.

debt consolidation grants received, the ratio of owners' equity within the total capital was 6.6 percent higher for the businesses concerned than for the ones unaffected by the consolidation. According to our calculations, **the value of the indicator in the average of the consolidated enterprises would have exceeded that of non-recipients businesses without the grants in question.** They managed to maintain their advantage in terms of these indicators in 2003 and 2004, while they **were unable** to work off their handicap in terms of the profitability and other efficiency indicators on a longer run.

5. Under the debt assumption program launched in 2003 in order to mitigate the loan burden of agricultural producers operating **in less favoured areas**, of loans expiring over 12 months, the government assumed 50 percent of **investment and current asset loans**, converting them into a subsidized three-year loan for less-favoured areas. The loans utilised amounted to HUF 16.8 billion for the applications approved. The financial situation of the holdings concerned is reflected by the fact that nearly two-thirds of the long-term loans were capital-substituting (current asset) loans. In addition, these businesses set the achievement of substantial projects and development as their target. Due to the proximity of this measure, however, the effects of the program cannot be sufficiently measured as yet. On the basis of the 2003 data, however, **the profit before taxation has dropped substantially even for the businesses under consolidation, they have remained profitably on the whole**, whereas the agricultural business associations with double-entry bookkeeping have made a loss on national average. While the difference to the advantage of consolidated businesses decreased, it was still measurable in 2004.
6. On the basis of 2003 data, the program that seems to be **the most efficient** in improving the efficiency of the businesses involved and the one that has been able to achieve an impact has been **the expansion program in 2000**, which was launched a relatively longer time ago. On the other hand, the **businesses that were the latest in joining the consolidation schemes** and operating in less favoured areas (on arable lands of an average quality of 17 AK "gold crowns" per hectare) **have been in the worst situation**. In their group, the proportion of assets secured by owners' equity was even **lower than in the group of holdings outside the programs**. On the basis of the data of the final year of the research (2004), more diverse advantages were revealed.
7. The **beneficial effect of the measures** is relatively clear on the basis of the level of indebtedness of businesses. While in 2003, the ratio of owners' equity was only **43 percent** in the businesses **not involved in any consolidation program**, **52 percent** of the total asset value was financed out of own funds in the group of beneficiaries. While in the following year, the difference remained, the value of the indicator decreased in both groups (by 3 and 4 percent respectively).
8. In 2004, considering agricultural business associations with double-entry bookkeeping in general, the three consolidation programs under review:
 - affected slightly less than one-third of all enterprises,
 - which possessed three-quarters of the total owners' equity,
 - operated 72 percent of all assets,
 - generated 68 percent of sales,
 - held a share of 67 percent of short-term liabilities and 74 percent of long-term

- liabilities (partly in connection with the goals of the debt consolidation),
- produced four-fifths of a profit on ordinary operations of HUF 44.7 billion,
 - while the companies involved in debt consolidation accounted for a profit of HUF 10.1 billion of an overall profit before taxation of HUF 19.4 billion in 2004.
9. In business associations (with double-entry bookkeeping) specialising in agricultural activities, the difference between liabilities and receivables increased **4.6 times** (by HUF 300 billion) to the debit of the latter, and a substantial part of the businesses have been taken up in a **debt spiral. The ratio of owners' equity reached its all-time low (49 percent) in 2000, the initial year of the first consolidation measure.** During the following two years, partly as the result of the debt consolidation measures, there was a slight improvement in the financial situation of businesses, whereas in 2003, the value of assets financed out of the owners' capital increased while its ratio dropped again. The next low of 46 percent came in 2004. Holdings were forced to allocate a major part of their liquid funds to the repayment of their debts at a time when **these would be urgently required for development.** They were unable to find the way out of that situation; this has required **central intervention** measures by the government.
 10. The data of the study have relatively clearly demonstrated that the level of **indebtedness of business associations is dependent on their size.** In the years since 2000, there has been an app. 1.5-time difference in terms of the ratio of owners' equity to the advantage of large holdings. The bigger the holding, the lower the ratio of long-term liabilities gets relative to fixed assets. The difference was even higher in terms of the indebtedness indicator.
 11. Based on the liquidity indicators, in agricultural business associations with double-entry bookkeeping, **liquid assets secured only 70 percent of short-term liabilities in 1999 and 2000,** whereas (partly) as a result of the debt consolidation measures, they **covered 75 percent and 86 percent respectively in 2002 and 2004.** The total value of current assets was only 1.3 times higher than the amount of short-term liabilities in 2001. While there was some improvement during the following years, the value of the indicator in 2003 hardly reached that of 2000, which was related to the poor financial results.
 12. The profitability conditions of farmers operating with a lower level of external capital are **considerably better** than those with a high level of liabilities. Holding able to finance production mainly out of the owners' equity closed the year with profit even in 2003 on average. However, in the holdings forced to finance over half of the total asset value out of external capital, the profit relative to **both** the owners' equity and the total equity was **negative** in 2003 as well as in 2004.
 13. The debt consolidation schemes facilitated the situation of **all** of the enterprises concerned. Underlying the mean data, however, there have been **complex** trends. Without doubt, a certain group of holdings have managed to efficiently utilise the aid received under the debt consolidation. These holdings have made a positive move toward the reduction of the level of indebtedness and the improvement of profitability. **Despite** the debt consolidation and the fulfilment of the obligations and activities assumed under the consolidation program, the indebtedness of holdings in the other

group has **continued to increase** and their financial standing has deteriorated. Obviously, we cannot tell what would have been the possible outcome of the lack of the program(s) in these groups of enterprises, whether they would have found a way to survive, in what other ways the debts could have been effectively rescheduled or what positive or negative results a potential change of management would have had.

14. **Comparing the income conditions** of people working in agriculture with **other sectors of the national economy** on the basis of the data of business associations with double-entry bookkeeping, **agricultural producers are in a worse situation than those specialising in other activities**, despite the consolidation measures. Nevertheless, **the decrease of the ratio of owners' equity is also typical of enterprises in fields other than agriculture and, partly as the result of the debt consolidation programs, agriculture is not even in the worst situation from that respect.**

15. It should also be noted in that context that, **comparing the international data** of agricultural accounts, Hungary still has a substantial shortfall in terms of agricultural performance. According to these data, the **net added value on one hectare of agricultural land in Hungary** hardly reached **30 percent** of the average of the EU-15 at the millennium and slightly over **one-third of even the EU-25, amounting to €259 per hectare on average.** The operational profit content of one unit of gross output is a mere 60 percent of the EU average.

16. The interviews and case studies produced have revealed or confirmed the fact that often even the managers of holdings are not completely aware of the regulations concerning Hungary's EU membership. This is a good indication of the **deficiencies of the information flow.**

If, at the end of a longer period, the same symptoms appear at the surface as at the start of that period, one has good reasons to assume: **that the underlying factors and trends generating the same consequences from time to time have continued to operate.** If, despite the changes that have occurred, the negative trends continue to exist and have an effect, they obviously have **deeper causes.** The indebtedness of agricultural holdings is also but a **symptom, the consequence** of deeper causes. A substantial part of these holdings **are in a critical financial situation in the face of the consolidation and the preferential loan schemes.** This prejudices the competitive situation of the Hungarian agriculture (also) within the European Union. There can be no other goal than eliminating the causes behind these symptoms or at least reducing them to an acceptable level.

Consequences:

(a) The economic process does not finish with the production of the product; it must also be sold. With the collapse of the Soviet Union, the former most important and steady market of our food products **shrunk**, resulting in major difficulties in sales. At the same time, domestic food consumption **fell drastically** (it **still does not grow** at the required rate). Step by step, the Hungarian agricultural export was diverted to the Community markets, which are oversaturated and oversubsidized and set incomparably stricter conditions relative to the East European market.⁴⁰

⁴⁰ In 2003, the year immediately preceding the EU accession, for example, the share of export to the EU was over 50 percent (and nearly 70 percent in 2004) (- in US\$), whereas exports to the former Soviet republics were below 10 percent (with a mere 6.3 percent to Russia).

Our long-term perspectives are not very bright, either, as according to the forecasts (Kartali, Kürti, Orbánné, Wagner, 2005), 90 to 94 percent of the Hungarian agricultural export will be directed into Europe on the long run; the population of Europe, however, will continue to decline. Consequently, if Hungary is unable to increase the geographic focus of its exports (the supply radius), Hungarian agriculture will have to face the following situation: **the overwhelming part of our food exports will be supplied to a strongly reducing export market.** At the same time, the Hungarian population is **also on the decline** (at a rate considerably higher than the European average, for that matter), the market becoming saturated with a growing number of food products, while the Hungarian food import **increases at a fast rate.**

The sector therefore faces **sales difficulties.** In order to alleviate these problems, we need to find the **niches** even on the narrowing markets as well as carry out a **market shift by entering** the increasing Far and Middle-Eastern and, to a smaller extent, the North American markets. That, however, requires a shift of products, the production of quality products, strong marketing efforts, the improvement of logistics and the strengthening of the agricultural export organisation.

- (b) **Insufficient** infrastructure and logistics considerably **hinder** the best possible utilisation of our competitive edge due to the country's natural resources. In the lack of sufficient storage space e.g. for the long-term storage of cereals and other storage-intensive products (and being short of the capital required to finance such space), we are bound to lose the extra profit that would otherwise be attainable and are left with the option to sell these product as quickly as possible, even if at a moderate price .

The country's 'inherent logistical nature', i.e. her landlocked geographic location, represents a competitive drawback compared to countries having direct access to seaports (higher transport costs⁴¹, smaller export income).

- (c) **An essential reason** for the shortage of income (and consequently, the indebtedness) of the sector lies in its **inadequate structure** (among other things, the now 'distorted' proportion of the outputs of crop and livestock farming). The situation of agriculture requires **comprehensive government intervention, taking into account the extensive economic and social effects** resulted by the changeover. The structural reform could lead to improved efficiency and the considerable improvement of the **input/output** relation and, consequently, income growth in the specific sectors and the whole of agriculture. That process in turn leads to the selection of **competitive** producers; apart from them, it would leave behind a group of full-time farmers having survived in agriculture and **able to become competitive** in a foreseeable period, through specific inputs (government aid). The workforce thus released could be employed in other sectors. Some of the people working in agriculture could stay in their current environment, pursuing other full-time activities yet remaining active in agriculture during the remaining part of their time. That trend is supported/encouraged by the agricultural policy of the EU (rural development as the second pillar of the Community agricultural policy). That scenario, however, requires **the creation of a high number of jobs, adapted to the characteristics of rural areas and agriculture.** Sooner or later, **that process will inevitably take place**, either with a lot of sweat or in a relatively painless manner. The comprehensive treatment of the issue would facilitate the second scenario.

⁴¹ The average distance of our 10 largest markets is 885 kms. As far as the countries in the second and the third deciles, the average distance is respectively **2,808** and **3738** kms (Kartali – Kürti – Orbánné – Wagner, 2005).

- (d) **Weather** conditions are a unique factor critically affecting the situation of agriculture. While their effects cannot be prevented, they can be moderated and, to some extent, agriculture can prepare itself for such effects.

The weather conditions since the nineties indicate and anticipate a trend that extreme weather conditions will remain the rule. Droughts and floods/internal water are occurring with increasing frequency during the same year, accompanied by spring frosts and hail-storms (long periods of drought followed by deluge-like rains). Most scientists now blame global warming for natural disasters, taking place with increasing frequency and intensity; human activity, however, contributes to these natural phenomena.

A crucial factor could be the establishment of the conditions enabling adaptation to the extreme conditions and the management of local disasters, an essentially central government responsibility. Agricultural producers, however, do have their own responsibilities. The production structure should also be adjusted to meet these new requirements. The system of grants and the central budget also need to catch up with the changing conditions, not only by encouraging the change of the production structure but also in general. The central budget should 'be prepared' to handle this, apparently permanent, trend, through the creation of 'absolutely sure' reserves, among other things. In the words of the managing director of one of the holdings covered by the study: the agricultural government should create the institution of medium and long-term risk management (risk management fund in order to systematically manage force majeure losses).

- (e) In 2004, the average subsidy rate of the Hungarian agriculture was 18.1 percent (compared to a mere 13.8 percent in 2001). **The subsidization rate of the Hungarian agriculture is still considerably lower than the average subsidization rate, well over 30 percent, of the agriculture of the EU-15.** In that situation, the highest possible utilisation of Community grant opportunities is a **matter of survival**. Hungary being an EU member, new sources have opened for the Hungarian agriculture. In theory, our competitive potential should increase, while tensions, including financing problems, should be relieved. On the basis of the accession treaties, however, instead of receiving the full amount of direct support, the new member states, including Hungary, can only access the grants step by step. In 2004, they were entitled to as little as 25 percent of the direct support. Direct aids, financed out of Community funds will ultimately **reach 100 percent in 2013.**
- (f) In the EU, the common goals are in conflict with the specific interests of member states, and the final positions crystallize during that process. **We have to advocate the essential interests of Hungarian agriculture.** As a member state, however, we must also adapt ourselves to the system of Community grants. There are also opportunities to grant national aids. (The EU grants can be supplemented out of national sources with **up to 30 percent.**)

While Hungary has been at a competitive disadvantage relative to the old member states from the start (along with other countries), there have also occurred problems in the payment of national grants. If we have been put at a disadvantage as far as direct aids are concerned, **at least those amounts should be paid in full and in time whose payment is not dependent on any other parties.** In addition, the opportunities

provided by the rural development programs should be utilised to the highest possible extent. Successful AVOP and NVT tenders may alleviate existing tensions.

- (g) According to our research, while consolidation has **eased** the situation of agricultural businesses, the subsidies have primarily helped in **bridging** temporary difficulties, facilitating **survival** rather than expansion. In that sense, the programs have achieved their goals, as they have helped to prevent a massive trend of bankruptcy among agricultural holdings. The essential weakness of these programs, however, is that they are only able to respond to negative economic trends with a delay, **once the problems have occurred**, and their effects are prejudiced by **unforeseen changes**. Such changes are always ‘in the air’ in agriculture, and once they have happened, the programs will immediately falter. (In 2003, for example, the effects of the severe drought immediately showed in the drastic fallback of the results and profitability.) Under such circumstances, consolidation **cannot achieve** the desired goal either.

Therefore, consolidation programs are only efficient **on the short run**, with the beneficial effects gradually drying up and the initial negative conditions **are restored** after a few year. While during the period preceding the EU accession, the application of such programs could be ‘defended’, they are **no longer justifiable in economic terms**. Rather than consolidation programs, what Hungary really needs is a new **agricultural strategy**. **If nothing changes, the money thrown in will continue to leak out of the bottomless cask.**

- (h) While unfavourable weather conditions affect all farmers, they do not affect them equally. Based on the data collected, the businesses covered by the programs have been affected by these conditions more severely than other farmers. This is probably due to the facts that, **despite the consolidation**, the existing differences in the efficiency of production **failed to decrease** and that the consolidation and debt consolidation measures targeted the producers afflicted by drought or floods.
- (i) The further increase of input prices increases capital demand even at if the **output is stalled**; assuming the existence of the same loan ratio, this involves more loans and consequently higher interest expenses, which in turn reduces the attainable income. Once again, the solution to that problem can be a favourable trend in the terms of trade in agriculture.

Kivonat

A tanulmány a kormányzat által a mezőgazdasági termelők helyzetének javítása érdekében 2000 és 2004 között hozott adósságkonszolidációs programokkal foglalkozik. Az intézkedések célja nem csupán a mezőgazdasági üzemek eladósodottságának csökkentése, hanem a teljesítmény növelése, a hatékonyság javítása volt. A kutatás célja e „konszolidációs” programok hatásainak elemzése. A vizsgálat az egyes hitelprogramokhoz kapcsolódó kedvezmények, támogatások részletes primer adatainak feldolgozásával bemutatja az egyes programokban résztvevők körét, a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adóbevallásból származó mérlegadatai alapján pedig a konszolidációnak a gazdasági helyzetükre gyakorolt hatását elemezi.

Abstract

Consolidation programs for agricultural holdings (2000-2004)

The study focuses on the debt consolidation programs launched by the Hungarian government between 2000 and 2004 in order to improve the situation of agricultural producers. Apart from reducing the level of indebtedness of agricultural holdings, the measures aimed at increasing performance and improving efficiency. The study analyses the impacts of these ‘consolidation’ programs. By processing the in-depth primary data of the preferences and aids associated with the various loan programs, the study presents the groups covered by each program and, on the basis of the tax return balance sheet data of agricultural business associations with double-entry bookkeeping, analyses the effects of the consolidation on the economic situation of these companies.

Forrásmunkák jegyzéke

1. Aki kapja, örül. HVG, 1994. 8. szám, 65-67. p.
2. Alvincz József – Antal Katalin – Harza Lajos – Mészáros Sándor – Péter Krisztina – Spítálszky Márta – Varga Tibor: A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001. 7. szám. AKII, Budapest.
3. Antal Katalin – Guba Mária – Kovács Henrietta: A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004. 3. szám. AKII, Budapest.
4. Baranyi Aranka – Pataki László: Agrárvállalkozások finanszírozása Heves megyében. Gazdálkodás 4. számú külökiadása. 2002. 17-23. p.
5. Borszéki Éva: Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. Gazdálkodás, 2003. 4. szám, 2-14. p.
6. Buzás Gyula – Nemessályi Zsolt – Székely Csaba: Mezőgazdasági üzemtan I. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 2000.
7. Dorgai László – Keszthelyi Szilárd – Miskó Krisztina: Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2003. 2. szám. AKII, Budapest.
8. EU-pénzek: Magyarország az utolsó. Több tényező együttes hatása vezetett a viszonylag gyenge egyenleghez. Világgazdaság, 2005. szeptember 23.
9. http://ec.europa.eu/comm/agriculture/rica/dwh/index_en.cfm
10. <http://www.fn.hu/index.php?action> Befektetők iskolája XIII. – ez a minimum. Vállalati mutatók. 2003. március 6.
11. <http://www.fvm.hu>: Újabb egy év türelmi idő a gazdálkodóknak.
12. <http://www.fvm.hu/doc/upload/200407/segedlet.pdf>. Segédlet a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hitelei adósságrendezési programjának végrehajtásához” anyag rendelkezett.
13. <http://www.magyarorszag.hu/hirek/gazdasag/brokerfogalom.html>
Fogalomtár – Bróker.
14. <http://www.opten.hu/opten/cegelemzes/mintal.html>: Cégelemzés. Opten Informatikai Kft. 2005. november 17.
15. <http://www.pukrt.hu/user/elorejelzes1.php?id=2>: Petschnig Mária Zita – Antalóczy Katalin – Mohácsi Kálmán – Ludányi Arnold – Gulyás Olivér – Várhegyi Éva – Voszka Éva – Antal László – Borzai Rita – Juhász Pál: A magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2002-2003-ban.
16. <http://www.vallalkozni.hu/ujpr/downloads/vallalkozasfinanszirozaskformak.htm> Bucsi László – Gyulaffy Béláné – Meszlényi Rózsa: Vállalkozás finanszírozási formák, Dunaújváros, 2002.
17. Kartali János – Kürti Andrea – Orbánné Nagy Mária – Wagner Hartmut: A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-külkereskedelemre. Agrárgazdasági Tanulmányok. 2005. 2. szám AKI, Budapest.

18. Keszthelyi Szilárd – Kovács Gábor: A teszüzemek 2003. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk. AKII, Budapest, 2004. 2. szám.
19. Kostyál Rezső – Kosztolányi Lászlóné – Pintér János: Agrárpénzügyek kézikönyve. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000.
20. Lajtai György – Vanicsek Mária: Adóskonszolidáció. Számadás a talentumról. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. 1999.
21. Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005.
22. Magyar Gábor: Pénzügyi navigátor. INVENT, Budapest, 2001.
23. Magyar Köztársaság kormánya: I/5719. számú jelentés az agrárgazdaság 2002. évi helyzetéről. <http://www.mkogy.hu/irom37/5719/57>
24. Mezőgazdasági statisztikai évkönyv – KSH, Budapest – kötetei.
25. Mezőgazdasági számlarendszer, 2003. KSH, Budapest, 2004.
26. Mezőgazdasági termelés 2004. KSH, Budapest, 2005.
27. Németh Imre: A klímaváltozás és a magyarországi mezőgazdaság. „Agro-21” Füzetek. 2004. 33. szám 65-69. p.
28. Popp József: Az agrárpolitikák mozgásteret a nemzetközi kereskedelem liberalizálása tükrében. Agrárgazdasági Tanulmányok. 2003. 8. szám. AKII, Budapest.
29. Potori Norbert (szerk.): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei. Agrárgazdasági Tanulmányok. 2004. 8. szám. AKII, Budapest.
30. Puskás Magdolna: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1993-1997. Budapest, AKII, 1998.
31. Szűcs Mária: Támogatott agrárhitelek 2002-ben. Pénzügyi Szemle. 2003. 4. szám 370-379. p.
32. Udovecz Gábor (szerk.): Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban. (szerk.: Udovecz Gábor) Agrárgazdasági Tanulmányok. 2001. 1. szám AKII, Budapest.

Jogszabályok:

A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel programról szóló 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet.

A családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középüzemek kedvezményes hitelezéséhez kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról szóló 317/2001. (XII. 29.) kormányrendelet.

A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról szóló 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet.

Az adókról, járulékokról és egyéb költségvetési befizetésekről szóló törvényeket módosító 2002. évi XLII. törvény. (304. §-a)

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet.

A 2003. évben fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatásáról szóló 84/2003. (VII. 22.) FVM rendelet.

Az Európa terv Agrár-hitelprogramjának bevezetéséről szóló 2016/2004. (I. 22.) kormányhatározat, és az ezt módosító határozatok.

Az Európa terv Agrár-hitel Programjáról szóló 6/2004. (I. 22.) FVM rendelet.

Az Európa terv Agrár-hitel Programjáról szóló 6/2004. (I. 22.) FVM rendeletet módosító 46/2004. (IV. 15.) FVM rendelet.

Az Európa terv Agrár-hitel Programjáról szóló 6/2004. (I. 22.) FVM rendeletet módosító 13/2005. (III. 3.) FVM rendelet.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A mezőgazdaság kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteinek főbb adatai

Me.: Milliárd Ft

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2004/1999. évi, %
Pénzeszközök	56,6	63,5	70,0	86,9	85,5	89,7	158,6
Követelések	126,2	138,7	145,4	169,9	188,9	259,1	205,4
- vevőállomány	77,5	82,4	84,6	96,1	99,5	137,0	176,7
Készletek	260,0	279,4	248,6	260,8	256,5	308,9	118,8
Befektetett eszközök	407,0	424,6	495,6	567,5	647,4	717,6	174,0
Aktív időbeli elhatárolások	5,9	5,9	6,5	7,6	12,6	20,6	346,2
Saját tőke	450,6	457,4	499,0	575,0	599,7	661,6	143,2
Céltartalékok	7,3	8,7	1,3	1,0	0,9	10,6	145,6
Rövid lejáratú kötelezettségek	278,1	315,0	330,5	365,0	347,9	419,2	150,8
Hosszú lejáratú kötelezettségek	123,3	134,2	122,2	131,2	217,9	294,1	238,5
Passzív időbeli elhatárolások	15,3	16,8	22,8	26,9	27,3	32,2	211,1
Összes forrás	874,5	932,1	984,8	1109,6	1205,3	1408,7	161,1
Adózás előtti nyereség	29,4	36,5	58,3	67,2	41,5	52,8	179,6
Adózás előtti veszteség	37,4	29,8	21,1	21,3	48,3	33,7	90,6
Adózás előtti eredmény	-8,0	6,7	37,2	46,0	-6,8	19,1	..
Adózott eredmény	-11,4	2,5	31,4	42,4	-10,2	14,7	..
Mérleg szerinti eredmény	-15,4	-2,3	25,9	36,6	-14,4	8,7	..
Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések	38,4	33,5	30,3	29,6	30,3	44,8	116,6
Értékcsökkenési leírás	36,2	39,1	53,1	57,9	64,8	72,2	199,5
Értékesítés nettó árbevétele	741,2	828,4	937,2	958,0	971,7	1038,9	140,2
Üzemi tevékenység bevételei	851,6	940,3	1099,5	1154,6	1164,7	1192,5	140,0
Bevételek összesen	900,3	977,2	1127,6	1185,9	1188,1	1224,2	136,0

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005. – alapján.

* APEH Gyorstájékoztató alapján a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat adata együtt.

A mezőgazdaság kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteinek főbb mutatói

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004+
Likviditási mutató I.	1,53	1,47	1,33	1,34	1,45	1,50
Likviditási mutató II.	0,64	0,63	0,63	0,67	0,77	0,82
Saját tőke aránya	0,52	0,49	0,51	0,52	0,50	0,47
Eladósodottság mértéke	0,21	0,23	0,20	0,19	0,27	0,31
Pénzügyi önállóság mutatója	0,52	0,50	0,51	0,52	0,50	0,47
Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya	1,43	1,41	1,26	1,25	1,26	1,33
Befektetett eszközvagyron hosszúlejáratú hitelekkel fedezett aránya	0,30	0,32	0,25	0,23	0,34	0,41
Vagyonarányos nyereség, százalék	-3,42	-0,50	5,20	6,36	-2,40	1,32
Árbevétel-arányos nyereség, százalék	-2,08	-0,27	2,77	3,82	-1,48	0,84
Kamatfedezetségi mutató	1,65	2,24	3,79	4,39	2,81	
Dologi eszközök megtérülése	1,11	1,18	1,26	1,16	1,08	
Össztőke jövedelmezősége, százalék	3,09	3,87	6,26	6,49	1,67	4,53
Saját tőke jövedelmezősége, százalék	-1,77	1,47	7,45	8,00	-1,13	2,89
Tőkeellátottság, százalék	1,11	1,08	1,01	1,01	0,93	0,92
Cash-flow, milliárd forint	20,79	36,89	79,08	94,46	50,42	80,93

+ APEH Gyorstájékoztató alapján a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat adata együttl.

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKII, 2005. – adatai alapján számolva.

**A mezőgazdaság kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteinek
eladósodottsága gazdaságméret szerint**

Gazdaságméret, ezer forint	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Saját tőke aránya [Saját tőke/Összes forrás]						
1.000 és kevesebb	0,38	0,32	0,41	0,41	0,41	0,31
1.000,1 – 10.000	0,34	0,39	0,41	0,40	0,33	0,27
10.000,1 – 100.000	0,40	0,38	0,38	0,39	0,41	0,40
100.000,1 – 1.000.000	0,53	0,50	0,52	0,54	0,52	0,49
1.000.000,1 – 5.000.000	0,57	0,53	0,55	0,55	0,52	0,48
5.000.000 fölött	0,56	0,56	0,60	0,60	0,54	0,48
Összesen	0,52	0,49	0,51	0,52	0,50	0,46
Eladósodottság mértéke [Hosszú lejáratú kötelezettség / (Hosszú lejáratú kötelezettség + Saját tőke)]						
1.000 és kevesebb	0,38	0,42	0,37	0,29	0,32	0,44
1.000,1 – 10.000	0,38	0,36	0,28	0,35	0,44	0,51
10.000,1 – 100.000	0,32	0,33	0,35	0,35	0,36	0,38
100.000,1 – 1.000.000	0,22	0,22	0,19	0,17	0,27	0,30
1.000.000,1 – 5.000.000	0,14	0,21	0,15	0,14	0,23	0,30
5.000.000 fölött	0,05	0,06	0,07	0,07	0,09	0,31
Összesen	0,21	0,23	0,20	0,19	0,27	0,31
Befektetett eszközvagyron hosszúlejáratú kötelezettségekkel fedezett aránya						
1.000 és kevesebb	0,39	0,40	0,39	0,26	0,33	0,41
1.000,1 – 10.000	0,35	0,36	0,25	0,32	0,38	0,40
10.000,1 – 100.000	0,34	0,34	0,35	0,35	0,38	0,42
100.000,1 – 1.000.000	0,33	0,33	0,24	0,22	0,35	0,43
1.000.000,1 – 5.000.000	0,22	0,31	0,21	0,19	0,32	0,44
5.000.000 fölött	0,08	0,09	0,11	0,10	0,12	0,22
Összesen	0,30	0,32	0,25	0,23	0,34	0,42
Dologi eszközök megtérülése*						
1.000 és kevesebb	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
1.000,1 – 10.000	0,31	0,30	0,30	0,28	0,28	0,30
10.000,1 – 100.000	1,00	0,98	1,00	0,93	0,83	0,78
100.000,1 – 1.000.000	1,12	1,24	1,29	1,20	1,07	1,00
1.000.000,1 – 5.000.000	1,30	1,25	1,42	1,25	1,30	1,24
5.000.000 fölött	1,26	1,52	1,59	1,58	1,57	1,53
Összesen	1,11	1,18	1,26	1,16	1,08	1,02

* Dologi eszközök megtérülése = [Értékesítés nettó árbevétele / (Tárgyi eszközök + Készletek értéke)]

Forrás: Lámfalusi Ibolya – Székelyné Raál Éva: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. Budapest, AKI, 2005. – adatai alapján számolva.

A jegybanki alapkamat alakulása

Az alapkamat változásának kezdete		Alapkamat, százalék	Az alapkamat változásának kezdete		Alapkamat, százalék
Év	hónap, nap		Év	hónap, nap	
1993.	január 1.	20,00	2002.	január 8.	9,50
	május 3.	19,00		január 22.	9,00
	szeptember 27.	22,00		február 19.	8,50
1994.	június 15.	25,00		május 22.	9,00
1995.	február 1.	28,00		július 9.	9,50
1996.	február 1.	27,00		november 19.	9,00
	május 1.	26,00		december 17.	8,50
	július 16.	25,50	2003.	január 16.	7,50
	szeptember 1.	24,50		január 17.	6,50
	október 1.	23,00		június 11.	7,50
1997.	január 16.	22,50		június 19.	9,50
	március 1.	21,50		november 28.	12,50
	július 1.	21,00	2004.	nárcius 23.	12,25
	szeptember 15.	20,50		április 6.	12,00
1998.	február 1.	20,00		május 4.	11,50
	április 8.	19,50		augusztus 17.	11,00
	június 1.	19,00		október 19.	10,50
	augusztus 1.	18,00		november 23.	10,00
	december 15.	17,00		december 21.	9,50
1999.	február 1.	16,00	2005.	január 25.	9,00
	június 1.	15,50		február 22.	8,25
	november 15.	15,00		március 30.	7,75
	december 22.	14,50		április 26.	7,50
2000.	január 20.	13,00		május 24.	7,25
	március 1.	12,00		június 21.	7,00
	április 3.	11,00		július 19.	6,75
2001.	július 13.	11,25		augusztus 23.	6,25
	szeptember 10.	11,00		szeptember 20.*	6,00
	október 25.	10,75			
	november 13.	10,25			
	december 11.	9,75			

* 2006. május 18-ig változatlan.

Forrás: http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbh_u_statistikak&ContentID=2516

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb adatai a kibontakozási és gazdahitel program tükrében

Me.: milliárd forint

	Adózás előtti eredmény	Üzemi tevékenység eredménye	Pénzügyi tevékenység eredménye	Saját tőke összege	Saját tőkeből jegyzett tőke	Jegyzett tőkéből külföldi tőke aránya, százalék	Hosszú lejáratú kötelezettség záró állománya	Rövid lejáratú kötelezettség záró állománya	Források összesen	Kibontakozási hitel támogatás
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva										
2000	5,61	22,99	20,04	244,37	135,05	1,50	64,59	149,20	470,28	
2001	23,95	38,91	19,55	294,62	143,30	1,70	61,61	172,39	541,09	10,26
2002	26,22	37,20	18,60	343,13	144,67	1,70	58,45	189,97	605,35	10,39
2003	-10,93	3,13	17,92	342,83	142,20	1,80	110,55	157,45	624,54	10,20
2004	5,30	24,69	25,32	348,01	142,50	1,80	146,25	178,38	688,80	
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva										
2000	-1,61	-0,31	0,62	2,74	3,62	28,40	1,68	5,12	10,01	
2001	-0,59	-0,30	0,38	2,31	3,39	31,50	0,82	4,26	8,12	
2002	0,22	0,33	0,35	3,12	3,39	31,90	1,03	4,31	8,65	
2003	-0,61	-0,47	0,22	2,64	2,38	22,40	1,21	2,18	6,16	
2004	0,19	0,35	0,28	3,17	2,11	12,00	1,58	1,92	7,15	
Gazdahitel konstrukcióban elfogadva										
2000	0,05	0,08	0,05	1,00	0,39	1,60	0,81	1,38	3,28	
2001	0,12	0,39	0,32	1,73	0,44	2,20	2,48	2,36	7,06	
2002	0,48	0,86	0,39	3,08	0,64	1,40	2,71	2,73	9,22	
2003	0,15	0,46	0,35	3,79	0,76	11,40	3,18	3,33	10,95	
2004	-0,04	0,17	0,40	3,86	0,71	12,10	3,01	4,02	11,42	

	Adózás előtti eredmény	Üzemi tevékenység eredménye	Pénzüntézetnek és más vállalatnak, magán-személynek fizetett kamat	Saját tőke összege	Saját tőkeből jegyzett tőke	Jegyzett tőkeből külföldi tőke aránya, százalék	Hosszú lejáratú kötelezettség záró állománya	Rövid lejáratú kötelezettség záró állománya	Források összesen	Kibontakozási hitel támogatás
Kibontakozási és gazdáltekonstrukcióban nem vesz részt										
2000	1,06	10,41	13,45	211,98	155,31	19,70	68,83	164,44	458,52	
2001	13,10	16,77	10,42	202,68	125,08	17,10	58,12	155,88	436,78	
2002	19,28	21,64	10,59	228,76	121,04	16,80	70,08	172,35	495,04	
2003	3,98	9,70	12,01	253,04	123,46	17,70	104,18	187,11	569,83	
2004	14,19	19,82	18,43	284,37	124,06	15,70	140,71	229,37	684,69	
Összes kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozás										
2000	6,72	33,49	33,54	457,35	290,75	11,20	134,23	315,01	932,08	
2001	37,16	56,07	30,29	499,03	268,82	8,90	122,22	330,63	984,93	10,26
2002	45,97	59,70	29,58	574,97	266,35	8,60	131,24	365,04	1 109,60	10,39
2003	-6,80	13,29	30,28	599,66	266,43	9,20	217,91	347,90	1 205,31	10,20
2004	19,44	44,68	44,14	636,23	267,27	8,30	289,97	411,77	1 384,34	

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb adatai a kibontakozási és gazdálhitel program tükrében
(folytatás)

Me.: milliárd forint

	Átlagos statisztikai állományi létszám	Fizetett, jóváhagyott jóvátalék	Eredmény-tartalék igénybevétele osztalékra, részesedésre	Beruházási és fejlesztési hitelek	Kötelezettségek áruszállításhól és szolgáltatásból	Kapott hitelek és kölcsönök összege	Értékesítés nettó árbevétele	Ebből: exportértékesítés aránya, százalék
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva								
2000	63 624	1,42	0,10	19,75	33,77	83,30	401,06	3,20
2001	64 263	3,00	0,07	17,13	39,75	86,85	497,83	3,40
2002	61 567	2,61	0,10	20,28	43,62	105,70	492,30	3,00
2003	57 398	2,23	0,63	30,90	45,71	66,86	472,83	3,10
2004	51 815	3,78	1,02	33,12	56,71	74,76	470,65	2,20
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva								
2000	1 434	0,01	0,00	0,58	0,96	3,02	7,33	3,60
2001	947	0,01	0,00	0,31	0,86	2,25	6,44	1,90
2002	756	0,00	0,01	0,34	1,00	1,22	5,57	3,30
2003	590	0,00	0,00	0,19	0,64	1,20	4,41	2,00
2004	580	0,00	0,00	0,24	0,61	0,80	4,47	0,60
Gazdálhitel konstrukcióban elfogadva								
2000	19	0,00	0,00	0,39	0,52	0,54	1,42	1,20
2001	403	0,00	0,00	1,75	0,89	0,77	4,11	0,40
2002	513	0,00	0,00	1,80	0,83	0,82	5,86	0,10
2003	606	0,03	0,01	1,82	1,13	1,05	5,74	0,40
2004	510	0,00	0,00	1,53	0,88	1,10	6,16	0,10

Átlagos statisztikai állományi létszám	Fizetett, jóváhagyott osztalék	Eredmény-tartalék igénybevétele osztalékra, részesedésre	Beruházási és fejlesztési hitelek	Kötelezettségek áruszállításból és szolgáltatásból	Kapott hitelek és kölcsönök összege	Értékesítés nettó árbevétele	Ebből: exportértékesítés aránya, százalék	
Kibontakozási és gazdahitel-konstrukcióban nem vesz részt								
2000	52 415	5,30	1,99	17,87	44,78	62,97	425,92	9,60
2001	41 747	2,62	0,17	15,40	43,88	52,14	435,42	10,50
2002	40 638	3,02	0,21	21,91	52,43	59,08	459,83	8,50
2003	40 008	2,52	0,30	30,63	58,55	59,79	493,13	10,10
2004	42 947	3,56	0,57	38,67	76,60	74,48	548,85	9,60
Összes kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozás								
2000	116 229	6,72	2,09	38,02	79,07	146,81	828,41	6,50
2001	106 413	5,62	0,25	34,28	84,52	139,76	937,35	6,70
2002	102 718	5,63	0,31	43,98	96,89	165,60	957,99	5,60
2003	98 012	4,78	0,93	63,35	105,39	127,69	971,70	6,70
2004	95 272	7,15	1,58	73,31	134,18	150,36	1 025,66	6,10

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján számolva.

6. melléklet

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb mutatói a kibontakozási és gazdahitel program tükrében

	Sajáttőke aránya, %	Eladósodottság mértéke, %	Össztőke jövedelmezősége, %	Sajáttőke jövedelmezősége, %	Saját tőke	Hosszú lejáratú kötelezettség	Rövid lejáratú kötelezettség	Összes kötelezettség
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva								
2000	52,00	20,90	5,45	2,30				
2001	54,40	17,30	8,04	8,13	50,30	-3,00	23,20	20,20
2002	56,70	14,60	7,40	7,64	98,80	-6,10	40,80	34,60
2003	54,90	24,40	1,12	-3,19	98,50	46,00	8,30	54,20
2004	50,60	29,60	4,45	1,52	103,60	81,70	29,20	110,80
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elutasítva								
2000	27,40	38,00	-9,86	-58,67				
2001	28,50	26,20	-2,68	-25,66	-0,40	-0,90	-0,90	-1,70
2002	36,00	24,80	6,66	7,12	0,40	-0,70	-0,80	-1,50
2003	42,80	31,40	-6,36	-23,11	-0,10	-0,50	-2,90	-3,40
2004	44,40	33,20	6,55	6,04	0,40	-0,10	-3,20	-3,30
Gzadahitel konstrukcióban elfogadva								
2000	30,50	44,70	2,94	4,64				
2001	24,60	58,90	6,18	6,70	0,70	1,70	1,00	2,70
2002	33,40	46,90	9,46	15,53	2,10	1,90	1,40	3,30
2003	34,60	45,60	4,52	3,91	2,80	2,40	2,00	4,30
2004	33,80	43,80	3,11	-1,11	2,90	2,20	2,60	4,80

	Sajáttőke aránya, %	Eladósodottság mértéke, %	Össztőke jövedelmezősége, %	Sajáttőke jövedelmezősége, %	Saját tőke		Hosszú lejáratú kötelezettség növekedése a 2000. évihez viszonyítva, milliárd Ft	Rövid lejáratú kötelezettség	Összes kötelezettség
Kibontakozási és gazdahitel-konstrukcióban nem vesz részt									
2000	46,20	24,50	3,17	0,50					
2001	46,40	22,30	5,38	6,46	-9,30		-10,70	-8,60	-19,30
2002	46,20	23,40	6,03	8,43	16,80		1,30	7,90	9,20
2003	44,40	29,20	2,81	1,57	41,10		35,40	22,70	58,00
2004	41,50	33,10	4,76	4,99	72,40		71,90	64,90	136,80
Összes kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozás									
2000	49,10	22,70	4,32	1,47					
2001	50,70	19,70	6,85	7,45	41,70		-12,00	15,60	3,60
2002	51,80	18,60	6,81	8,00	117,60		-3,00	50,00	47,00
2003	49,80	26,70	1,95	-1,13	142,30		83,70	32,90	116,60
2004	46,00	31,30	4,59	3,06	178,90		155,70	96,80	252,50

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján számolva.

Adósságkonszolidáció termelői hitel esetén (igényelt összeg)
(215/2002. (X. 17.) kormányrendelet alapján)

Me.: milliárd forint

Gazdálkodási forma	Aszálykárrel, árvíz-kárral nem sújtott igénylő				Aszálykárrel, árvíz-kárral sújtott igénylő									
	adósság-rende- zés alapja	támogatás igénybe- vételkor várhatóan fenn- álló hitelállomány	megtakarítások	támogatás alapja	támogatás összege	adósság-rende- zés alapja	támogatás igénybe- vételkor várhatóan fenn- álló hitelállomány	megtakarítások	támogatás alapja	5. §				
										(1) bekezdés szerinti támogatás összege	(2) bekezdés szerinti további támogatás összege	(3) bekezdés szerinti kiegészítő támogatás	(4) bekezdés szerinti a támogatás csökkenés értéke (negatív érték)	i
a	b	c	d	e	e	a	b	c	d	e	f	g	h	i
Jogi személy gazdasági társaság	48,18	71,91	3,79	44,39	13,86	26,16	37,99	1,83	24,33	9,73	5,93	0,15	-0,15	11,81
Nem jogi személy gazdasági társaság	1,35	1,71	0,01	1,34	0,53	0,52	0,89	0,03	0,49	0,19	0,38	0,01	-0,02	0,55
Szövetkezet	7,76	9,34	0,98	6,78	2,69	5,23	7,77	1,17	4,06	1,67	2,24	0,02	-0,05	3,88
Főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,86	1,74	0,01	0,85	0,34	0,37	0,68	0,00	0,37	0,15	0,62	0,00	-0,05	0,72
Nem főfoglalkozású egyéni vállalkozó	0,39	0,70	0,00	0,38	0,15	0,13	0,24	0,00	0,12	0,05	0,37	0,00	-0,03	0,39
Főfoglalkozású östermelő	0,18	0,28	0,00	0,18	0,07	0,04	0,07	0,00	0,04	0,02	0,75	0,01	-0,07	0,70
Nem főfoglalkozású östermelő	0,91	1,52	0,00	0,91	0,36	0,30	0,49	0,00	0,29	0,11	4,90	0,02	-0,47	4,57
Családi gazdálkodó	1,51	3,40	0,02	1,49	0,59	1,16	2,55	0,02	1,14	0,44	4,89	0,03	-0,41	4,95
Egyéb szervezet	0,02	0,13	0,00	0,02	0,01	0,22	0,26	0,02	0,20	0,08	0,10	0,02	-0,01	0,20
Összesen	61,16	90,73	4,82	56,34	18,61	34,11	50,94	3,07	31,05	12,44	20,17	0,26	-1,25	27,76

Forrás: FVM részletes adatok alapján számolva.

Adósságkonszolidáció integrált termelői hitel esetén (igényelt összeg)
(2.15/2002. (X. 17.) kormányrendelet alapján)

Me.: milliárd forint

Gazdálkodási forma	Banki hitel forrásból nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön (áruhitel) esetén a rendelet 2. melléklete alapján										Integrátor szervezet saját forrásából nyújtott hitel vagy halasztott fizetési határidejű kölcsön (áruhitel) esetén a rendelet 5. melléklete alapján												
	Aszálykárrel, árvíz-kárral nem sújtott igénylő					Aszálykárrel, árvíz-kárral sújtott igénylő					Aszálykárrel, árvíz-kárral nem sújtott igénylő					Aszálykárrel, árvíz-kárral sújtott igénylő							
	Adósságrendezés és támogatás alapja		Támogatás összege		összes támogatás összege	Adósságrendezés és támogatás alapja		Támogatás összege		összes támogatás összege	Adósságrendezés és támogatás alapja		Támogatás összege		összes támogatás összege	Adósságrendezés és támogatás alapja		Támogatás összege		összes támogatás összege			
	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	(3) bekezdés szerinti támogatás összege	(3) bekezdés szerinti további támogatás összege	árvíz-kár miatt	
Jogi sz. gazd.-i társaság	8,49	3,40	0,46	0,18	0,50	0,00	0,68	10,07	4,03	0,34	0,14	0,31	0,02	0,47	0,04	0,16	0,07	0,05	0,04	0,01	0,03	0,00	0,04
Nem jogi sz. gazd.-i társ.	0,67	0,27	0,06	0,02	0,08	0,00	0,10	0,97	0,39	0,02	0,01	0,03	0,00	0,04	0,01	0,02	0,03	0,01	0,04	0,01	0,02	0,00	0,05
Szövetkezet	3,50	1,40	0,16	0,06	0,18	0,00	0,24	3,11	1,25	0,09	0,04	0,01	0,05	0,07	0,04	0,16	0,07	0,04	0,01	0,02	0,00	0,02	0,02
Főogl. egyéni váll.	1,13	0,45	0,04	0,02	0,08	0,00	0,09	1,17	0,47	0,04	0,01	0,05	0,00	0,07	0,04	0,16	0,07	0,04	0,01	0,02	0,00	0,02	0,02
Nem főogl. egyéni váll.	0,31	0,12	0,02	0,01	0,03	0,00	0,04	0,30	0,12	0,03	0,01	0,04	0,00	0,05	0,04	0,16	0,07	0,04	0,01	0,02	0,00	0,02	0,02
Főogl. őstermelő	0,23	0,09	0,02	0,01	0,03	0,00	0,03	0,25	0,10	0,01	0,01	0,01	0,00	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,02
Nem főogl. őstermelő	1,77	0,71	0,30	0,12	0,47	0,00	0,59	2,33	0,93	0,24	0,09	0,30	0,00	0,40	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,40
Családi gazdálkodó	3,04	1,21	0,53	0,21	1,17	0,00	1,38	1,84	0,74	0,23	0,09	0,50	0,00	0,59	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,59
Egyéb szervezet	0,03	0,01	0,01	0,00	0,02	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
Összesen	19,18	7,67	1,59	0,64	2,56	0,00	3,19	20,12	8,05	1,00	0,40	1,38	0,02	1,81	0,00	0,02	1,81	0,00	0,02	0,00	0,00	0,02	1,81

Forrás: FVM részletes adatok alapján számolva.

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb adatai az éven belüli hitelek adósságrendezeési programja tükrében

Me.: milliárd forint

	Adózás előtti eredmény	Üzemi tevékenység eredménye	Pénzügyi- nek és más vállalatnak, magn- személynek fizetett kamat	Saját tőke összege	Saját tőkeből jegyzett tőke	Jegyzett tőke aránya, százalék	Hosszú lejáratú kötelezettség záró állománya	Rövid lejáratú kötelezettség záró állománya	Források összesen	Támogatás
Éven belüli adósságrendezeési programban elfogadva, aszálykárrel, árvizkárrel nem sújtott										
2000										
2001										
2002	30,90	43,38	22,24	383,10	168,79	9,47	75,01	242,14	718,00	31,00
2003	-13,50	3,97	22,06	391,05	169,27	8,27	139,27	211,39	759,92	
2004	8,92	30,23	29,07	386,04	163,07	9,41	171,38	230,36	806,95	
Éven belüli adósságrendezeési programban elfogadva, aszálykárrel, árvizkárrel sújtott										
2000										
2001										
2002	3,95	4,67	2,40	50,92	20,93	1,49	10,75	26,46	91,66	3,72
2003	-0,52	0,16	1,79	44,34	16,93	1,70	16,87	16,39	81,41	
2004	1,94	4,55	3,51	53,93	20,59	1,19	23,20	25,29	107,23	
Éven belüli adósságrendezeési programban résztvevők										
2000										
2001										
2002	34,85	48,06	24,14	434,02	189,72	8,96	85,76	268,60	809,66	34,72
2003	-14,01	4,13	23,86	435,39	186,60	9,97	156,13	227,78	841,33	
2004	10,86	34,78	32,56	439,97	183,66	10,61	194,58	255,62	914,19	

	Adózás előtti eredmény	Üzemi tevékenység eredménye	Pénzügyintézetnek és más vállalatnak, magán-személynek fizetett kamat	Saját tőke összege	Saját tőkeből jegyzett tőke	Jegyzett tőkeből külföldi tőke aránya, százalék	Hosszú lejáratú kötelezettség záró állománya	Rövid lejáratú kötelezettség záró állománya	Források összesen	Támogatás
Éven belüli adósságrendezési programban nem vesz részt										
2000										
2001										
2002	11,13	11,64	4,84	140,95	76,63	13,83	45,48	96,44	299,94	
2003	7,22	9,16	6,42	164,26	79,83	14,52	61,78	120,12	363,99	
2004	8,58	9,90	11,55	196,26	83,61	11,46	95,39	156,15	470,21	

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb adatai az éven belüli hitelek adósságrendezési programja tükrében
(folytatás)

Me.: milliárd forint

	Átlagos statisztikai állományi létszám	Fizetett, jövőre várható osztalék	Eredménytartalék igénybevétele osztalékokra, részvételre	Beruházási és fejlesztési hitelek	Kötelezettségek áruszállításból és szolgáltatásból	Kapott hitelek és kölcsönök összege	Értékesítés nettó árbevétele	Ebből: exportértékesítés aránya, százalék
Éven belüli adósságrendezési programban elfogadva, aszálykárral, árvízkárral nem sújtott								
2000								
2001								
2002	70 505	3,04	0,14	27,20	60,32	124,19	613,05	2,60
2003	66 745	2,35	0,58	40,16	63,56	85,14	602,35	3,10
2004	58 315	4,08	0,89	42,69	76,00	90,34	584,07	3,10
Éven belüli adósságrendezési programban elfogadva, aszálykárral, árvízkárral sújtott								
2000								
2001								
2002	8 263	0,29	0,02	3,94	6,40	12,32	62,98	5,20
2003	6 277	0,16	0,02	5,25	5,24	5,54	50,24	4,50
2004	7 349	0,34	0,10	5,11	7,89	9,36	61,82	2,60
Éven belüli adósságrendezési programban résztvevők								
2000								
2001								
2002	78 768	3,33	0,16	31,13	66,72	136,51	676,03	2,90
2003	73 022	2,51	0,60	45,41	68,80	90,67	652,59	3,20
2004	65 664	4,42	0,99	47,80	83,89	99,70	645,89	3,00

	Átlagos statisztikai állományi létszám	Fizetett, jóváhagyott osztalék	Eredménytartalék igénybevétele osztalékra, részesedésre	Beruházási és fejlesztési hitelek	Kötelezettségek áruszállításból és szolgáltatásból	Kapott hitelek és kölcsönök összege	Értékesítés nettó árbevétele	Ebből: exportértékesítés aránya, százalék
Éven belüli adósságrendeziési programban nem vesz részt								
2000								
2001								
2002	23 950	2,30	0,15	12,85	30,17	29,09	281,96	12,30
2003	24 990	2,28	0,34	17,95	36,59	37,01	319,11	13,70
2004	29 608	2,73	0,60	25,51	50,29	50,64	379,76	11,10

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb mutatói az éven belüli hitelek adósságrendezi programja tükrében

	Sajáttőke aránya, %	Eladósodottság mértéke, %	Össztőke jövedelmezősége, %	Sajáttőke jövedelmezősége, %	Saját tőke	Hosszú lejáratú kötelezettség	Rövid lejáratú kötelezettség	Összes kötelezettség
Éven belüli adósságrendezi programban elfogadva, aszálykárral, árvízkárral nem sújtott								
2000								
2001								
2002	53,40	16,40	7,40	8,10				
2003	51,50	26,30	1,10	-3,50	7,95	64,26	-30,75	33,51
2004	47,80	30,70	4,70	2,30	2,94	96,37	-11,78	84,59
Éven belüli adósságrendezi programban elfogadva, aszálykárral, árvízkárral sújtott								
2000								
2001								
2002	55,60	17,40	6,90	7,80				
2003	54,50	27,60	1,60	-1,20	-6,58	6,11	-10,07	-3,96
2004	50,30	30,10	5,10	3,60	3,06	12,45	-1,20	11,25
Éven belüli adósságrendezi programban résztvevők								
2000								
2001								
2002	53,60	16,50	7,30	8,00				
2003	51,80	26,40	1,20	-3,20	1,37	70,37	-40,82	29,55
2004	48,10	30,70	4,80	2,50	5,95	108,82	-12,98	95,84

	Sajáttőke aránya, %	Eladósodottság mértéke, %	Össztőke jövedelmezősége, %	Sajáttőke jövedelmezősége, %	Saját tőke	Hosszú lejáratú kötelezettség	Rövid lejáratú kötelezettség	Összes kötelezettség
Éven belüli adósságrendezési programban nem vesz részt								
2000								
2001								
2002	47,00	24,40	5,40	7,90				
2003	45,10	27,30	3,70	4,40	23,32	16,29	59,71	39,98
2004	41,70	32,70	4,30	4,40	55,32	49,91	59,71	109,62

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján számolva.

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások főbb mutatói a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó termelők évenkénti hitelterhek mérséklésére irányuló program tükrében

	Sajáttőke aránya, %	Eladósodottság mértéke, %	Össztőke jövedelmezősége, %	Sajáttőke jövedelmezősége, %	Saját tőke		Hosszú lejáratú kötelezettség	Rövid lejáratú kötelezettség	Összes kötelezettség
					növekedése a 2002. évihez viszonyítva, milliárd Ft				
Kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó, éven túli hitelterhek mérséklésére irányuló program keretében a pályázat elfogadva									
2000									
2001									
2002	50,8	22,2	10,2	13,9					
2003	50,3	29,9	4,1	2,3	6,4	10,4		-3,1	7,3
2004	46,7	33,6	5,5	3,5	9,6	16,9		2,6	19,5
Kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó, éven túli hitelterhek mérséklésére irányuló program keretében a pályázat elutasítva									
2000									
2001									
2002	41,9	34,3	8,1	9,3					
2003	36,9	45,1	1,0	-7,7	0,1	1,8		-0,1	1,7
2004	38,6	45,1	5,2	-0,7	0,4	2,0		-0,5	1,5
Kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó, éven túli hitelterhek mérséklésére irányuló programban nem vesz részt									
2000									
2001									
2002	52,1	18,0	6,4	7,4					
2003	49,9	26,0	1,7	-1,5	18,2	74,5		-14,0	60,6
2004	46,0	30,9	4,5	3,0	51,3	139,9		44,6	184,5

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján számolva.

12. melléklet

Az adósságkonszolidáció főbb intézkedéseinek együttes hatása a 2000 és 2004 között folyamatosan működő és beazonosítható, kettős könyvelést vezető társas vállalkozások adatai alapján

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	Folyamatosan működő és beazonosítható vállalkozások száma
30/2000; 215/2002; 46/2003.	110
30/2000; 215/2002.	763
30/2000; 46/2003.	12
30/2000;	146
215/2002; 46/2003.	66
215/2002.	1 112
46/2003.	36
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	1 902
Összesen	4 147

a) Adózás előtti eredmény

Me.: Millió Ft

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	1 382	2 509	3 546	572	1 377	99,6
30/2000; 215/2002.	3 469	15 569	17 012	-9 333	3 328	95,9
30/2000; 46/2003.	44	195	659	-37	-127	-292,0
30/2000;	1 187	3 313	1 846	-354	-737	-62,1
215/2002; 46/2003.	-5	254	1 771	206	353	-6 777,9
215/2002.	-382	5 192	7 344	-1 574	2 936	-769,6
46/2003.	63	170	255	103	39	62,0
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	3 265	5 920	6 000	5 468	5 636	172,6
Összesen	9 024	33 122	38 434	-4 949	12 806	141,9

b) Hosszú lejáratú kötelezettség záró állománya

Me.: Millió Ft

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	7 257	6 491	6 963	11 968	16 008	220,6
30/2000; 215/2002.	44 732	41 986	39 188	77 208	103 320	231,0
30/2000; 46/2003.	643	726	640	711	1 022	158,9
30/2000;	5 926	5 610	5 516	7 207	10 129	170,9
215/2002; 46/2003.	3 295	3 119	3 757	4 900	5 496	166,8
215/2002.	17 940	17 649	19 647	32 283	41 098	229,1
46/2003.	879	1 188	1 190	1 783	2 473	281,3
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	16 979	18 153	19 834	22 541	29 092	171,3
Összesen	97 652	94 923	96 737	158 601	208 639	213,7

c) Rövid lejáratú kötelezettség záró állománya

Me.: Millió Ft

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	14 531	17 128	18 771	16 642	20 762	142,9
30/2000; 215/2002.	110 040	121 623	131 369	109 531	131 578	119,6
30/2000; 46/2003.	844	988	1 149	1 094	1 368	162,2
30/2000;	7 824	8 768	10 811	10 466	10 860	138,8
215/2002; 46/2003.	5 184	5 751	5 139	4 047	5 572	107,5
215/2002.	51 265	56 764	57 554	52 279	61 966	120,9
46/2003.	1 945	1 762	1 984	1 623	2 405	123,6
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	37 320	36 004	39 854	44 130	54 071	144,9
Összesen	228 953	248 789	266 630	239 813	288 581	126,0

e) Saját tőke össztőkéhez viszonyított arányának alakulása

Me.: 1 = összes eszköztérték

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	20 965	25 840	30 923	32 037	35 662	170,1
30/2000; 215/2002.	185 317	209 302	239 589	240 135	245 221	132,3
30/2000; 46/2003.	1 037	1 336	2 080	2 092	1 902	183,4
30/2000;	18 420	22 121	24 751	24 578	24 395	132,4
215/2002; 46/2003.	4 871	5 811	7 830	8 740	9 389	192,8
215/2002.	69 046	77 319	88 419	88 437	93 055	134,8
46/2003.	1 631	2 156	2 665	2 866	3 011	184,6
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	65 867	69 852	74 677	78 558	87 732	133,2
Összesen	367 154	413 737	470 935	477 442	500 369	136,3

f) Az eladósodottság mértékének alakulása

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	0,257	0,201	0,184	0,272	0,310	120,5
30/2000; 215/2002.	0,194	0,167	0,141	0,243	0,296	152,5
30/2000; 46/2003.	0,383	0,352	0,235	0,254	0,350	91,3
30/2000;	0,243	0,202	0,182	0,227	0,293	120,5
215/2002; 46/2003.	0,404	0,349	0,324	0,359	0,369	91,5
215/2002.	0,206	0,186	0,182	0,267	0,306	148,5
46/2003.	0,350	0,355	0,309	0,384	0,451	128,8
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	0,205	0,206	0,210	0,223	0,249	121,5
Összesen	0,210	0,187	0,170	0,249	0,294	140,1

g) Árbevétel-arányos nyereség

Me.: százalék

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	3,72	5,44	7,79	1,25	2,79	75,0
30/2000; 215/2002.	1,18	4,43	4,96	-2,81	0,99	83,6
30/2000; 46/2003.	1,63	6,26	20,98	-1,22	-3,94	
30/2000;	4,13	9,58	5,64	-1,18	-2,31	
215/2002; 46/2003.	-0,05	1,90	13,66	1,56	2,38	
215/2002.	-0,32	3,59	4,95	-1,10	1,94	
46/2003.	1,71	3,31	6,33	2,27	0,80	46,6
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	2,64	4,48	4,43	3,98	3,82	144,5
Összesen	1,46	4,53	5,30	-0,70	1,73	118,6

h) Saját-tőke-arányos nyereség

Me.: százalék

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	6,59	9,71	11,47	1,79	3,86	58,6
30/2000; 215/2002.	1,87	7,44	7,10	-3,89	1,36	72,5
30/2000; 46/2003.	4,20	14,60	31,71	-1,79	-6,68	-159,2
30/2000;	6,44	14,98	7,46	-1,44	-3,02	-46,9
215/2002; 46/2003.	-0,11	4,37	22,62	2,36	3,76	-3516,4
215/2002.	-0,55	6,71	8,31	-1,78	3,16	-571,0
46/2003.	3,89	7,89	9,57	3,58	1,31	33,6
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	4,96	8,48	8,04	6,96	6,42	129,6
Összesen	2,46	8,01	8,16	-1,04	2,56	104,1

i) Össztőke-arányos jövedelmezőség

Me.: százalék

Adott vállalkozásokat érintő adósságkonszolidációs intézkedés	2000	2001	2002	2003	2004	2004/2000, %
30/2000; 215/2002; 46/2003.	3,14	4,95	6,03	0,91	1,83	58,4
30/2000; 215/2002.	0,99	4,09	4,07	-2,15	0,68	68,3
30/2000; 46/2003.	1,68	6,30	16,84	-0,95	-2,93	
30/2000;	3,60	8,71	4,32	-0,81	-1,55	
215/2002; 46/2003.	-0,04	1,62	10,21	1,12	1,66	
215/2002.	-0,27	3,30	4,28	-0,88	1,38	
46/2003.	1,38	3,23	4,23	1,58	0,49	35,2
Egyik konszolidációs programban sem vett részt	2,63	4,53	4,23	3,61	3,15	119,9
Összesen	1,27	4,24	4,47	-0,55	1,23	97,5

Az adósságkonszolidáció főbb intézkedéseinek együttes hatása a kettős könyvelést vezető társas vállalkozások 2004. évi adatai alapján

a) Sajáttőke aránya, százalék

Az adósságkonszolidáció címe	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztvevő gazdaság			
2004. évben adatbázisban szereplő vállalkozások alapján				
Mindháromban részt vett	48,9			
30/2000.	53,3	50,2	48,5	
215/2002.		44,0	44,2	
46/2003.			37,7	
Egyik konszolidációban sem vett részt				39,9
A 2000 és 2004 között folyamatosan működő és beazonosítható vállalkozások adatai alapján				
Mindháromban részt vett	47,5			
30/2000.	51,5	50,1	43,8	
215/2002.		45,8	44,0	
46/2003.			37,1	
Egyik konszolidációban sem vett részt				48,7

b) Sajáttőke jövedelmezősége, százalék

Az adósságkonszolidáció címe	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztvevő gazdaság			
2004. évben adatbázisban szereplő vállalkozások alapján				
Mindháromban részt vett	4,3			
30/2000.	-2,0	1,5	-3,2	
215/2002.		3,8	3,9	
46/2003.			-0,2	
Egyik konszolidációban sem vett részt				6,1
A 2000 és 2004 között folyamatosan működő és beazonosítható vállalkozások adatai alapján				
Mindháromban részt vett	3,9			
30/2000.	-3,0	1,4	-6,7	
215/2002.		3,2	3,8	
46/2003.			1,3	
Egyik konszolidációban sem vett részt				6,4

c) Össztőke jövedelmezősége, százalék

Az adósságkonszolidáció címe	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában résztvevő gazdaság			
2004. évben adatbázisban szereplő vállalkozások alapján				
Mindháromban részt vett	6,1			
30/2000.	2,2	4,4	1,8	
215/2002.		4,9	5,3	
46/2003.			4,0	
Egyik konszolidációban sem vett részt				4,7
A 2000 és 2004 között folyamatosan működő és beazonosítható vállalkozások adatai alapján				
Mindháromban részt vett	5,8			
30/2000.	1,8	4,3	0,5	
215/2002.		4,6	5,2	
46/2003.			4,2	
Egyik konszolidációban sem vett részt				4,8

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján számolva.

A kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetek főbb mutatói a nemzetgazdaság egészében és kiemelt ágazataiban, 1999-ben

Mutató megnevezése	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	Ebből:		Feldolgozóipar	Ebből:				Építőipar	Kereskedelem, javítás	Mindösszesen pénzügyi tevékenységek nélkül	Mindösszesen
		Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, halászat		Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	Textília, textilárugyártás	Feldolgozás	Vegyipari anyag, termékek gyártása				
Likviditási mutató I.	1,54	1,76	1,53	1,29	1,15	1,19	1,17	1,63	1,10	1,28	1,16	1,10
Likviditási mutató II.	0,66	1,18	0,64	0,86	0,67	0,78	0,85	1,07	0,94	0,86	0,83	0,91
Likviditási gyorsráta	0,76	1,87	0,73	0,93	0,71	0,81	0,97	1,16	1,03	0,88	0,92	1,02
Saját tőke aránya	0,53	0,69	0,52	0,49	0,44	0,44	0,46	0,58	0,32	0,40	0,49	0,39
Eladósodtság mértéke	0,21	0,13	0,21	0,17	0,13	0,21	0,20	0,21	0,36	0,17	0,23	0,26
Pénzügyi önállóság mutatója	0,54	0,70	0,53	0,51	0,46	0,45	0,48	0,60	0,33	0,41	0,50	0,41
Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya	1,43	1,40	1,43	1,27	1,20	1,19	1,20	1,32	1,19	1,43	1,14	1,18
Befektetett eszközvagyon hosszulejártatú hitelekkel fedezett aránya	0,29	0,19	0,30	0,21	0,15	0,25	0,23	0,27	0,42	0,24	0,25	0,29
Vagyonarányos nyereség, százalék	-2,67	5,09	-3,33	9,62	-1,09	7,00	8,24	8,26	9,23	6,01	4,43	4,17
Árbevétel-arányos nyereség, százalék	-1,65	3,64	-2,03	3,48	-0,37	2,26	2,77	4,95	1,82	1,18	1,89	1,96
Össztőke jövedelmezősége, százalék	3,65	5,96	3,50	9,71	6,43	9,27	9,58	9,15	9,07	2,86	6,78	6,92
Saját tőke jövedelmezősége, százalék	-1,05	6,62	-1,70	16,48	7,64	17,05	16,61	13,44	22,30	2,71	10,02	9,54
Tőkeellátottság, százalék	1,12	1,20	1,11	1,02	1,00	0,93	0,94	1,01	0,74	1,16	0,86	0,84
Dinamikus eladósodottsági mutató, év	7,64	-0,42	9,38	1,35	4,96	2,54	1,25	1,14	2,64	2,71	2,65	2,71

Forrás: APEH Gyorsítájelemező, 2000. alapján számolva.

15. melléklet

A kettős könyvelést vezető szervezetek főbb mutatói a nemzetgazdaság egészében és kiemelt ágazataiban, 2004-ben

Mutató megnevezése	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat		Ebből:		Feldolgozóipar	Ebből:				Építőipar	Kereskedelem, javítás	Mindösszesen pénzügyi tevékenységek nélkül	Mindösszesen
	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, halászat	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, halászat		Elemszer-, ital- és dohánygyártás	Textília, textilárny	Feldolgozás	Vegyipari anyag, termékek gyártása				
Likviditási mutató I.	1,51	1,71	1,50	1,50	1,39	1,12	1,18	1,29	1,70	1,24	1,17	1,13	1,11
Likviditási mutató II.	0,84	1,25	0,82	0,82	1,04	0,69	0,76	0,80	1,26	0,90	0,71	0,82	0,93
Likviditási gyorsráta	0,90	1,78	0,86	0,86	1,13	0,76	0,80	0,93	1,57	1,15	0,72	0,92	1,04
Saját tőke aránya	0,48	0,68	0,47	0,47	0,55	0,41	0,46	0,49	0,70	0,29	0,33	0,44	0,33
Eladósodottság mértéke	0,30	0,12	0,31	0,31	0,13	0,21	0,15	0,20	0,11	0,39	0,20	0,28	0,36
Pénzügyi önállóság mutatója	0,48	0,68	0,47	0,47	0,56	0,42	0,46	0,50	0,71	0,30	0,34	0,45	0,36
Befektetett eszközök tartós forrásokkal fedezett aránya	1,34	1,35	1,33	1,33	1,33	1,16	1,20	1,28	1,36	1,39	1,33	1,12	1,18
Befektetett eszközvagyon hosszúlejáratú hitelekkel fedezett aránya	0,39	0,16	0,41	0,41	0,17	0,25	0,18	0,25	0,14	0,53	0,26	0,31	0,40
Vagyonarányos nyereség, százalék	1,45	2,82	1,32	1,32	9,34	-2,10	-0,45	5,62	9,85	6,35	7,64	5,54	5,98
Árbevétel-arányos nyereség, százalék	0,94	2,32	0,84	0,84	4,24	-0,63	-0,15	2,20	10,48	1,62	1,09	2,22	2,61
Össztőke jövedelmezősége, százalék	4,47	3,39	4,53	4,53	8,94	4,24	7,23	5,55	10,23	5,79	7,43	6,96	6,32
Saját tőke jövedelmezősége, százalék	2,94	3,50	2,89	2,89	14,45	5,05	12,96	8,36	13,83	15,30	17,59	12,06	12,97
Tőkeellátottság, százalék	0,94	1,18	0,92	0,92	1,12	0,90	1,02	1,01	1,21	0,83	1,05	0,79	0,72
Dinamikus eladósodottsági mutató, év	4,01	-0,66	4,35	4,35	0,38	5,03	3,56	1,72	-0,23	2,75	4,17	2,77	3,24

Forrás: APEH Gyorsjelentésközlő, 2005. alapján számolva.

**A mezőgazdasági termelés eredményessége az Európai Unió országaiban
(2000-2004. évek átlaga)**

Ország	Egy hektár mezőgazdasági terü- letre jutó			Százegységnyi folyó termelő- felhasználásra jutó kibocsátás	Egységnyi mezőgazdasági kibocsátás				
	mezőgazdasági kibocsátás	nettó hozzáadott érték	nettó vállalkozói jövedelem		nettó hozzáadott érték	folyó termelési támogatások és adók	munkavállalói jövedelem	működési ered- mény	nettó vállalkozói jövedelem
	euró				tartalma				
Ausztria	1 691	396	536	189	23,4	18,2	5,8	35,8	31,7
Belgium	4 996	1 504	895	163	30,1	0,9	5,1	25,9	17,8
Ciprus	1 903	998	203	89	21,0	0,2	15,7	5,5	4,3
Csehország	827	171	26	146	20,5	3,6	18,1	6,0	2,4
Dánia	3 179	881	115	166	27,6	-0,2	7,8	19,6	3,5
Észtország	487	149	93	135	24,4	2,8	10,9	16,3	14,9
Finnország	1 853	310	555	154	16,6	30,8	10,3	37,1	29,9
Franciaország	2 186	775	475	194	35,5	1,3	9,1	27,7	21,7
Görögország	3 705	2 506	2 143	370	67,7	1,8	5,1	64,4	57,9
Hollandia	10 352	3 353	1 495	183	32,4	-1,1	10,3	21,0	14,4
Írország	1 362	468	414	182	34,4	9,6	6,1	37,8	30,4
Lengyelország	766	224	162	163	29,1	-0,6	5,6	22,9	20,9
Lettország	281	89	72	168	31,9	0,5	5,4	27,0	25,5
Litvánia	435	99	59	151	22,3	0,3	8,7	13,9	13,3
Luxemburg	2 071	567	548	195	27,4	10,9	3,9	34,4	26,5
Magyarország	987	259	149	159	26,4	2,9	10,0	19,3	15,1
Málta	14 025	7 061	6 353	215	50,2	0,5	3,2	47,6	45,3
Nagy-Britannia	2 055	679	378	184	33,6	2,9	12,3	24,2	19,2
Németország	2 496	590	249	168	23,6	1,7	7,7	17,6	9,9
Olaszország	2 857	1 365	925	299	47,8	2,6	15,2	35,3	32,4
Portugália	1 624	641	519	205	39,4	5,5	8,8	36,1	31,9
Spanyolország	1 541	875	746	286	56,8	5,0	8,3	53,6	48,3
Svédország	1 539	297	210	149	19,3	8,8	4,6	23,5	13,6
Szlovákia	626	111	14	114	13,9	4,6	15,1	3,4	1,7
Szlovénia	1 983	488	427	177	24,5	5,1	6,8	22,7	21,4
EU-15	2 289	877	593	208	38,3	3,2	9,6	31,9	25,9
2004-ben csatlakozottak	770	201	128	158	25,9	2,5	9,3	19,1	16,5
EU-25	1 959	730	492	202	37,3	3,1	9,5	30,8	25,1

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. 11.17. fejezete, KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2004. 10.1.; 10. 25-27. fejezet, KSH, Budapest, 2005. – alapján.

Kérdőív
Az adósságkonszolidáció, kedvezményes hitelprogramok szerepe és hatása a vállalkozás gazdasági helyzetére

1. Általános információk:
A gazdaság profilja:
Termelés szerkezetének főbb jellemzői:
Árbevételük alakulása és struktúrája:
Gazdálkodási forma:
Tulajdonosi szerkezet:
2. Melyek voltak az alapvető – gazdasági, szabályozási és természeti – okok, melyek financiális nehézségekhez, a gazdaság pénzügyi ellehetetlenüléséhez vezettek?
3. A vállalkozás mely adósságrendezési programokban volt érintett
 - A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel programja¹
 - Kibontakozási hitelkonstrukció
 - Gazdahitel program
 - Családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középüzemek kedvezményes hitelezése²
 - A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja³
 - A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklése⁴
 - A 2003. évben fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatása⁵
 - Európa terv Agrár-hitel program^{6 7}
4. A fenti programokba bevont hiteleket milyen konkrét célokra vették igénybe?

¹ 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel programról.

² 317/2001. (XII. 29.) kormányrendelet a családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középüzemek kedvezményes hitelezéséhez kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról.

³ 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról.

⁴ 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről.

⁵ 84/2003. (VII. 22.) FVM rendelet a 2003. évben fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítő támogatásáról.

⁶ 2016/2004. (I. 22.) kormányhatározat;
6/2004. (I. 22.) FVM rendelet az Európa terv Agrár-hitel programjáról.

⁷ 13/2005. (III. 3.) FVM rendelet.

5. A fenti programok az egyes években mekkora közvetlen támogatást, illetve fizetési könnyítést jelentettek a vállalkozás számára? Hogyan változtak az érintett hitelállomány törlesztési kötelezettségei?

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Törlesztési kötelezettség az eredeti szerződés szerint, ezer forint							
Adósságrendezési programok szerint, ezer forint							
Adósságrendezési program keretében kapott támogatások, ezer forint							

6. Ha az adott konszolidációs programba nem tudtak volna bekapcsolódni, akkor az milyen gazdasági hatásokkal járt volna: milyen egyéb lépések megtételére kényszerültek volna, azok milyen következményekkel járhattak volna?
- fizetéseképtelenség, esetleg csőd vagy végső esetben még a felszámolás is veszélyeztette volna a gazdaságot,
 - meghatározott tevékenységek szűkítésére, felszámolására került/kerülhetett volna sor,
 - bizonyos készletek – takarmány – kerültek volna veszélybe, kényszertakarékosságra kényszerültek volna,
 - szintentartó esetleg fejlesztő beruházásokra (gépbeszerzés, stb.) nem lett volna lehetőség,
 - egyéb
7. Hatott-e a vállalkozás eredményességére, talponmaradására az igénybevett támogatás:
- sikerült valóban konszolidálni a gazdaság helyzetét, avagy
 - az csupán az átmeneti nehézségek oldására volt elegendő?
8. Hogyan ítélik meg, mennyiben javult versenyhelyzetük az adósság átütemezésekkel, illetve támogatásokkal összefüggésben?
- Teljesültek-e elvárásaik?
- Ha igen, miben összegezhető az előnyök?
 - Ha nem, miben látják a nem teljesülést, illetve az elmaradás főbb okát?

9. A vállalkozás főbb gazdasági adatai az adott programokban való részvétel hatására (ezer forint):

	2000	2001	2002	2003	2004
Pénzeszközök					
Követelések					
Készletek					
Befektetett eszközök					
Aktív időbeli elhatárolás					
Saját tőke					
Céltartalékok					
Rövid lejáratú kötelezettségek					
Hosszú lejáratú kötelezettségek					
Passzív időbeli elhatárolás					
Összes forrás					
Mérleg szerinti eredmény					

	2000	2001	2002	2003	2004
Adózott eredmény					
Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések					
Értékcsökkenési leírás					
Értékesítés nettó árbevétele					
Átlagos vevőállomány					
Átlagos készletállomány					
Átlagos késztermékállomány					

10. Milyen (kormányzati és egyéb) intézkedéseket tartanának szükségesnek a mezőgazdaság helyzetének rövid, illetve hosszú távú megszilárdításához?
- Milyen további intézkedéseket tartana szükségesnek általában a konszolidált agrárgazdaság megvalósulásához?
 - Konkrétan a saját gazdaságukat tekintve milyen alapvető változtatásokat lát indokoltnak, elengedhetetlenül fontosnak?
11. Milyen főbb változtatásokat tartana indokoltnak a mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodó hitelpolitika megteremtéséhez?
12. Hogyan látja a mezőgazdaság helyzetét az Európai Unióhoz való csatlakozást követően?

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok**1997**

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése
(Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés

1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában
1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyésélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban

1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig
1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökgazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasznóbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai

2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiaconra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radóczné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai

2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalásky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgásteret a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban
2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor:
A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon

2004. 6. Dorgai László (szerk.):
A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása
2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk.):
Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
2004. 8. Potori Norbert (szerk.):
A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna:
A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban
2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut:
A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-
külkereskedelemre
2005. 3. Juhász Anikó (szerk.):
Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között
2005. 4. Dorgai László (szerk.):
Termelői szerveződések, termelői csoportok a mezőgazdaságban
2005. 5. Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.), Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmánytermelés és -felhasználás elemzése, különös tekintettel az
abraktakarmány-keverékek gyártására
2005. 6. Kapronczai István (szerk.), Korondiné Dobolyi Emese, Kovács Henrietta, Kürti
Andrea, Varga Edina, Vágó Szabolcs:
A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói
válaszok időszerű kérdésekre)

2006

2006. 1. Bánáti Diána (szerk.), Popp József (szerk.):
Élelmiszer-biztonság a nemzetközi kereskedelem tükrében
2006. 2. Hamza Eszter, Tóth Erzsébet:
Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe
2006. 3. Orbánné Nagy Mária (szerk.):
Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005)
2006. 4. Kovács Gábor:
A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra
2006. 5. Guba Mária, Harza Lajos, Mizik Tamás:
A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004)

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064